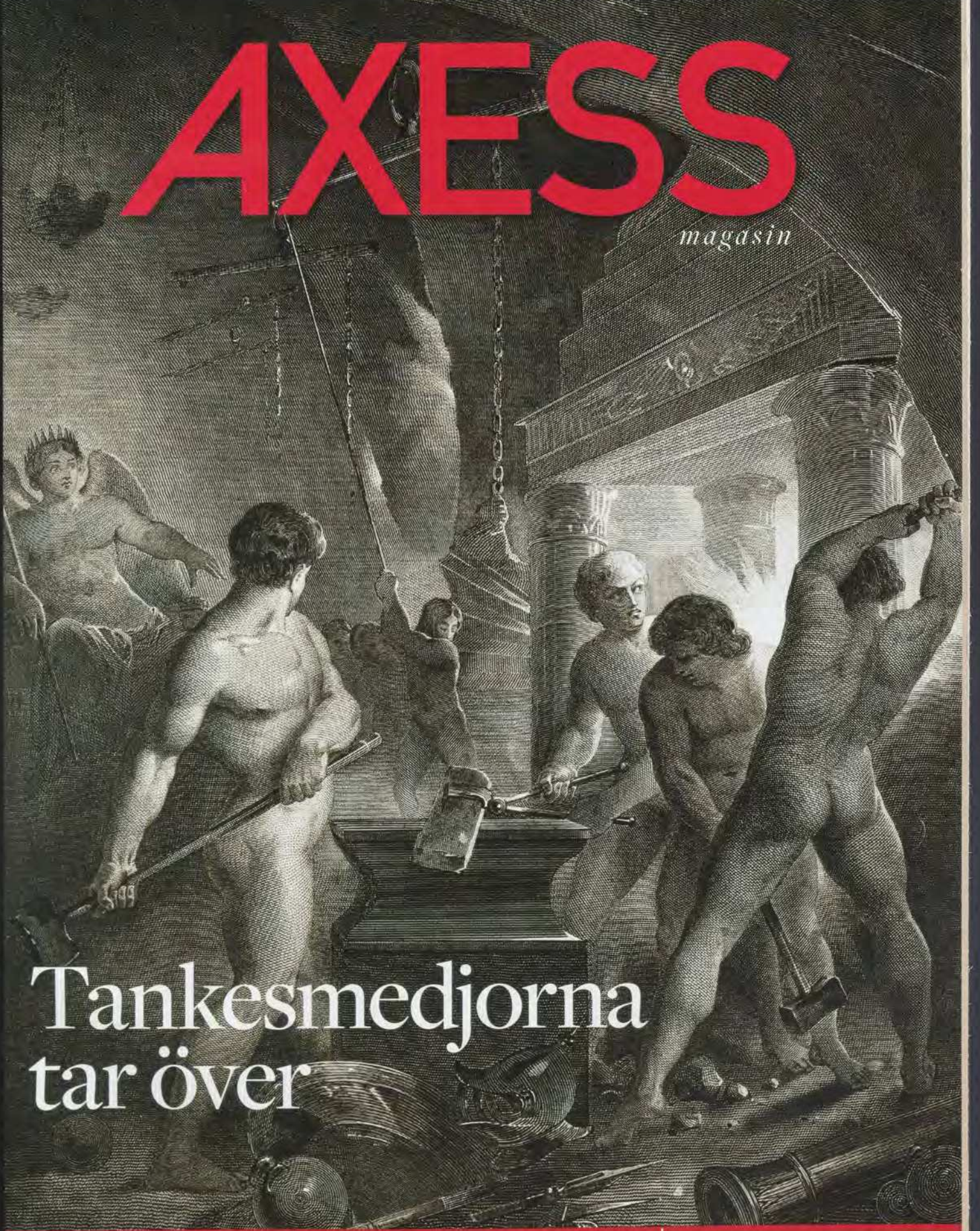


AXESS

magasin



Tankesmedjorna tar över

SAMHÄLLE

Nervositet inför
svenska EU-året 6



FRIZON

Bo Cavefors och
det extrema 16

KULTUR

Tv-humor utmanar
höger och vänster 46

ETT TYPISKT SKATTEPARADIS.

Ett skatteparadis behöver inte vara långt bort och det behöver inte vara krångligt att komma dit. Med Nordnet Kapitalförsäkring är skatteparadiset så nära som tangentbordet på din dator.

Här kan du spara i aktier och fonder på internet och eftersom du gör det mesta av jobbet själv tar vi inte ut några fasta avgifter. Det allra bästa är förstås att du

slipper reavinstskatt och deklaration. I stället betalar du en låg avkastningsskatt som dras den 1 januari varje år. Så om du är smart tecknar du din kapitalförsäkring nu, då dröjer det nästan ett år innan någon skatt dras!

Dessutom får du boken Spara smartare. Välkommen till Nordnets skatteparadis.

WWW.SKATTEPARADISET.SE



NORDNET

AKTIER, FONDER OCH PENSIONER





DET ÄR NÅGOT ALLDELES SPECIELLT MED GOTLAND

Där finnar sig en speciell känsla enligt många – nästan som att vara utomlands. Besök platser som du inte trodde fanns i Sverige. Upplev detta vackra landskap som karaktäriseras av klippor och hav och vidsträckt grönskande natur. Och i hjärtat av allt detta, som ett sammanlänkande nav, ligger Visby. Denna pärla vid havet, med anor från medeltiden, som kan ses glänsa i havet, just likt en pärla, då man med båt närmar sig ön.

Där, med havet alldeles nedanför, bygger vi exklusiva boenden i Brf Resort Visby för dig.

Tott Resort Visby är ett unikt hotellkoncept där bostadsrättstagarna kan nyttja hotellets alla faciliteter såsom pool, gym, spa, hotellfrukost, städning samt två högklassiga restauranger. Dessutom hyr hotellet ut bostadsrätterna när de inte nyttjas vilket ger en mycket god avkastning till ägaren.

Se mer på www.tottresortvisby.se

För försäljning och mer information, kontakta:

Alexander & Co
EAST LONDON, ENGLAND

Rolf de Simiane Alexander, rolf@alexanderco.se
Mobil: 0701-850 250 Kontor: 08-664 41 42

Britt-Marie Pielbusch, britt-marie@alexanderco.se
Mobil: 0708-54 54 34 Kontor: 08-664 41 42


TOTT
RESORT
VISBY

Tankesmedjornas inflytande över politiken ökar. Frågan är om det betyder att väljarnas inflytande minskar eller om det garanterar ideologisk förnyelse.

Och vart tog politiken vägen?

Min första erfarenhet av att ha försökt påverka svensk politik låter sig enkelt dateras. Den ägde rum på hösten, under valrörelsen 1973. Jag var då 12 år och den dåvarande finansministern Gunnar Sträng skulle tala i Umeå. Eftersom skattepolitiken var en het valfråga som låg oss mellanstadiepojkar varmt om hjärtat, bestämde jag och min kamrat oss för att demonstrera. Sagt och gjort. Vi tillverkade var sitt plakat av kartongpapp på vilket vi skrev med filtpen: "Sänk skatterna!" Och sedan åkte vi in till Rådhusstorget i Umeå och ställde vi oss istadigt med våra plakater långt fram under Strängs tal.

Efter detta försök till "psykning" var det dags att verkställa etapp två i vår plan: vi gick fram till finansministern, drog honom löst i rockskörten, varpå min kompis ställde den första i vårt minutiöst genomtänkta artilleri av frågor: "Hur ska det kunna löna sig att arbeta i Sverige? Med ett så hårt skattetryck?" Jag kommer än idag ihåg hur road Sträng - till min stora förvåning! - såg ut, varpå han hytte med fingret och sa: "Det där är något som era mammor och pappor har lärt er, kom igen när ni har bildat er en egen åsikt i frågan!" Varpå vi fick finna oss i att lomma därifrån, inte så litet förnärmat över hans sätt att bemöta vårt försök att bringa honom ur fattning.

Historien är betydande för hur annorlunda förutsättningarna för politisk påverkan var för drygt trettio år sedan. På en gång mycket närmare och samtidigt så mycket mer avlägset, tycktes det politiska livet utspela sig i en fast strukturerad värld av tydliga motsättningar och skiljelinjer. Ville man arbeta politiskt eller överhuvudtaget ideologiskt, fanns det nästan bara en väg och den stavades medlemskap i ett politiskt parti: det var bara att bita ihop och jobba sig upp den långa vägen, via ungdomsorganisationer, partipolitiska publikationer, fackförbund etcetera.

De politiska partierna hade sina kurser fastslagna och i väljarleden var den politiska identiteten så stark att den tycktes påverka varanda millimeter av ens vardagsliv. Idag har många av de där strukturerna brutit samman, folk är mer lätttröliga; och det gäller för politiker att i högre grad än tidigare känna av trender och anpassa sitt budskap efter de nya förutsättningar som ständigt ser dagen. Vilket gör tankesmedjorna dubbelt värdefulla: dels för att skapa opinioner i befolkningen, dels för att fungera som seismografer för politiker att fånga upp nya tendenser i folkdjupen.



ILLUSTRATION HELENA DAVIDSSON NEPPELBERG

Men för att förstå tankesmedjornas inflytande över dagens politik tror jag att man i lika hög grad bör beakta hur de gamla strukturerna fortsatt att utöva latent verkan.

I en svensk kontext kan man inte bortse från att det övertag som högerens tankesmedjor kom att få under 1900-talets sista decennier var i någon mening skenbart. SNS må ha varit den första svenska tankesmedjan men då glömmar man att det inom vänstern sedan länge funnits en helt inarbetad struktur för ideologiproduktion via fackföreningsrörelsen, studieförbunden samt inom den sorts bokförlag, tidskrifts- och tidningsproduktion som vuxit fram under arbetarrörelsens hägn under hela 1900-talet. Vad som skedde under 1980 och -90-talen kan därför beskrivas som att även liberaler skapade nätverk för ideologiproduktion.

Samtidigt framstår just de tungrodda strukturerna runt LO och socialdemokratin som hämmande för en tankesmedja som Arena. Medan Timbro producerar skrift efter skrift och hela tiden hittar nya ingångar i samhällsdebatten och regelmässigt befinner sig på kant med exempelvis moderaterna så framstår innovativ, partikritisk och självständig idéproduktion knappast som Arena-gruppens signum.

A andra sidan kan naturligtvis skillnaderna i vitalitet förklaras med socialdemokratiens dominans under 1900-talet. I ett klimat där det regerande partiets ståndpunkter genom åren kommit att genomsyra utbildningsväsendet, medierna och hela statsapparaten, är det naturligt att en vänsterintellektuell tankesmedja till stor del kommer att syssla med vidmakthållande av etablissemangets tankestrukturer.

Som framgår av den genomlysning som vi gör av tankesmedjorna i detta nummer av Axess, är en sådan vidmakthållande, konserverande strategi till stor nackdel både för vänstern och för vitaliteten i det intellektuella samtalet i stort i Sverige. Arenas position vid sidan av de stora socialdemokratiska allfarvägarna borde på sikt kunna fungera som grogrund för en vänsterintellektuell förnyelse, där man kan erbjuda en mer partikritisk, nydanande och produktiv syn på det kapitalistiska samhällets för- och nackdelar.

Johan Lundberg
JOHAN LUNDBERG, CHEFREDAKTÖR

AXESS nr 2 mars 2008

SAMHÄLLE 6-15

ORDFÖRANDESKAPET FRÅN HELVETET

6 Den 1 juli 2009 tar Sverige över ordförandeskapet i EU:s ministerråd. Nu sprider sig nervositeten i regeringskansliet över bristande förberedelser.

RYSSLANDS NYA MEDELKLASS TAR FORM

11 I takt med att Rysslands BNP skjuter i höjden har en helt ny samhällsklass uppstått: en växande och shoppingssugen medelklass.

FRIZON 16-20

SAMHÄLLSOMSTÖRTAREN PÅ SANDGATAN 14

16 Bo Cavefors grundade sitt bokförlag 1959. Sedan dess har hans verksamhet kännetecknats av en förkärlek för det sexuellt och politiskt extrema. Peter Luthersson berättar om en subversiv mångmiljonär.

DEBATT 21-23

"FORSKNINGSFUSKET BÖR UTREDAS ÄVEN I SVERIGE"

22 Karl-Erik Tallmo skriver om professor Ragnar Rylander som var verksam vid Göteborgs universitet och samtidigt arbetade som välbetald konsult åt tobaksbolaget Philip Morris.

INTERVJU 38-41

»USA RISKERAR ATT ISOLERAS«

38 Zbigniew Brzezinski var president Jimmy Carters nationella säkerhetsrådgivare och är idag rådgivare åt Barack Obama. Han är även den främste kritiken av George W Bushs utrikespolitik, som han anser har odlat en rädslas kultur i USA.

TRADITION 42-44

EN LIVSLÅNG KAMP MOT EXTREMISMEN

42 Upplevelsen av de totalitära ideologiernas framgångar fick den amerikanske poeten och historikern Peter Viereck att inse det radikala faror. Han bestred uppfattningen att konservatism skulle ha samröre med nazismen.



ILLUSTRATION FÖR AXESS AV AMIGOS

TEMA 24-37 TANKESMEDJORNA TAR ÖVER

Partier och politiker vänder sig inte längre till partimedlemmar, ideella organisationer och folkrörelser för sin åsiktsbildning. Istället utvecklas idéer och värderingar i nätverk och grupper utanför den politiska processen. Axess har studerat tankesmedjornas makt över tanke och handling, i Washington och Stockholm.

KULTUR 45-55

ROLIGT PÅ MAKTENS BEKOSTNAD

46 Libertarianismen i USA utmanar och ifrågasätter makten. Kjell Häglund ser ett nytt politiskt temperament utkristalliseras i amerikanska humorprogram.

HON SLÄPpte IN OFFRENS RÖSTER

51 Den tyske författaren Ingeborg Bachmanns enda roman *Malina* finns äntligen på svenska. Jelena Selin har läst ett formexperiment som fortfarande känns aktuellt.

RECENSIONER 56-74

DANTE SKREV FÖR EVIGHETEN

56 Forskningen har haft en tendens att acceptera Dantes auktorisering av sitt eget författarskap. "Don't take his word for it!" är dock ledorden för en av de Dantebiografier som Anders Cullhed har tagit del av.

LEVERTINS KRITISKA BLICK LEVER ÄN

66 Strindberg har fått oproportionerligt stor uppmärksamhet av eftervärlden, anser Johan Lundberg, som har läst Oscar Levantin och hittat en inlämnande och ifrågasättande litteraturkritiker.

KONTAKT Axess är en tidskrift inom området humaniora/samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör: Johan Lundberg
Redaktörer: David Andersson, Therese Bohman, Erik Wallrup, Mats Wiklund
Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas
Redaktionsassistent: Anna Ridderstad

Grafisk form: John Bark
Redigering: Fredrik Sandberg
Korrektur: Hans Strömberg
Omlagsbild: Chris Hellier/corbis/scanpix
Nästa nummer: Den 8 april 2008.
Annonser: Ardeo 040-16 54 80
Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som

skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.
Prenumerationsärenden: Helår 9 nummer: 450 kr. Studerande 200 kr. Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31 E-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Micro).
ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Turbin/Color Print
VD: Kurt Almqvist
Ansvarig utgivare: Peter Elmlund
Ekonomiansvarig: Karin Alm
Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 6 tr. 111 44 Stockholm
E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50
Internet: www.axess.se

Ordförandeskapet från helvetet

Nervositeten sprider sig i regeringskansliet över senfärdighet och bristande förberedelser. Ingen vet vem som ska ha sista ordet när Sverige blir EU:s ordförandeland.

EU Den 1 juli 2009 tar Sverige över ordförandeklubban i EU:s ministerråd, och trots att det är en stund kvar till dess sprider sig för närvarande en viss oro över hur det ska gå.

"This is a presidency from hell", förklarade Europaminister Cecilia Malmströms statssekreterare Håkan Jonsson när han i höstas träffade personalen vid Sveriges EU-representation i Bryssel. Ingen skrattade.

– Nej, nyanserna gick tydligen inte fram, erkänner Håkan Jonsson.

Ett helvetes ordförandeskap tror han nämligen inte att det kommer att bli, trots allt. Däremot kan det komma att bli ganska besvärligt. Ändå verkar Håkan Jonsson helt uppriktig när han hävdar att det framför allt ska bli "våldigt spännande".

Förutsättningarna för Sveriges andra period som EU:s ordförandeland är nämligen väsentligt annorlunda än förra gången det begav sig, vilket regeringen är plågsamt medveten om.

DET STÅR REDAN NU klart att andra halvåret 2009 kommer att bli en ovanligt turbulent period i EU:s inre liv. Under försommaren ska det hållas val till Europaparlamentet i hela unionen. Därefter ska en ny kommission tillsättas, vilket brukar leda till utdragna förhandlingar.

Det kommer alltså inte att finnas en ny kommission på plats förrän i oktober 2009, vilket innebär att det lagstiftningsmaskineri som alla ordförandeländer är beroende av inte kommer att vara i full gång förrän Sveriges ordförandeskapsperiod närmar sig sitt slut.

– Det är den besvärliga delen. Som EU-ordförande vill vi förstås framför allt "leverera", det vill säga se till att det fattas bra beslut i EU. Men det blir svårt att få fram beslut om det inte finns några lagstiftningsförslag att förhandla om, säger Håkan Jonsson.

EU:s nya fördrag trasslar också till Sveriges ordförandeskapsplaner. Om allt går enligt planerna ska fördraget träda i kraft i

januari 2009, vilket innebär att unionen därefter ska styras enligt ett delvis nytt regelverk. Europeiska rådets nye, valde ordförande och unionens nye "utrikesminister" kommer säkert att vilja markera sina revir.

Sedan Tony Blair blev katolik och på god franska talade inför 2 500 medlemmar i den franske presidenten Nicolas Sarkozys UMP-parti räknar många med att den tidigare brittiske premiärministern är en av dem (det blir säkert fler) som skulle vilja ta plats på EU-scenen under hösten 2009, och Blair brukar ju kunna ta för sig.

Men Håkan Jonsson är inte orolig för uppsplitande gränsdragningsvister mellan nya och gamla EU-institutioner.

– Det kan bli riktigt spännande! Vi får ansvar för att få det nya fördragets regelverk att fungera väl, och kommer att ha allas ögon på oss. Sverige kommer att leda EU under en viktig period.

VILKA FRÅGOR VILL Sverige då försöka driva under perioden som EU:s ordförande?

I slutet av januari framträdde Europaminister Cecilia Malmström i riksdagen och presenterade fem så kallade prioriterade områden: Klimat, miljö och energi; Jobb, tillväxt och konkurrenskraft; Ett tryggare och öppnare Europa; Östersjön och relationerna med EU:s närområde; EU som global aktör och en fortsatt utvidgning.

Listan är med andra ord ganska heltäckande. Sverige ska dessutom tillsammans med Frankrike och Tjeckien presentera ett 18-månadersprogram för de tre ländernas sammanlagda ordförandeskapsperioder, vilket riskerar att göra listan ännu längre.

Att få den hyperaktive franske presidenten att dra åt samma håll som Sverige när det gäller frihandel och EU:s utvidgning är sannolikt lika svårt som att få Tjeckiens premiärminister Mirek Topolánek att bli lika klimat- och miljöomvänd som statsminister Reinfeldt. Det är med andra ord upplagt för en och annan strid och för kompromisser som kan leda till sliriga och svårtolkade målformuleringar.

Allt detta – valet 2009, de konstitutionella förändringarna och samarbetet med Frankrike – har emellertid Sverige svårt att göra något åt. Det gäller att gilla läget och göra det bästa av situationen.

Den senfärdighet som hittills har präglat Sveriges förberedelser inför det kommande ordförandeskapet är däremot ett självförvållat problem.

En rundringning bland några tjänstemän som ansvarar för EU-samordning i regeringskansliet ger en entydig bild av stäm-



I skymundan tills vidare. Europaminister Cecilia Malmström.

FOTO: ANDERS WIKLUND/REUTERS

ningsläget. Förberedelserna anses ha kommit i gång alldeles för sent och många verkar vara uppriktigt oroliga.

Det anses till exempel illavarslande att de borgerliga partierna hade så svårt att komma överens om vilka svenska orter som skulle få äran att arrangera ministerrådsmöten under ordförandeskapshalvåret. Alla ministrar – och partier – ville stå värd för ett pampigt EU-möte i ett eget hörn av Sverige.

Men från finansdepartementet har det utgått ett påbud om att Sveriges EU-ordförandeskap inte får kosta mer än absolut nödvändigt. Knappt 900 miljoner kronor har anslagits för mötesarrangemang och information med mera, men alla personalförstärkningar – vilket kommer att behövas – måste ske genom omprioriteringar.

I ett första förslag över vilka ministerrådsmöten som skulle arrangeras fanns därför inledningsvis ingen ort norr om Dalälven med (vilket fick centerpartisterna att gå i taket) och kristdemokraterna skulle bli helt utan EU-möte.

Långa förhandlingar följde. I den slutliga versionen finns nu både Åre och Umeå med på listan – efter Jönköping, Stockholm och Göteborg – och kd-ledaren Göran Hägglund ska också få vara ordförande för ett ministerrådsmöte.

DET ÄR VISSERLIGEN ganska långt kvar till 2009, och en hel del av detta inledande trasel kommer säkert att redan ut sig innan det är dags.

Men om regeringen är nervös för att det kommande ordförandeskapet kommer att jämföras med Sveriges första, lyckade period som EU-ordförande 2001, kanske den ska fundera på en sak.

Bakom den allt gladare, allt säkrare Göran Persson som bjöd in Vladimir Putin till Stockholm, George W Bush till Göteborg och flög till Nordkorea för att mäkla fred, fanns en man som kände alla, som visste allt och som styrde det mesta med järnhand: Lars Danielsson.

När Sverige tar över EU:s ordförandeskap bör därför regeringen ha bestämt sig för vem som ska ha sista ordet när det verkligen gäller. Är det Fredrik Reinfeldt, Cecilia Malmström eller Carl Bildt som ska kallas in när det ska fattas snabba beslut? Vill kanske också Maud Olofsson och Göran Hägglund få säga sitt?

Ett EU-ordförandeskap innebär en enda lång rad av stora och små kriser, och någon måste ha ständig beredskap, vara beredd och ha mandat att försöka lösa dem.

✶ ANNIKA STRÖM MELIN



✶ Trendkänsliga storstadsbor på jakt efter åsikter.

FOTO: VIOLETT/IEL BILDBYRÅ

Tidningar utan nyheter

Tidningar skär ned på traditionell rapportering till förmån för åsiktsartiklar. Det leder till minskat samhällsintresse och ett minskat behov av att hålla sig med en tidning.

DAGSPRESS Nya forskningsresultat från Harvarduniversitetet, publicerade under andra halvan av 2007, visar att den andel av USA:s befolkning som läser nyheter i papperstidningen minskar dramatiskt. Särskilt illa är det bland de yngre. För i gruppen 18–30 år läser bara 16 procent dagligen nyheter i tidningen. För gruppen 12–17 år är siffran 9 procent. Och bland dessa personer upp till 30 år som läser så säger sju av tio att de bara "skummar texterna". Det är alltså bara knappt fem procent av befolkningen upp till 30 år som uppger att de faktiskt läser flera nyhetsartiklar om dagen i papperstidningen.

Att papperstidningskonsumtionen går ner kan inte avfärdas som ett isolerat branschproblem. Det finns vetenskapliga undersökningar som visar att regelbundna tidningsläsare är bättre informerade om ekonomiska och politiska frågor än regelbundna konsumenterna av etermediennyheter,

även med hänsyn tagen till skillnader i utbildningsnivå. Fallet i nyhetskonsumtion av papperstidningen utgör alltså ett grundläggande samhällsproblem. Nu är de absoluta talen inte lika skrämmande i Sverige men riktningen är densamma. Om vi tittar på de räckviddsundersökningar som publicerades i höstas så tappar papperstidningarna mark. Framför allt kvälls- och gratispress men också morgontidningarna har problem. Vi bevitnar en alltmer patetisk presentation av dessa siffror när tidningarna ska försöka få fiasko att framstå som succé. Två invändningar brukar anföras mot detta resonemang. Ett: unga har väl alltid haft en lägre nyhetskonsumtion. Och två: det spelar väl ingen roll om papperstidningsläsningen minskar eftersom folket i stället läser nyheter på nätet. Båda dessa antaganden kan dock starkt ifrågasättas.

För det första visar studier att det för några decennier sedan inte var några större »

skillnad i vare sig politisk kunskapsnivå eller mediekonsumtion mellan yngre och äldre vuxna. På 1960-talet läste 53 procent av den amerikanska befolkningen mellan 21 och 29 år regelbundet en dagstidnings inrikespolitiska bevakning medan siffran för de äldre låg strax under 60 procent. Studier av nyhetskonsumtionen genom tv gav liknande resultat. Här har alltså skett en förändring.

ALLRA INTRESSANTAST i den nya Harvard-forskningen är ändå att den minskande nyhetsläsningen i papperstidningarna inte alls vägs upp av någon motsvarande uppgång för nyhetskonsumtionen på nätet. Färre än två av tio ungdomar och unga vuxna upp till 30 år läser nyheter på nätet. Det är tveksamt om nättidningarna lockar några nya nyhetskonsumenter, det vill säga unga som inte skaffat sig en papperstidningsvana, och det är dessutom tydligt att de som faktiskt läser nyheter på nätet tillbringar betydligt kortare tid med denna verksamhet än papperstidningsläsaren gör, eller har gjort.

Vi får alltså allt färre nyhetskonsumenter som tillbringar allt mindre tid med nyheter vilket gör att kunskapsnivån i samhället blir allt lägre.

Hur kommer sig då detta? En förklaring är att traditionen av gemensam nyhetskonsumtion i hemmen, tidningarna på bordet vid frukosten eller familjen samlad till kvällens nyhetsutsändning på tv, är på väg att brytas. Idag nyhetskonsumerar vi inte tillsammans utan var och en för sig. Det växande tv-utbudet minskar samhörigheten och gör att de gemensamma nyhetstorgens existens hotas. Att ta del av nyheter på nätet är en ännu mer solitär sysselsättning. Och den som väljer nyheter för snävt väljer i själva verket bort dem. Vi söker bekräftelse för redan intagna ståndpunkter, den förbehållslösa nyhetsnyfikenheten försvinner.

Men utvecklingen kan naturligtvis inte frikopplas från den journalistik som bedrivs. Om folk fortsatte att lockas av nyheter skulle de också fortsätta konsumera dem. Vi kan inte blunda för frågeställningen om hur vår nyhetsjournalistik ser ut om vi vill förstå varför läsarna sviker.

Det finns en stor och mycket intressant undersökning om hur vi bedriver vårt nyhetsarbete som jag tror ger oss svaret, eller i alla fall en del av svaret. Det är Harvardprofessorn Thomas E Patterson som studerat hur journalister i olika länder, däribland Sverige, förhåller sig till sitt journalistiska uppdrag. Det han velat se är om journalisternas politiska preferenser påverkar nyhetsförmedlingen.

Slutsatsen var att journalisterna vinklade nyheten i överensstämmelse med sin egen politiska uppfattning i 82 procent av fallen. För Sverige var siffran 71 procent. Tyskland toppade med 94 procent.

Uppenbarligen är nyhetsjournalistiken alltså subjektiv. Journalistens politiska tillhörighet påverkar hans eller hennes journalistiska bedömningar.

Sverige är samtidigt tillsammans med USA det land där journalisterna har den hårdaste hållningen till hur politiker ska behandlas. Vi är mest angelägna om att definiera nyheter som ett medel för att ställa politiker och andra offentliga makthavare till ansvar för sina handlingar. Vi betonar också tillsammans med USA starkast att offentliga befattningshavares privatliv är ett relevant bevakningsområde för journalister. Det ligger alltså nära till hands att säga att svenska journalister betraktar sig själva som poliser som ska jaga skurkarna, det vill säga politikerna.

När nu den traditionella rapporteringen samtidigt skärs ned till förmån för vissa profilerade skribenters åsiktsartiklar på nyhetsplats är det förenat med stora risker. Vi kan i slutänden få bara sensation och åsikter på nyhetsplats.

En av två saker sker då. Endera tror inte läsaren att pressens rapportering är relevant för hur politikerna är och vad de står för och då är det förstås rimligt att vända tidningarnas ryggen. Eller också köper de tidningarnas bild av politikerna som skurkar. Då är det rationellt att släppa sitt samhällsintresse och ägna tiden åt annat. Men om man inte längre är intresserad av samhällsfrågor minskar också behovet av att hålla sig med en tidning. Vad som än sker står tidningarna alltså där som förlorare. Detta

som en effekt av tidningarnas medvetet valda journalistik.

DAGEN EFTER ATT försvarsminister Mikael Odenberg avgått toppar *Dagens Nyheter* sin förstasida med ett citat om att avgången öppnar för ett nytt krig mellan gamla och nya moderater. Den person som hävdar detta är tidningens egen politiske kommentator Henrik Brors.

Efter att Reinfeldts närmaste medarbetare Ulrica Schenström först tvingats avgå och vi därefter tagit del av de efterföljande skrivierna om hur regeringens statssekreterare utnyttjat svart arbetskraft toppar *Svenska Dagbladet* sin första sida med citatet att värdet på varumärket de nya moderaterna rasar. Den som anser det är *Svenska Dagbladets* egen politiske kommentator Göran Eriksson.

Och dagen efter en alarmerande slutrapport från svenska klimat- och sårbarhetsutredningen i oktober ropar DN:s löpsedel i versaler ut att DET ÄR DAGS ATT VAKNA NU. Den som vill väcka oss är tidningens egen vetenskapsredaktör Karin Bojs. På löpet får vi dessutom veta att klimatförändringarna "oroar" redaktör Bojs.

Utvecklingen efter Pattersons femländersstudie går som exemplet illustrerar för svensk del mot en mer aktiv åsiktsjournalistik på nyhetsplats. Samtidigt blir vi mer passiva i det rena nyhetsarbetet. Nya studier från SOM-institutet vid Göteborgs universitet visar att vi förlitar oss alltmer på pressmeddelanden och officiella uttalanden i vår nyhetsjournalistik. Externa krafter får alltså allt större inflytande över nyhetsförmedlingen samtidigt som tyckandet om dessa nyheter i allt större utsträckning sköts av våra nyhetsjournalister.

Vi går från att vara nyhetsmässigt aktiva till att vara åsiktsmässigt aktiva.

Faran med förändringen är att den politikerföraktande dimensionen lever kvar och förstärks samtidigt som de granskade tar makten över granskningen. Vi får en illa tåld politisk elit som blir allt mäktigare och en illa tåld journalistkår på tidningssidan som blir allt maktlösare och allt mindre läst.

✶ MATS BERGSTRAND

"Vilket trevligt
initiativ!"

Ibsen

"Snygg
hemsida."

Dante

"En riktigt
bra grej det här!"

Cervantes

DIXIKON . SE

Utväld litteratur på originalspråk

Vår framtid hänger på medkänslan

Även om befolkningsökningen avstannar kommer behovet av resurser för vår överlevnad att öka dramatiskt mot slutet av seklet. Är människan kapabel att tänka på det gemensamma bästa för att avvärja en katastrof?

DEMOGRAFI Så nyligen som år noll tycks jordens befolkning ha uppgått till endast 30 miljoner människor. Det rör sig om en dristig skattning, som troligen är för hög snarare än för låg.

På de hundra generationer som avlöst varandra sedan den tiden har antalet människor mer än tvåhundrafaltats. Praktiskt taget hela denna enorma ökning har ägt rum de senaste seklerna.

Under 1900-talet växte antalet från cirka 1,6 till 6,5 miljarder. Optimisterna hoppas att ökningen kommer att avstanna på en nivå kring 12 miljarder, det vill säga en fördubbling mot dagsläget, men det finns också mörkare prognoser.

Det stora flertalet av jordens invånare har befogade krav på högre levnadsstandard. Mat för dagen, bot mot enkla sjukdomar, rent vatten, el: självklara ingredienser i vad vi i vårt land räknar som elementär välfärd.

Men människor strävar efter mer än livets nödorft. Få är de som avböjer höjd standard. Låt oss dock anta att välfärdsökningen planar ut när den globala genomsnittsnivån blivit fem gånger så hög som nu, även om den då ligger långt under Sveriges nuvarande nivå.

TVÅ GÅNGER FEM är tio: när 2000-talet lider mot sitt slut, kommer det att krävas tio gånger mer resurser än vi använder idag: mat, vatten, energi för teknik, kanske utrymme för viss rörelsefrihet och gärna också en gnutta för resterna av den biologiska mångfalden.

Observera att vi redan idag passerat den nivå då vi kunde leva på "räntan" och har börjat konsumera "kapitalet".

Inte nog med detta: "kapitalet" håller på att krympa även om vi räknar bort våra direkta uttag ur det. Oavsett om den pågå-

ende klimatförändringen är helt eller delvis människoväldad leder den till att många bördiga regioner förvandlas till öken eller översvämmas. Miljontals människor kommer att behöva lämna sina hemtrakter, men varthän? Det är länge sedan det fanns sågott som folktomma kontinenter att bege sig till. Epidemier – man orkar knappt tänka på det.

Människans framtidsutsikter diskuteras intensivt av forskare från de mest skilda utgångspunkter. I *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA* (4 december 2007) redovisar en kinesisk-amerikansk forskargrupp en högst intressant undersökning om vilka effekter som tidigare klimatfluktuationer haft på mänskligheten, närmare bestämt under perioden 1400–1900.

De finner att frekvensen av väpnade konflikter och av dramatiska fluktuationer i befolkningsmängden samvarierat med klimatets förändringar: ju kallare klimat, desto lägre jordbruksproduktion, högre matpriser, värre svält, ökad dödlighet och fler krig mellan olika folkgrupper. Deras data härrör från både Västeuropa och Östasien.

JUST NU ÄR DET inte avkylning utan uppvärmning som är problemet, men den ena typen av klimatförändring är knappast bättre än den andra. En mycket stor del av jordens befolkning kommer för lång tid framöver att vara beroende av småskaligt, lågteknologiskt jordbruk, som är känsligt för vilken typ av klimatförändring som helst.

Som artikelförfattarna avslutningsvis konstaterar finns det visserligen nuförtiden bättre fungerande samhällsinstitutioner på både nationell och internationell nivå, men å andra sidan berörs ofantligt många fler människor nu än vid tidigare klimatrubbningar, nationernas gränser är mer stängda

än förr, och som sagt några nya sköna världar att uppsöka finns inte längre.

Människan är – liksom andra storhjärnade djurarter – både en natur- och en kulturvärelse. Mängder med kulturella särdrag skiljer olika folkgrupper från varandra. Kulturer är snabbt föränderliga: många av de regler och normer som gällde i Sverige för femtio år sedan är helt otänkbara idag. Å andra sidan har vi alla våra artegna, genetiska anpassningar som härstammar från tider som flytt och inte går att förändra "under innevarande mandatperiod".

Till människans särdrag hör en form av socialitet som är sällsynt eller kanske obefintlig hos andra djurarter.

Vi visar altruistiska beteenden även gentemot individer som vi inte på minsta vis är bekanta med och aldrig räknar med att träffa igen. Hur detta beteende uppkommit är en spännande fråga, som vi dock får lämna därhän just nu.

EN MER AKUT FRÅGA är huruvida vi människor är kapabla att vara generellt altruistiska, eller om det främst eller endast är mot medlemmar av vår egen "ingrupp" som vi känner empati. I *Science* (26 okt 2007) redovisar Jung-Kyoo Choi från Korea och Samuel Bowles från USA en spelteoretisk studie som antyder att generell solidaritet är mycket svår att uppnå, framför allt därför att systemparasiter kommer att ta för sig av fördelarna utan att betala för dem.

Mer stabil blir situationen om spelet sker mellan olika grupper av individer och det förekommer konflikter och konkurrens mellan dessa grupper.

I det läget stiger det personliga värdet av solidarisk gruppsamverkan så markant att snyltarproblemet krymper till en uthärdlig nivå.

FRED INOM GRUPPEN underlättas av krig (eller krigshot) mellan grupperna. Det är en av slutsatserna. Artikelförfattarna betonar dock att krigsriskerna kan reduceras genom uppfostran, medveten attitydpåverkan och på andra sätt.

Mänsklighetens öde hänger på mänskligheten. Det är inte frågan om en "ingrupp" som står mot en "utgrupp". Saknas följaktligen förutsättningar för uppkomsten av den generella altruism som skulle behövas för att avvärja katastrofen? Frågan måste förbli obesvarad, tills data är inne. Våra efterkommande kommer att kunna avgöra om vi som lever nu klarade av att uppträda som en enda "global ingrupp" trots avsaknaden av en "utgrupp".

STAFFAN ULFSTRAND



Frankrike minns sitt svek

Tystnaden har börjat brytas om de algerier som stred med den franska armén i Algerietkriget. Men de så kallade harkis och deras barn lider fortfarande av de oförrätter som de länge utsattes för.

ALGERIET Alger, mars 1962. Efter åtta års blodiga strider erkänner den franska kolonialmakten ett fritt och självständigt Algeriet. Men blodet slutar inte flyta när punkt sätts för vad vissa kallar frihetskrig och andra inbördeskrig.

I självständighetens efterdyningar följer allmänt kaos. Fransmän som bott i Algeriet i generationer skeppas till fosterlandet på andra sidan Medelhavet. Men de algerier, så kallade harkis – från det arabiska ordet *haraka* som betyder rörelse – som stridit på fransmännens sida lämnas åt ett öde som Frankrike länge försökte radera ur sitt historiska minne.

– Det var i princip omöjligt för en harki att ta sig till Frankrike. Ingen ville höra talas om dem, säger Jean-Charles Jauffret, professor i kolonial militärhistoria vid politiska institutet i Aix-en-Provence.

I tumultet och maktkampen efter självständigheten stämplades harkis som landsförrädare. De massakrerades med horribla metoder. De styckades. Brändes levande. Halshöggs. Uppgifterna om hur många som mördades våren och sommaren 1962 är osäkra. Professor Jauffret nämner mellan 10 000 och 60 000. Andra källor talar om upp till 150 000 harkis.

– Massakrerna av *les harkis* är en nationell

skam för Frankrike. Det är det mest smärtfyllda minnet i Frankrikes historia, säger Jean-Charles Jauffret.

Algerier som valde den franska sidan under kriget hade ofta en utsatt bakgrund. Jean-Charles Jauffret delar in dem i tre grupper: de som var emot den Nationella Befrielsefronten, FLN, och ville hämnas deras krigsgärningar, de som svalt, och slutligen krigsfångar som torterats och tvingats byta sida.

AV CIRKA 250 000 harkis som stred med den franska armén lyckades en dryg femtedel, med goda kontakter i den franska armén, fly undan massakrerna.

– Jag var bara fyra år. Men jag minns väl när några franska militärer kom och hämtade oss innan solen gått upp och körde oss i en truck till militärflygplatsen i Setif där vi flög vidare till Marseille, säger Taoués Titraoui, dotter till en Frankrike-lojal harki.

– De officerarna räddade våra liv, de gav oss falska pass och hjälpte oss trots att de fått stränga order att klippa banden med algerier.

Att hennes familj lyckades ta sig till fransk mark betydde dock inte början på ett smärtfritt liv i ett nytt land. Att som harki växa upp i Frankrike innebar ingen frihet och ingen

jämlikhet. Frankrike-lojala algerier och deras familjer stängdes in i läger, där de fick arbeta under svåra förhållanden. I vissa fall krävdes tillstånd för att gå in och ut, berättar Taoués Titraoui.

– Jag hade turen att växa upp i ett läger där vi kunde komma och gå som vi ville. Men vi behandlades som djur!

LÄNGE SADES INTE ett ord om *les harkis* i det franska samhället. Genom att skuffa undan harki-familjerna i 21 avlägsna läger kunde tystnaden bevaras.

– *Les harkis* sågs som icke-medborgare, som bortkomna hundar, ända fram tills 2000-talet. De sista harki-lägren stängdes inte förrän på 1990-talet, säger Jean-Charles Jauffret.

Kanske hoppades man att *les harkis* skulle falla i glömska. Men några av dem ville inte låta sig tystas. En av dem är journalisten och författaren Dalila Kerchouche.

– Hela min uppväxt levde jag med stämpelein "harki-dotter". Antingen tyckte folk synd om mig eller så hånades jag utan att förstå varför, säger hon när vi träffas över en kopp te hemma hos henne i Paris tjugonde arrondissement.

Dalila Kerchouche blev journalist för att kunna ge röst åt de algerier som genomlevt samma öde som hennes familj. 2003 gav hon ut boken *Mon père ce harki* ("Min far den där harkin"), en personlig bok om hennes familjs öde och hennes uppväxt i ett läger utanför Marseille.

– Nu, efter att jag har skrivit min bok, är allting mycket lättare. Förut dömde jag min far för att han valde fransmännens sida, men nu förstår jag vilken orättvisa och hemsk tragedi han genomlevde, säger Dalila Kerchouche.

– Jag har försonats med mig själv. Min syn på min far har förändrats. Tidigare gick jag med sänkt huvud, nu sträcker jag på mig. Jag är stolt över det ofattbara mod som mina föräldrar visade prov på.



✱ – Vi behandlades som djur, säger Taoués Titraoui om sin uppväxt i lägren.

FOTO: ANJA SAHLBERG

I dag har de Frankrike-lojala algeriernas tragedi kommit upp till ytan. Politikerna har tvingats beröra frågan.

– Situationen har förändrats en del de senaste åren, man har börjat tala om *les harkis* tack vare böcker och filmer som tagit upp deras livsöde, säger Dalila Kerchouche.

Men hon kräver mer.

– Jag vill se en tydlig politisk gest: att presidenten håller sitt vallöfte om upprättelse. Man måste erkänna vad Frankrike har gjort mot *les harkis* och stödjade filmer, böcker och skolmaterial som berättar sanningen. Man skulle behöva någon slags Marshallplan för att utbilda och få harki-generationerna i arbete, säger Dalila Kerchouche och tillägger:

– Det är viktigt att fransmännen får veta vilken uppoffring våra föräldrar gjorde för deras land.

2005 ANTOS EN LAG i franska parlamentet som bland annat berör viss ekonomisk ersättning till *les harkis*, förbjuder förolämpningar av dem, samt upprättar en stiftelse som ska stödja minnesmonument och museer. Flera harki-familjer har välkomnat lagen, men professor Jean-Charles Jauffret är kritisk.

– Politikerna har inte lyssnat till oss historiker, säger han. Den här lagen ignorerar totalt andra som föll offer i det blodiga självständighetskriget: algeriska judar, kvinnliga algeriska författare, befrielseströrelsens kvinnor och tortyroffer.

Dalila Kerchouche ser dock lagen som ett visst erkännande. Men att "skriva en check" till *les harkis* och deras familjer reglerar ingenting, menar hon.

– Man kan inte sätta en prislapp på vårt lidande. Hur kan man tala om pengar när barn till harki-generationen begår självmord?

✱ ANJA SAHLBERG OCH
CHARLOTTA ASPLUND

Rysslands nya medelklass tar form

I början av mars valdes en ny president i Ryssland. Med framväxten av en mer krävande medelklass kommer makthavaren i Kreml att behöva ta större hänsyn till befolkningens uppfattningar.

RYSSLAND Oavsett hur man väljer att definiera "medelklass" har Ryssland aldrig haft något som kan liknas vid en sådan. Förutsättningarna har helt enkelt inte funnits. Fram till 1861 var stora delar av befolkningen livegen. Utan materiella tillgångar fanns ingen bas vare sig för en fri bondeklass eller en stark borgarklass. Inte blev det bättre för arbetarklassen under sovjettiden när landets produktionsmedel helt kontrollerades av staten.

Kommunismens fall 1991 ledde inledningsvis bara till en dränering av ekonomin. En antydning till en rysk medelklass skönjdes måhända i mitten av 1990-talet, men jämnades effektivt med marken i samband med finanskrisen i augusti 1998. Den ryska rubeln förlorade större delen av sitt värde och samma sak skedde med de små besparingar som stoppats undan i den så kallade *bankan* – en burk med sedlar som gömdes bakom samovaren. Botten nåddes i början av 1999, men sedan dess har återhämtandet gått snabbt.

Råvaruexport har varit den överlägset viktigaste kraften bakom tillväxten, där ol-

jepriset har gått från 20 till 90 dollar per fat under Vladimir Putins tid vid makten. Men långsamt har även andra delar av ekonomin vaknat, vilket har hjälpt till att elda på en inhemsk konsumtion. Genom att spendera sina stigande löner driver de ryska medborgarna ekonomin framåt.

Det pågående kraftfulla konsumtionsboom som nått långt bortom Moskva. I takt med att Rysslands bruttonationalprodukt skjuter i höjden – 2007 översteg den för första gången 1 000 miljarder dollar (motsvarande 6 500 miljarder kronor, att jämföra med till exempel Sverige, som har knappt 2 500 miljarder kronor i BNP) – har det för första gången någonsin börjat talas om en rysk medelklass.

Den köpkraftsjusterade disponibla inkomsten är beräknad att nå över 60 000 kronor per person under 2008. Med en medelinkomst har det blivit möjligt att unna sig både en ny hallspegel och en sushi-middag, eller till och med en ny tv på avbetalning. Datjan är inte längre det självklara resmålet på semestern när det finns pengar till Turkiet, Cypern eller Stockholm. »

Det lilla förlaget som hjälper
dig att ge ut Din bok

Bokverkstån

Tel. 019-12 36 54,
12 01 10

info@bokverkstan.se



✧ Kreml: utmanad av konsumtionen.

FOTO: ABRAHAM NOWITZ/CORBIS/SCANPIX

I början av 1990-talet var 40 procent av ryssarna riktigt fattiga och bara en procent rika. Idag har denna rikemansprocent visserligen blivit än rikare, men andelen fattiga har samtidigt mer än halverats till under 20 procent. Dessutom har det uppkommit vad som måste kallas för en medelklass där emellan.

Det konstaterar bland andra Erik Berglöf, chefekonom vid Europeiska utvecklingsbanken (EBRD). Vid konferensen The Russia Forum i Moskva i januari presenterade Berglöf en undersökning, som baseras på månadsinkomst, yrke, utbildning och materiella faktorer som bil- och datoräggande, samt tillgång till internet. Berglöf konstaterar att två av tio ryssar idag tillhör medelklassen, vilket är i linje med Central- och Östeuropa.

Ministeriet för ekonomisk utveckling satte 2006 en undre gräns, 20 000 rubel (5 200 kronor) per person och månad i inkomst, för att tillhöra den ryska medelklassen. Resultatet blir detsamma; ungefär 20 procent av befolkningen kvalar in. Ministeriet har vidare meddelat att ambitionen är att andelen av befolkningen som hör hit ska öka till 30 procent till 2010. Frågar man ryssarna själva är det redan betydligt fler än så som kallar sig för medelklass.

Den ryska ekonomins berg-och-dalbana sedan dess har skapat över 50 dollarmiljardärer och nästan 120 000 dollarmiljonärer. Men tvärt emot vad många tror har inkomstskillnaderna i Ryssland faktiskt minskat under 2000-talet, och det är genom den inhemska efterfrågan i befintliga och nya sektorer som pengarna skapas. En sjunkande arbetslöshet som idag ligger kring sju procent har fått reallönerna att stiga i höjden. I dagsläget flödar kapital in i Ryssland och de utländska direktinvesteringarna uppgick enligt den ryska investmentsbanken Troika Dialog till över 250 miljarder kronor för 2007, vilket är tio gånger mer än för bara fem år sedan.

Satsningarna inom ryskt företagsliv gjuter liv i den ryska arbetsmarknaden. Fjärran är de grumliga karriärmöjligheter som stod till buds under sovjettiden. Då hade alla framstående positioner i samhället någon form av koppling till kommunistpartiet. Idag slåss de konkurrensutsatta företagen om de nytexaminerade talangerna så snart de lämnar universitetet. Det sägs till och med vara svårt att rekrytera folk till McDonald's i Moskva. Konsumtionsboomen skapar många nya jobb inom tjänstesektorn, samtidigt som helt nya branscher, som media och reklam, har växt fram de senaste tjugo åren. Orosmolnen för arbets-

marknaden gäller i stället den traditionella tillverkningsindustrin.

Oavsett vad man anser om den politiska utvecklingen kan ingen förneka det växande välståndet. Men under 2007 började inkomstskillnaderna återigen att öka, och enligt det ryska forskningsinstitutet Cefir har den upplevda livskvaliteten i Ryssland och Östeuropa i stort stigit i takt med den ökande BNP. Ändå är det en klar majoritet av ryssarna och andra östeuropéer som anser att de relativt sett inte har fått det lika mycket bättre som övriga i samhället. Till exempel har levnadsstandarden för de äldre konstant försämrats i förhållande till alla andra åldersgrupper. Orsaken är förstås det urvattnade värdet på pensionerna, som inte ens har följt inflationsutvecklingen.

SAMHÄLLSFORSKAREN Tatiana Maleva – vid Independent Institute of Social Policy i Moskva – menar att staten nu måste börja ta ett större ansvar. Det gäller framförallt ett generösare pensionssystem, ett mer tillgängligt boende som fler kan ha råd med och en seriösare ansats för att bekämpa landets korruption.

Med statskassan full tilläts steg i rätt riktning, om än i måttfull omfattning. Den färskaste treårsbudgeten för 2008–2010 var den första i sitt slag och innebar en ökning av statens utgifter med 25 procent över tre år. Hälso- och sjukvårdsutgifterna har mer än fördubblats de senaste tre.

Den nya medelklassen är först och främst viktig eftersom den innebär att en utsatt del av den ryska befolkningen lyfts ur fattigdom. Men den är också en förutsättning för att Ryssland till slut ska kunna påbörja en demokratiutveckling. Med en växande medelklass följer förhoppningsvis högre krav på minskad statlig inblandning i alla delar av samhället. Internationella undersökningar har visat att med ökad inkomst stärks demokratiska värderingar.

Den förbättrade ekonomin har på sin höjd bidragit till ett ökat nationellt självförtroende vilket märks på den internationella arenan, men på hemmaplan har presidenten i princip en generalfullmakt så länge tillväxten tuffar på. Det är inte omöjligt att det krävs en vikande konjunktur för att få fart på medelklassens politiska engagemang.

Men utan upprättandet av en rättsstat kommer en demokrati aldrig inom räckhåll. Utvecklingen går åt fel håll och korruptionen är ett växande problem. Det återstår därför att se om det växande välståndet i Ryssland kan ge upphov till alla de positiva effekter som är möjliga.

CLAES ERICSON



☛ **Charlie Chaplin, en inte helt väloljad kugge i maskineriet.**

FOTO: EVERETT COLLECTION/IBL BILDBYRÅ

Den opålitliga produktiviteten

Fler människor i arbete leder inte nödvändigtvis till ökad produktivitet. Ibland kan produktiviteten till och med bromsas av ökad sysselsättning.

SYSSELSÄTTNING Ibland orkar den politiska debatten inte ta till sig de mest intressanta uppslagen. I början av december föreslog den förre socialdemokratiska finansministern Pär Nuder att regeringen borde tillsätta en produktivitetsdelegation (DN 4/12 2007). Det borde en klok regering ta fasta på – om än inte nödvändigtvis av de skäl Nuder anför.

Det är inte den kortsiktiga avmattningen som är överraskande – snarare kan man undra över varför produktivitetsökningen så länge varit så ihållande. Att den sköt fart efter 1990-talskrisen hör till det normala mönstret. När efterfrågan ökar finns det

många resurser som legat för fäfat, som kan tas i bruk igen utan nämnvärt ökade kostnader.

Det märkvärdiga var att ökningen höll i sig så länge. Nuder hänvisar till IT-investeringsarna. Jag tror att den nya lönebildningen också kan vara en faktor. Den decentraliserade och individuella lönesättningen innebär att lönen från mitten av 1990-talet började återta sin ställning som ersättning för utfört arbete och uppmuntran för goda insatser, inte bara centralt dirigerad fördelningsspolitik.

I den meningen var det inte bara nivåerna som var illavarslande i 2007 års avtals- »

rörelse, utan också signalerna om en återgång till mer central styrning av pottarna. Det är inte bara fackens fel. Alltför många arbetsgivare har frestat på de tidigare avtalens legitimitet genom att inte ta individualiseringen på allvar och ge den det utrymme som löntagarna förespeglats.

Om ökningen nu mattas av, så är det kanske inte så konstigt. När fler människor kommer i arbete är det inte säkert att alla de nyanställda är lika produktiva som de som blev kvar efter krisen. Ökad sysselsättning kan ibland bromsa produktiviteten, åtminstone under den tid det tar att skola in de nya. Avmattningen utomlands kan bromsa efterfrågan och därmed minska resursutnyttjandet.

Dessutom är det inte alldeles självklart vad vi egentligen ser. Produktivitetssiffrorna hör till de mer opålitliga inslagen i den ekonomiska statistiken. De är inte lätta att beräkna, och de utelämnar stora delar av arbetslivet, inte minst den offentliga sektorn. Det är inte heller särskilt lätt att ordinera snabbverkande åtgärder.

Men i det längre perspektivet slår Nuder huvudet på spiken. Om demografin betyder att arbetsutbudet viker under de närmaste årtiondena, så blir produktiviteten desto viktigare för att hålla sysselsättningen uppe.

NÄR MAN SÄGER "ökad produktivitet" tänker många på Charlie Chaplin i *Moderna tider*. Chaplin står vid löpande bandet, arbetsledningen ökar takten vid bandet, och stackars Chaplin flänger för allt vad han är värd, men måste till slut följa med bandet för att hinna ikapp det han missat.

Den sortens produktivetsökning löser inte de närmaste årtiondenas problem. Steget till ren förslitning är inte långt. Om ökad produktivitet leder till ökad utslagning, så är inte mycket vunnet. Då minskar arbetskraftsutbudet ännu mer. Det gäller att hitta produktivetsökningar som är uthålliga, som ger effekt utan att bryta ned dem som arbetar.

I boken *Efter fyrtilisterna*, som nyss kommit ut på Kommunkultur, har jag försökt skissa några vägar till att hålla produktiviteten uppe. Till skillnad från Nuder tror jag inte att analysen ska begränsas till det privata näringslivet. Att öka den offentliga sektorns produktivitet är minst lika viktigt, i synnerhet med tanke på demografins påfrestningar på skattebasen arbete. Vid sidan av lönesättningen finns det åtminstone tre viktiga mekanismer till att ta fasta på:

- Investeringar. Ny teknik hjälper oss att använda befintliga resurser mer effektivt.

För att den nya tekniken ska komma in i arbetslivet krävs det investeringar. Det är särskilt viktigt när arbetskraften tryter. Under de kommande årtiondena är det viktigt att skapa ett klimat som uppmuntrar och underlättar investeringar i Sverige. Investeringar är för det mesta en förutsättning för att ny teknik ska införas. Det gäller i det privata näringslivet, men det är minst lika viktigt att den offentliga sektorn tar till sig den nya tekniken.

Ibland handlar det om ett samspel mellan de båda sektorerna – det bästa exemplet är infrastrukturen, där den offentliga sektorn har huvudansvaret men där goda kommunikationer spelar en viktig roll för att näringslivet ska fungera smidigt och effektivt. Goda kommunikationer underlättar också rörligheten på arbetsmarknaden, som är ett sätt att hushålla med den arbetskraft som finns.

- Arbetsorganisationen. För Sveriges del gick Asea före med T50, projektet som analyserade flöden mellan olika uppgifter. Genom att identifiera spilltider och dåligt utnyttjade resurser lyckades företaget höja produktiviteten genom att hushålla med vad man redan hade. Inom den kommunala sektorn gjorde hemtjänsten i Nacka något liknande häromåret, när den undersökte hur mycket tid personalen var med de gamla.

Utgångsläget var hälften av tiden – resten brändes på dåligt samordnade resor, håltimmar och slarvigt använda möten. Efter mätningen såg man över tidsanvändningen, och kom upp i 70 procent av tiden hos brukarna. Det innebar en påtaglig produktivetsökning, men rimligtvis bör det också ha ökat arbetsglädjen – de anställda fick ägna mer kraft åt det som de utbildat sig och sökt jobbet för.

- Utbildningen förblir ändå den viktigaste genvägen till ökad produktivitet. Genom att låta skolan samla och förmedla nya forskningsrön och erfarenheter från arbetslivet kommer varje ny generation att vara lite skickligare när de börjar arbeta än vi själva var. Om fikaborden fungerar väl kommer de nyanställda att sprida de nya kunskaperna till sina äldre kollegor. Men de äldre kan också dra nytta av mer egen utbildning. Med nya kunskaper kommer vi på nya möjligheter att utnyttja de resurser vi redan har. I en västsvensk kommun fick ett antal chefer i linjen en 10 poängskurs i företagsekonomi. Det gav dem nya redskap att analysera sin organisation med, och öppnade ögonen för nya och kostnadseffektiva lösningar på arbetsuppgifterna.

✶ GUNNAR WETTERBERG

Med miljön på distans

Precis som det svältande afrikanska barnet – oavsett hur tunna dess flugbelupna armar är, oavsett hur uppsvälld dess mage – aldrig kommer att gripa tag i oss på samma sätt som det egna barnets gråt efter ett fall från klätterställningen, kommer televiserade miljöalarm aldrig att kunna väcka samma reaktion i oss som det kroppsligt självupplevda.

Så länge den värld som hårbärgerar vår erfarenhet förblir intakt – så länge vattnet rinner oavkortat ur kranen, flyget landar på utsatt tid, internetuppkopplingen fungerar, räntan är stabil och matpriserna inte höjs i överkant – så länge talar det mänskliga i oss med lugnande röst, vet att be-rätta att allt är som det skall.

Detta är skälet till att mer mänskligt engagemang kan mobiliseras kring Kungsträdgårdssalmar eller Odenplansgallerior än kring abstrakta miljöhot. Morgonpromenadens doft av grönska, det igenkännande leendet från den arkaiska kvartersbutikens innehavare – dessa sinnliga erfarenheter är omvälvande just i kraft av sin vardagliga litenhet.

Den tekniska utvecklingens kraftverkan sker i riktning mot ett ökat avstånd mellan människan och hennes påverkansfär. Effekterna av det post-industriella samhällets kollektivt destruktiva vapnor läggs, liksom klädtillverkning och matproduktion, ut på entreprenad till mindre bemedlade nationer. Ett samhälles ekonomiska utveckling är därmed liktydigt med dess medborgares successiva avlägsnande från fylldheten av sina egna grundläggande behov: en allt mer specialiserad arbetsdelning, ökad konsumtion av raffinerade produkter och minimering av nödvändig fysisk aktivitet.

Kortintervju: Oberoende väljare avgör USA-valet

William Galston är urtypen för ett amerikanskt fenomen: akademikern som utövat makt. Idag är han vid tankesmedjan Brookings Institution och var dess förrinnan professor i public philosophy vid University of Maryland. Men under 1980- och 90-talen var han högradigt politiskt aktiv. Galston spelade en central roll i demokraternas förflyttning till det ideologiska mittfältet och var under några år inrikespolitisk rådgivare till president Bill Clinton.

Jag gjorde en telefonintervju med Galston två dagar efter Supertisdagen och samma dag som republikanen John McCains ende egentlige utmanare Mitt Romney hoppade av valkampanjen.

Wiklund: Vad säger den här valrörelsen om



✧ En smältande polaris är svår att engagera sig i så länge flaskvattnet står tryggt i kylskåpet.

FOTO: PAUL SOUDERS/CORBIS/SCANPIX

Det moderna samhällets outtalade men otvetydigt dominerande mytologi är den om människan som skapare av sina egna livsbetingelser, av samhället som en effektiv fabrik vars produktion spänner från kött till kranvatten till mobiltelefoner till jeans.

Ingenting i vår kroppsliga upplevelse av världen kopplar dessa produkter till koltrastens sång eller lärkans, till krumma tallar eller böljande fält. Det är ju inte vattnet i sjöarna man dricker, det är ju vattnet ur kranen – så vad gör det om sjövattnet är odrickbart?

Denna distans mellan upplevt och levande, mellan orsak och verkan, är en konsekvens och förstärkning av den klassiskt västerländska tanketraditionens föreställning om människans oberoende av fysisk kontext. I stället för en kollektiv berättelse som syftar till att befästa och påminna om alltings ömsesidiga beroende, iscensätter det moderna samhället den oavhängige individens drama, den självtillräcklige entreprenörens monolog.

Människans förståelse av världen blir därmed det teknologiska projektets syn på tillvaron som

något att bearbeta och administrera, medan hennes upplevelse av den naturliga omgivningen degraderar till romantisk estetik.

Den mänskliga biologin, den mänskliga empatin, är sådan att den talar med vår direkta, fysiska omgivning, sådan att den inte låter sig påverkas av opersonliga, verbalt förmedlade budskap, oavsett deras grad av alarmism.

I denna mening är den intellektuella insikten ingen egentlig insikt: för att stadsjeepsägaren ska känna konsekvenserna av sin tomgångskörning krävs bokstavligen en slang mellan avgasrör och förarhytt – mediernas rapporter förslår inte för att påverka den direkta upplevelsen av den egna handlingen och dess konsekvenser.

Det högteknologiska samhällets omgivning gör mänsklig empati och självbevarelsedrift till anakronismer. Vi befinner oss tillräckligt högt i den globala näringskedjan för att en eventuell återverkan av vårt kollektiva beteende när den väl når oss ska vara katastrofens kulmen snarare än ett av dess förebud.

Vad som återstår – utöver politisk diktatur – är alltså att hänvisa problemens lösning till en strikt

intellektuell, privatmoralisk sfär. Att upprätta återvinningstempel och foga ytterligare dödsyndor till den tidigare uppsättningen: du skall icke äta nötkött, du skall icke slänga konserverburkar i soporna, du skall icke hava begär till det kolsyrade flaskvattnet.

Denna problemets lösning talar till rådande samhällsideologi i sitt förenande av individuell handlingskraft med teknisk förbättring. Den civiliserade världens tro på Framsteget, dess utveckling som en enkelriktad färd framåt längs den linjära tidens axel, framtingar problemformuleringar i kongruens med denna tro, och som därmed inskränker utrymmet för möjliga lösningar till den teknologiska sfären. I det oupphörliga framåtskridandet blir tekniken enda möjliga åtgärd för varje problem som den kan tänkas orsaka.

Där står vi alltså, med fötterna lojt plaskande i katastrofer, och solar ansiktet i den växthusvarma solen. Skuggade av almar, i triumferande om än tillfällig frånvaro av gallerior, i trygg förvissning om den samhälleliga förvaltningens och den allsmäktiga tekniska expertisen. Att vi i detta läge inte handlar, är knappast att förundras över.

✧ HELENA GRANSTRÖM



✧ William Galston

vad som skiljer och förenar demokrater och republikaner?

Galston: Hos demokraterna finns inga som helst särskiljande frågor. Allt går ut på personlighet och ledarskap. Barack Obamas kampanj handlar om att han kan ena landet. Hillary Clintons om att

hon kan ena demokraterna, dra till sig andra väljare och att den politiska polariseringen inte kommer att försvinna.

Wiklund: Och republikanerna?

Galston: Där är striden ideologisk. McCain blir partiets kandidat men starka krafter anser att han inte lever upp till konservativa renlevnadskrav. Han röstade emot George W Bushs skattesänkningar 2001 och 2003. Han stödde lagförslaget om att begränsa pengars inflytande i valkampanjer. Han har länge varnat för klimathotet och är för en reformering av invandrarlagarna.

Wiklund: Demokraterna, däremot, verkar inte upptagna av ideologiska frågor.

Galston: Inte det minsta. Men det är tydligt att Obama drar till sig liberala och oberoende väljare medan Hillary Clinton är populär bland mer konservativa och moderata demokrater.

Wiklund: Kan man redan nu urskilja väljargrupper som det blir särskilt viktigt att vinna? I valet 2004 talade man till exempel om "soccer moms" (arbetande kvinnor med barn som bor i förort och tillhör medelklassen).

Galston: Nej. Den grupp – och det är en mycket större grupp – som man måste ta rösterna ifrån är de oberoende väljarna. Det märktes redan i kongressvalet 2006 (som demokraterna vann).

Wiklund: I det valet dominerade Irakkriget. Men nu verkar kriget ha kommit i skymundan och ekonomin blivit den viktigaste frågan.

Galston: Det är riktigt. Men McCain som är säkerhetspolitisk hök och förordar en amerikansk närvaro i Irak under många år kommer att se till att kriget debatteras. Jag är säker på att demokraterna gärna vill ha upp kriget på dagordningen.

Wiklund: McCain medger själv att ekonomi inte är hans styrka.

Galston: Just det. Och det är en politisk nackdel nu när ekonomin så snabbt och dramatiskt försämrats. Amerikanska val brukar ofta vinnas på frågor om fred och välbefinnande. Idag har vi ingetdera. Och det borde förstås gynna demokraterna.

✧ MATS WIKLUND

Samhällsomstörtaren på Sandgatan 14

Bo Cavefors publicerade såväl seriös litteratur som verk av politiska extremister. Stalin och Röda armé-fraktionen, liksom fascisten Per Engdahl, hörde till de utgivna. Inga medel var för grova när det gällde att bekämpa kapitalism och liberalism.

✱ PETER LUTHERSSON

När man några år in på 2000-talet ser namnet Bo Cavefors dyka upp i mediernas nyhetsflöde är sammanhanget som regel kontrovers eller i varje fall kontroversiellt. I Umeå blir en utställning som han har gjort stoppad redan före vernissagen. På debattsidor undertecknar han upprop med krav på bojkott av varor från Israel. Sommaren 2007 handlar det om att han är städsad att föreläsa på Queerlitteraturdagen i Göteborg men uteblir sedan arrangörerna har reagerat på det manus som han i förväg har sänt dem. Två dagar före framträdandet skriver de ett mejl till honom. Först reser de invändningar mot den självbiografiska inriktning som han har valt. Så fortsätter de: "Dessutom tycker vi att det finns politiska problem med manuset ifråga. I vissa passager där det börjar handla om unga pojkars sexuella relationer till äldre män vet vi inte riktigt vad du är ute efter, eller hur detta kommer att mottas. Det finns också vissa feministiska och koloniala problem med att skildra kvinnors och svartas tjänares underordning i ett bögsammanhang."

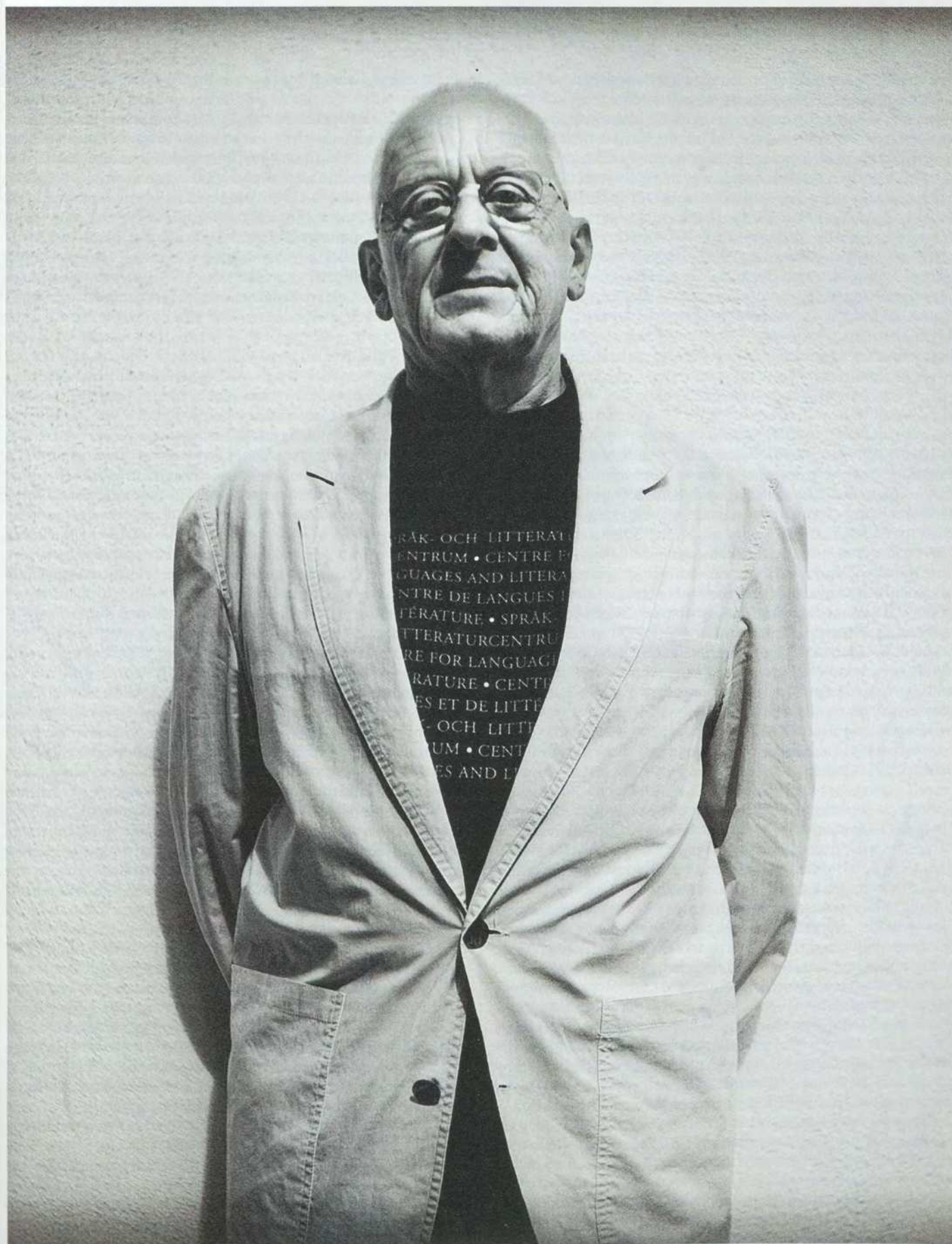
Man undrar vad de hade väntat sig. I mitten av 1990-talet gav Bo Cavefors ut självbiografiska böcker som *Barnsliga memoarer* (1995) och *Valpen som ung man* (1996), och han fyllde med egna skrivelser den egna tidskriften *Svarta Fanor*, vars första nummer utkom i maj 1994. Då om inte förr gick det att dra slutsatser om och sätta frågetecken för hans ståndpunkter i sexuella och politiska frågor. Åtminstone var det vad jag hade kommit att göra.

Jag var kulturchef på *Svenska Dagbladet*, där Cavefors hörde till medarbetarna. Under mina ögon kom en artikel ur en landsortstidning där han med oändligt förståelse och utan reservationer urskuldade Adolf Hitlers propagandaminister Joseph Goebbels. Jag meddelade honom att jag i fortsättningen inte önskade se några bidrag av hans hand i *Svenska Dagbladet*. Cavefors hörde av sig med anspråk

på ekonomisk kompensation, och genom åren har han inte försuttit tillfällen att då och då ge mig ett hugg.

Annars var jag som så många i min omgivning full av beundran över vad Bo Cavefors hade uträttat så länge han utgav andras böcker i stället för att skriva egna. År 1959 grundade han Bo Cavefors bokförlag AB, vars ägare och verkställande direktör han var fram till 1979, då företaget gick i konkurs. En del av verksamheten hade han när det började gå utför med finanserna räddat över till det i Zürich baserade Verlag Bo Cavefors, som existerade mellan 1977 och 1985. Det senare året debuterade han som författare med essäsamlingen *Helvetet*, utgiven på Janus förlag. Rollbyte vidtog.

Bo Cavefors växte upp i högborgerlig miljö. Familjen bodde i Malmö och hade sommarvilla på Näset. Det var Bo, hans mamma, hans styvpappa och hans halvbror. Skoltiden tilldrog sig delvis på internat i Surrey i England. Lärarna var jesuiterna och gjorde starkt intryck på sin svenske discipel. Militärtjänsten avverkades på tolkskolan. Så vidtog universitetsstudier i slaviska språk, halvhjärtat bedrivna i London. Mer energi ägnades åt den utforskning av världen som han bedrev tillsammans med Jacco, en rumskamrat från internatet i Surrey. Jacco var från Ghana, son till en jurist som arbetade för Kwame Nkrumah, då ännu i exil. Bo, som hade haft sina första sexuella erfarenheter med män och pojkar redan före tonåren, var förälskad i Jacco men också i dennes syster Claudia. Han hade sexuella relationer till båda. I *Valpen som ung man*, där han använder pronomen i tredje person för att referera till sig själv, beskriver han sitt förhållande i synnerhet till Jacco: "Deras kukar är långa och grova. När de lägger dem, eregerade, jämsides på en bordskiva, tycker de att det är ett mycket läckert stilleben. När de älskar med varandra >>>



Bo Cavefors: med smak för ytterligheter.

FOTO: SANDRA QVIST/SCANPIX

är det samtidigt sexuell utlevelse och estetisk upplevelse."

Sitt intresse för litteratur och exotiska intellektuella och fysiska miljöer omsatte Bo Cavefors i artiklar för Malmös fyra tidningar: *Sydsvenska Dagbladet*, *Arbetet*, *Skånska Dagbladet* och *Kvällsposten*. Snart ändrades hans levnadsvillkor drastiskt. Han fick ut ett arv efter sin biologiska pappa, en betydande summa, mycket betydande. I *Valpen som ung man* fångar han situationen: "När han får ut arvet, insatt på Bank Hoffman i Zürich, blir det praktiskt möjligt för honom att leva som han behagar. Han köper de böcker han längtar efter. Han låter sy sina kostymer och han köper leksaker på Harrod's till sin halvbrors nyfödda dotter, som han älskar. Och han kan starta ett bokförlag när han inte vet vad han skall göra när han tycker att det blir långtråkigt att enbart skriva artiklar. Dessutom visar det sig, när han närmare studerar bokmarknaden, att svenska bokförlag struntar i att ge ut sådana böcker Jacco och han ägnat stort intresse under tio års tid."

Bo Cavefors var 23 år gammal när han blev bokförläggare. Vad slags litteratur han ville ge ut framgår av *Valpen som ung man*: "Våren 1959 börjar han planera bokförlaget och beslutar sig för att ge ut Ezra Pound, som Jacco, Michael och han beundrar, inte endast för de upproriska dikterna och de eleganta essäerna, utan även som person, för modet att framträda med inopportuna politiska åsikter trots att kriget gick som det gick, trots inspärningen på därhus och trots att alla etablissemang är emot diktaren." Några förtydliganden bör kanske göras. Michael är en annan studiekamrat från internatet i Surrey. Poeten Ezra Pound tog under andra världskriget ställning för Mussolini och medverkade i italiensk radiopropaganda trots att han var amerikansk medborgare. Myndigheterna i USA ville efter kriget undvika en rättegång och valde en sovjetisk lösning. En rättegång för landsförräderi skulle sannolikt ha resulterat i en dödsdom, varvid fascismen skulle ha fått en Nobelpriskandidat som martyr. Bättre då att låtsas att Pound var sinnessjuk och stoppa in honom på ett mentalsjukhus, St. Elizabeth i Washington. År 1958 frigavs Pound och återvände genast till Italien. På däck på fartyget Cristoforo Colombo lät han vid ankomsten till Neapel fotografera sig med högra armen höjd i fascisthälsning.

Att den unge Bo Cavefors gärna dök upp i högersammanhang och även extrema högersammanhang framgår i hans båda självbiografiska böcker. "På Kvällsposten möter han ett par insiktsfulla redaktörer på ledarsidan. En av dem träffar han också i Ungsvenskarnas föreningslokal på Södergatan", heter det i *Valpen som ung man*. Ungsvenskarna var vid denna tid högerpartiets ungdomsförbund. "På Davidhalls torg brukar Per Engdahl hålla möten och i hörnet Persens väg/Regementsgatan krockar ett par spårvagnar", heter det i *Barnsliga memoarer* när han ska ge en impressionistisk bild av sin ungdoms Malmö. Per Engdahl anslöt sig först till Sveriges fascistiska kamporganisation och blev senare ledare för Nysvenska rörelsen. Han gjorde sig bemärkt 1935, då han blev filosofie licentiat i statskunskap vid Uppsala universitet och då han debuterade som lyriker med diktsamlingen *Stormsvept*, där han deklarerar att hans dikter vill "fladdra som fanor mot himmelens blå" och "smattra som korta fanfarer" och där han lovsjunger "den vita eliten, där den vita historien sker". Det är ingen nyck som gör att Bo Cavefors 1979 kommer att publicera Per Engdahls memoarer *Fribytare i folkhemmet*.

Dock vore det förhastat att knyta den nyvordne bokförläggaren exklusivt till högerståndpunkter och fascism. Det är "inopportuna politiska åsikter" över huvud taget som lockar honom. En ögonblicksbild av honom i starten av hans förläggarbana finns

i Lars Lönnroths ännu inte utgivna eller ens färdigskrivna memoarer. Lönnroth var i början av 1960-talet ordförande i studentföreningen Verdandi i Uppsala, vilken försökte överbygga motsättningarna mellan liberalism och socialism och lyfta fram förenande idéer och ambitioner i de två tanketraditionerna. Inom föreningen ville man starta en ny skriftserie, Verdandi-debatt, och vände sig till Cavefors. Lönnroth skriver: "En viktig roll innehades i början också av vår unge och ytterst originelle förläggare i Malmö, Bo Cavefors, som med hjälp av arv dörmögenhet höll på att etablera sig som utgivare av maximalt kontroversiella böcker; ur hans synpunkt kunde vi aldrig bli tillräckligt rabulistiska, men han understödde ändå det mesta vi hittade på. Redan nästa år övertogs dock utgivningen av det mer solida bokförlaget Prisma, vilket medförde att vår samarbetspartner blev den något äldre och inte fullt så kontroversiella förläggaren Bertil Hökby."

Om man tittar på en lista över Bo Cavefors bokförlag AB:s tidiga utgivning är intrycket knappast enhetligt, även om vissa linjer genast framträder. Ezra Pound representerar inte bara eller ens i första hand fascism utan framför allt litterär modernism. Annat av liknande slag uppträdde snart. År 1961 gav Cavefors ut den tysk-franske dadaisten Hans Arp, den spanske surrealisterna Salvador Dalí och den amerikanske beatförebilden John Clellon Holmes. Men också skönlitteratur med mer konventionell berättarteknik lockade. Inte minst blev Bo Cavefors 1961 förläggare åt Stig Claesson, ett samarbete som under 1960-talet resulterade i åtta utgivna titlar, vilka alla kom i mer än en upplaga. Ett annat påtagligt inslag i den tidiga utgivningen är böcker som tar upp afrikansk problematik. Redan 1959 utkom en volym med titeln *7 algeriska studenters vittnesmål om tortyren i Frankrike* och året därpå Robert Davezies *Fronten. Dokument från kriget i Algeriet*. Därefter följde slag i slag Per Wästbergs *Afrika berättar*, Anders Ehnmarks och Sven Hamrells *Afrikaner om Afrika* och Anders Ehnmarks och Per Wästbergs *Angola/Mozambique*. Närheten till Jacco bör ha spelat in beträffande detta uppmärksamhetsfokus.

Senare på 1960-talet överskuggas både litterära modernister och afrikansk problematik av vänsterlitteratur. Bo Cavefors blev tidsandans förläggare, omsider med säte i den vackra, vita, av Helgo Zettervall ritade villan med adress Sandgatan 14 i Lund. *Sandg. 14* var också namn på en gratiskulturtidskrift med starkt reklaminslag. Här presenterade förlaget sina författare och sin utgivning. Skönlitterärt manifesterades vänsterorienteringen i flitig utgivning av två författare med efternamnet Weiss, nämligen Peter och Alexander. Av den förre utkom tretton verk under perioden 1963 till 1970, av den senare nitton under perioden 1964 till 1977.

Marxismens klassiker radade upp sig i utgivningslistan från och med 1965. Det året kom Mao Tse-Tungs *Militärpolitiska skrifter* i två delar. År 1966 var det dags för Rosa Luxemburg (*Jag var, jag är, jag blir*), 1967 för Antonio Gramsci (*En kollektiv intellektuell*) och Josef Stalin (*Teori och praktik*), 1968 för Georg Lukács (*Historia och klassmedvetande*), 1969 för Karl Marx (*Kapitalet i tre delar*), V. I. Lenin (*Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*) och Walter Benjamin (*Bild och dialektik*). Och klassikerna kompletteras av nuets marxistiska iscensättare, förnyande uttolkare och historieskivare eller teoretiska pedagoger. I den första kategorin förelåg 1968 Che Guevaras *Gerillakrig* och 1971 antologin *Det väpnade upproret* med bidrag av bland annat Ho Chi Minh. I den andra kategorin utkom fyra titlar av Roland Barthes mellan 1966 och 1975 och fyra av Louis Althusser mellan 1968 och 1976. I den tredje kategorin publicerades 1968 Ernest Mandels *Inledning till marxismens ekonomiska teori*, 1969 Maurice Cornforth's *Marxismens filosofi* i tre delar, sam-

ma år Henri Lefebvres *Marxismen* och 1970 E. H. Carrs *Ryska revolutionen* i tre delar.

Titlarna på den digra listan var förstas redigerade, kommenterade och översatta av personer som själva hade svepts med i vänstervinden, stundom sådana med lundensk hemvist. Gramsci och Stalin introducerades av René Coeckelberghs, Luxemburg och Marx av Bo Gustafsson, och Althusser av Göran Therborn. Bland översättarna möter Jan Stolpe, Gunnar Sandin och Gunnar Olofsson. Cavefors hade tidigt gjort bekantskaper i de här kretsarna. Redan i början av 1960-talet hade han samarbetat om utgivning inte bara med Verdandi utan också med Clarté. Mot slutet av 1960-talet var det snarast *Zenit* som var samarbetspartner. Bland redaktörer, kommentatorer och översättare fanns åtskilliga som skrev egna böcker, var för sig eller tillsammans.

Med kulmen 1968 till 1970 sände Cavefors i offentligheten ut en lång räckta titlar av vänsterintellektuella från Sverige. Förlänger man spännet till perioden 1966 till 1973 kan man sammanställa en anslående namnlista. Här finns bland annat Ronny Ambjörnsson, Kurt Aspelin, Torsten Bergmark, Lars Dencik, Aant Elzinga, Tomas Forser, Hans Granlid, Rolf Gustavsson, Helena Henschen, Lars Herlitz, Göran Hydén, Kjell E. Johanson, Kjerstin Norén, Gunnar Ohrlander, Gunnar Persson, Giuliano Pontara, Folke Schimanski, Göran Skytte, Olle Svenning, Jörn Svensson, Göran Therborn, Ove Tjernberg, Per Arne Tjäder, Anna Törngren och Nordal Åkerman. En del veteraner kompletterar bilden, som Gunnar Gunnarson och Hilving Hagberg.

När Cavefors sätter tillbaka på denna sin författarkader kan bitter kritik komma till uttryck. Våren 2003 blev han av studenttidningen *Lundagård* tillfrågad om han tyckte att "68-generationen lyckats förvalta sitt arv". Han svarade: "Generellt sett måste jag säga nej. I dag sitter de som professorer, byrådirektörer eller som redaktörer i Stenbecksfären. Det är det tragiska med 68-generationen – att för dem blev det en karriärplattform. Det är mänskligt men tråkigt."

Vänstervågen som slog över förlaget var kraftig men ebbade ut ganska snart. Orsakerna var flera, men en förtjänar att betonas. Med vänsterns snabbt tilltagande fraktionering blev det svårt att upprätthålla den spännvidd som kännetecknade Cavefors utgivning av tidsandans bokstäver. Maoisterna försvann till sitt förlag, trotskisterna till sitt och de med Sovjetunionen lojala till sitt. En omständighet som kan finnas skäl att nämna i detta sammanhang är att böckerna från Bo Cavefors bokförlag AB med få undantag var läckert formgivna, härliga att se på och sköna att hålla i. I det avseendet stod utgivningen i bjärt kontrast till den som bedrevs i vänsterns övriga bokförlag, där det närmast verkar ha varit en dygd att göra de digra volymerna fula och svårlästa, med trista omslag och med hopplös typografi.

Vad som blev över av vänsterutgivning för Cavefors när vänstern fraktionerade var det mest extrema: Kim Il Sung och RAF, alltså Röda armé-fraktionen. Med början 1974 gav han ut nio volymer av Kim Il Sung. Böckerna har blå, gröna och röda linnepärmar och transparenta skyddsomslag. Författarnamn och titlar avtecknar sig i förgylld relief. Längst fram i varje volym finns ett porträtt av författaren placerat bakom ett lövtunt skyddspapper. År 1977 utkom RAF: *texter*, ett band om 520 sidor med terrorgruppens egna skrifter, inlett av en fotokavalkad med bilder av Andreas Baader, Gudrun Ensslin, Jan-Carl Raspe, Holger Meins och Ulrike Meinhof, ungefär som om det rörde sig om en utgåva om rockstjärnor. Cavefors gav ut dokumentationen också på tyska, franska och italienska. I det förra fallet ombesörjde han till och med en smuggelutgåva, en utgåva med falskt omslag, där tullpersonal skulle tro att det var fråga om Per A.

Rosenbergs *Kärlek med förhinder* och inte om *texte: der RAF*.

Utgivningen av Kim Il Sung och RAF speglar kanske i någon mån de tilltagande finansiella problem som Bo Cavefors hade att kämpa med. Det är svårt att tro att han i fall som dessa inte skulle ha blivit utrustad med ovärdiga pengar, sådana som kom från Nordkoreas propagandamyndigheter respektive från bankrån i Västtyskland. Cavefors har aldrig tillstått att så skulle ha varit fallet. Däremot har han i intervjuer kunnat kokettera med uppgifter om penningtrafik i motsatt riktning. Viggo Cavling intervjuar den före detta förläggaren i *Dagens Nyheter* den 28 december 2002 och vet då att berätta följande: "Men Bo Cavefors gjorde mer än bara gav ut RAF:s texter. Han fungerade av och till som terroristernas 'bankir'. Via Cavefors bankkonton fick terroristerna pengar." Hur som helst passade böckerna av Kim Il Sung och RAF sin svenske förläggare. De svarade mot den dragning till det mest extrema som är urskiljbar genom Cavefors hela bana och ytterst påtaglig i dess senare faser. Inga medel är för grova när det gäller att bekämpa kapitalism och liberalism.

Annars kan man göra iakttagelsen att Cavefors efter vänsterkulminationen som bokförläggare sökte sig tillbaka mot sitt ursprung i branschen. Han tog sig an ett par afrikanska författare, Sembene Ousmane – *Oland, mitt vackra folk* (1975) och *Guds träbitar* (1978) – och Wole Soyinka – *Röster ur förändringen* (1975), *Laglöshetens tid* (1976) och *Mannen dog* (1977). Och verk med anknytning till litterär modernism uppträdde åter med större frekvens i utgivningen. År 1972 gav han ut Lautréamonts *Maldorors sånger*, både en bokhandelsupplaga och en bibliofilupplaga om 50 exemplar. Senare följde exempelvis William Carlos Williams *Dikter* (1974), Stéphane Mallarmés *En fauns eftermiddag* (1975), Man Rays *Självporträtt* (1976), Georges Dariens *Tjuven* (1976), Fernando Arrabals *Brev till general Franco* (1976), Pierre Cabannes *Dialog med Duchamp* (1977) och William S. Burroughs *Den nakna lunchen* (1978). Cavefors hittade också en grupp unga svenska stencilpoeter med ett romantiskt förhållande till både Baudelaire och beatförfattarna. Han blev nu förläggare till den så kallade Vesuviusgruppen, vars kärna utgjordes av Eric Fylkeson, Per-Eric Söder och Bruno K. Öijer. Prompt utkom böcker som Fylkesons *Maskinerna ska dö* (1974) och *Dandy* (1975), Söders *Den okända födan* (1975) och *Kärlekens hat* (1977) och Öijers *c/o Night* (1976) och *Chivas Regal* (1978), dessutom samlingsantologin *Mot alla odds* (1977).

Mest innebördsdigert är dock förhållandet att Cavefors på nytt öppnade en högerfront. En författare blev honom kärare än någon annan: Ernst Jünger. År 1975 utkom dennes *Dagböcker från Tyskland och Frankrike under krig och ockupation* i förträffligt urval och lysande översättning av Stig Jonasson. Till ingen annan kommer Cavefors under alla år som följer att referera till närmelsevis så ofta och så uppskattande som just till Jünger. Utgåvorna blev fler. År 1976 har Stig Jonasson bearbetat Bertil Malmbergs översättning från 1950 av *På marmorklipporna*. År 1978 har han i stället givit sig i kast med *Psykonauterna, Rus och droger*. Och år 1981 gav Cavefors på sitt exilförlag ut den mäktiga idéromanen *Eumeswil*, nu i översättning av Richard Matz.

Ernst Jünger är en av frontgestalterna i det som brukar kallas "den konservativa revolutionen", alltså den idémiljö som under Weimarepubliken krävde samhällelig nyordning, demokratins avskaffande och ett elitärt styre. De konservativa revolutionärerna var inte sällan avvisande till nazismen, som de ansåg vara alltför vulgär och småborgerlig. Samtidigt var de utan tvivel delaktiga i att skapa den jordmån i vilken nazismen kunde växa sig stor och stark. På 1990-talet hamnade Jünger ånyo i centrum för den ideologiska debatten i Tyskland, detta i egenskap av kultfigur för den nya höger som sam-

lades kring antologin *Die Selbstbewusste Nation* (1994).

När Cavefors i Valpen som ung man kommenterar sin tidiga utgivning av Ezra Pound och någon parallell mer vänstersinnad författare skriver han: "Kombinationen radikalism och konservatism, radikal konservatism, driver han så länge han sysslar med bokutgivning." Alldeles sant är detta alltså inte. Här finns ett rörelsemönster över tid. Högerpositionerna framträder i början och slutet. Vänsterpositionerna dominerar kraftigt i mitten. Repliken är likväl klagande vad beträffar denna missionerande bokförläggare, fylld av hat mot den gemensamma ordningen. Den energiske mannen på Sandgatan 14 med sitt välmatade konto i Bank Hoffman i Zürich ville medverka till att samhället omstörtades, egentligen tämligen likgiltigt hur, bara det blev grundligt gjort. I essäsamlingen *agere contra* (2003) följer han en isande otäck kommentar till misslyckandet hos de två revoltrörelser som hans förläggargärning och skriftställarskap i så hög grad har uppehållit sig vid: "Såväl Tysklands konservativa revolutionärer under 1920- och 30-talen, som vänstergrupperna under 1960- och 70-talen, stormar fram under kulturkritikens och kulturkampens slitna banér, vilket, sett på avstånd, med nödvändighet innebär ett misslyckande. Kapitalismens och liberalismens fiender måste agera politiskt och militärt för att segra." För litet våld, således.

Ändalykten av Bo Cavefors bokförlag AB är starkt mytologiserad. Ingressen till en intervju i *Folket i Bild/Kulturfront* (2004:10) ter sig signifikativ: "Bo Cavefors är den före detta förläggaren som med sin spretiga och provokativa utgivning retade etablissemangen så till den grad att man såg sig tvungen att tysta honom." Ett dylikt perspektiv omhuldas inte minst av de ganska många internetskrifter som lovsjunger Cavefors för att man hos honom finner "en

antiparlamentarisk appell" eller kan bevittna "en stripshow där parlamentarism, industrikapitalism och liberalism tvingas upp på scenen". Säkerligen har perspektivet tilltalat också de obskyra publicister som kom att söka närhet till Cavefors, sådana som Kalle Hägglund och Jonas De Geer. Hägglund var förläggare till *agere contra*. De Geer debuterade i *Svarta Fanor*. Hägglund blev mest ryktbar som Adolf Hitlers svenske förläggare men hade gedigen vänsterbakgrund, bland annat som redaktör på *Clarté* och som chef på Oktoberförlaget. De Geer fanns en tid på allas läppar som ansvarig utgivare för Samtidsmagasinet Salt, som var främlingsfientligt, aggressivt mot homosexuella och feminism och hyllande inför en historierevisionist och förintelseförnekare som David Irving.

Fakta kring det caveforska bokförlagets undergång kan inhämtas exempelvis i Karin Kronströms trebetygsuppsats i bok- och bibliotekshistoria vid Lunds universitet, "Bo Cavefors bokförlag – dess verksamhet och utgivning". Två komponenter föreligger: dels agerade Statens kulturråd, dels agerade länsåklagare Lennart Eliasson.

Nämnden för litteratur och bibliotek vid Statens kulturråd fattade i augusti 1977 beslut om att Bo Cavefors skulle få uppdraget att ombesörja en nationalutgåva av August Strindbergs samlade verk. Ärendet blev sedan liggande på kulturdepartementet. Under dröjsmålet blev det alltmer uppenbart att förlaget hade allvarliga ekonomiska problem. Skulderna översteg med marginal tillgångarna. På Statens kulturråd omprövade man därför sitt beslut. Uppdraget att ge ut Strindbergs verk gick i stället till ett annat, gråare men solidare bokförlag, Almqvist & Wiksell. Förändringen var förstås en misräkning för Bo Cavefors, som måste ha kalkylerat med att kunna rädda sitt sjunkande skepp med rundligt tilltagna statliga pengar. Men Statens kulturråd handlade som sig bör ansvarsfullt och långsiktigt.

Parallellt med detta förlopp började länsåklagare Lennart Eliasson att intressera sig för förlagets bokföring, vilket resulterade i tre husundersökningar och ett åtal. Visserligen ogillades flertalet åtalpunkter av Lunds tingsrätt, men Bo Cavefors blev fälld för bokföringsbrott och undertryckande av urkund. Han fick villkorlig dom, bland annat för att han hade förstört (eller åtminstone påstått sig ha förstört) fakturor och beställningssedlar beträffande RAF-boken. I efterhand framstår det som rimligt, ja, riktigt att länsåklagaren gjorde som han gjorde.

Cavefors framställer i ena stunden ingripandena av Statens kulturråds styrelseordförande Birgit Rohde och länsåklagare Lennart Eliasson som en omotiverad häxjakt, för att i nästa berömma sig av att ha dragit myndigheterna vid näsan. I *Valpen som ung* man refererar han till "en av Hoffmandirektörerna", som skyddade honom: "När jakten går, med länsåklagare och folkpartistiska kulturpolitiker som arrangörer av spektaklet, när de inte fram till hans gamla bankförbindelse och andra vänner, utan hamnar på ett nyöppnat konto i en helt annan bank." Och Viggo Cavling kan i sin ovan åberopade intervju vidarebefordra en pikant information: "Razzior genomförs på tre platser och polisen vänder ut och in på det mesta, men hittar ändå inte de kritiska pärmarna som berättar om terroristkontakterna och kontonumren i Schweiz. De låg tryggt i en bagagelucka i en bil som tillhörde förläggarens fru."

Förlaget gick i konkurs. Förläggaren försvann för en tid utomlands. Omsider återvände han till Sverige. Uppenbarligen behövde han inte ägna sig åt lönearbete utan kunde alltså sysselsätta sig med skriverier. Sina upproriska fraser spred han från en rymlig och modern lägenhet precis i hjärtat av Malmö, vid Triangeln. Kontot på Bank Hoffman var av allt att döma fortfarande välfyllt. Det är skönt för samhällsomstörtare med kapital och banksekretess. *

CARLSSON BOKFÖRLAG



Inbunden, 184 sidor
978 91 7331 040 6

Tyskarna Karl-Erik Norrman

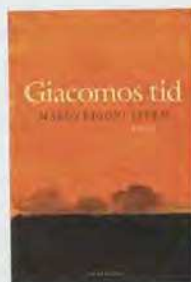
"...en utmärkt och personligt hållen presentation" *Svenska Dagbladet*

"...en nyanserad bild av nästan allting man rimligen kan vilja veta om detta stora, viktiga och sedan 1945 ofta ignorerade grannland"

Jönköpingsposten

"...en insiktsfull exposé över det tyska"

Skånska Dagbladet



Inbunden, 195 sidor
978 91 7331 113 7

Giacomos tid Mario Rigoni Stern

"Mario Rigoni Stern är en självsäker berättare ... 'Giacomos tid' blir en glädje att läsa."

Kulturnytt

"Det sakligt enkla tonfall som har präglat Mario Rigoni Sterns gestaltning ... är här lika mjukt och rent som någonsin i de äldre romanerna."

Svenska Dagbladet

www.carlssonbokforlag.se • info@carlssonbokforlag.se
08-545 254 80

"Vetenskap är inte tro"

Anders Björnsson har fel i att religionen inte utgör ett problem i Sverige. Hans kritik av förbundet Humanisterna visar att han uppfattar vetenskapen som en tro som alla andra, skriver **Olle Häggström**.

Anders Björnsson tycks ha snöat in sig rejält på oss i förbundet Humanisterna. På sistone har han angripit oss i bland annat *Svenska Dagbladet*, *Expressen*, och *Flamman*. Samt nu senast i *Axess* 1/2008, där han reprise-rar ett par av sina gamla käpphästar: vi i Humanisterna har "kapat" begreppet humanism, och Sverige är redan sekulariserat så det räcker.

Björnsson sammanfattar på ett förtjänstfullt vis hur mångbott-nat begreppet humanism är, med en rad olika idéströmningar och associationer. Självklart fäster inte alla som kallar sig humanister lika stort avseende vid alla dessa. Härvidlag gör Björnsson en annan avvägning än vad jag gör, men jag har inte för den sakens skull något att invända mot att han kallar sig humanist, och jag kan bara beklaga att han inte visar mig och förbundet Humanisterna motsvarande respekt och generositet.

Att det svenska samhället är ett av världens mest sekulariserade har Björnsson alldeles rätt i. Men att härav dra slutsatsen att religionen inte utgör något problem i Sverige är förhastat. Måhända är den inget problem för Björnsson, men läget är lite annorlunda för exempelvis de barn som av Plymouthbröderna och andra extrema sekter, med stöd av en alltför släpphänt friskolelagstiftning, hålls isolerade från omvärlden och förvägras rätten till allsidig undervisning på vetenskaplig grund. Vidare kan jag dementera att vår religionskritik enbart skulle hänföra sig till svenska förhållanden; vårt engagemang är i hög grad globalt, och vi är i själva verket långt mer bekymrade över George W Bushs och påven Benedictus inflytande än över Åke Greens och Åsa Waldaus.

Så långt i sin artikel bjuder Björnsson enbart på skåpmat, men

då han mot slutet tar upp frågan om lagen om religionsfrihet serverar han en präktig överraskning. Vi i Humanisterna är helt och hållet för religionsfrihet, men några av oss finner det stötande att uppfattningar baserade på tron på övernaturligheter skall ges ett särskilt skydd utöver det som andra uppfattningar har, och därför har vi ifrågasatt de stycken i grundlagen som behandlar religionsfriheten som en särskild frihet.

De vanliga åsikts-, yttrande-, förenings- och mötesfriheterna menar vi räcker gott även på religionens område.

Här har vi fel, hävdar Björnsson, och ger ett exempel på en religionsyttring som inte skyddas av dessa friheter: Ritueellt djurplågeri! Och om vi verkligen vill att denna skall vara förbjuden (ja, det vill vi) så menar han att vi i konsekvensens namn borde vara motståndare även till djurförsök inom medicinsk forskning, ty "vetenskaps-tro är inte mer rationell än annan tro".

Utan att på minsta vis vilja tona ned den etiska problematiken kring djurförsök i medicinsk forskning, vill jag ändå mena att Björnssons jämförelse av dessa med djurplågeri avsett att behaga Baal eller Oden – eller vilka fantasifoster som för tillfället åtnjuter popularitet – är ett tecken så gott som något på att upplysningsarbetet behöver försvaras även i det sekulariserade Sverige.

Björnssons relativistiska idé om vetenskapen som en tro bland alla andra, varken mer eller mindre rationell än religionerna, är helt på tok. Vetenskaplighet handlar inte om en fix och färdig världsbild, utan om ett förhållningssätt där vi ständigt utsätter våra tentativa slutsatser för kritisk granskning. Kontrasten mot religiös dogmatism kunde knappast vara större.

✶ **OLLE HÄGGSTRÖM**

Replik från Anders Björnsson

Insnöd – jag? Man bör nog vara försiktig med att utfärda diagnoser, åtminstone utan bastant vetenskaplig evidens. Jag jämför inte djurplågeri av det ena eller andra slaget, jag genomför en argumentationsanalys. Således har jag aldrig beskrivit "vetenskapen som en tro bland alla andra", däremot sagt att tron på vetenskapens intellektuella förstarangsställning inte är "mer rationell än annan tro".

Olle Häggström ska läsa rätt innantill.

Inte heller gillar jag friskolesystemet, men detta inte av religionsfobi, utan därför att alla medborgare i vårt land bör ha rätt till likvärdig undervisning. Förra statsrådet Bengt Göransson, upplysningsman om någon, har däremot försvarat religiösa friskolor med att så-

dana som Plymouth-barnen skulle ta värre skada i sin närmaste omgivning om de tvångsbussades till otrons nästen.

Det är trots allt ett argument att beakta.

Förbundet Humanisterna, vars ledning Häggström tillhör, är inte bara motståndare till skäktning ("ritueellt djurplågeri"); det vill därtill förbjuda manlig omskärelse som inte alls bara är en religiös rit utan praktiseras också i sekulära sammanhang, bland annat som medicinskt motiverad. Varför alltså förbud? Därför att omskärelse anses vara övergrepp på oskyldiga. Men all fostran innefattar någon form av övergrepp. Det händer att barn får namn som de sedan inte längre vill ha.

Ska också tomten avskaffas? Och Harry Potter?

Forskningsfusket bör utredas även i Sverige

Vetenskapsrådets och Sveriges universitets- och högskoleförbunds förslag om att inrätta en oredlighetskommitté för granskning av misstänkt forskningsfusk i Sverige är viktigt. Handläggningen av den så kallade Rylanderaffären illustrerar hur nödvändig ny lagstiftning är.

KARL-ERIK TALLMO

Med nuvarande system kan lärosätena utreda sig själva, och någon möjlighet till opartisk överprövning finns inte. Det betyder att vänskapskorruption och kollegialitet, liksom rektors rädsla för att högskolan ifråga ska få dåligt rykte, spelar stor roll i bedömningen av påstådda oegentligheter.

Jag skulle vilja ta upp ett frapperande exempel, där en svensk forskargärning i Schweiz befunnits vara "ett forskningsfusk utan motstycke" (domstolsutslag i Genève 2003), och där forskarens svenska lärosäte fått vetskap om saken i detalj, men ändå valt att inte genomföra någon utredning värd namnet. Inte heller Vetenskapsrådet har kunnat göra något; man kan idag inte granska forskning som man inte själv finansierat.

Kanske minns läsarna fallet med professor Ragnar Rylander, tobaksforskaren som i drygt 30 år i hemlighet var tobaksindustrins kanske mest välbetalda konsult?

Professor Rylander, verksam vid universiteten i Genève och Göteborg, har i båda städerna forskat kring tobaksrökningens skadeverkningar. Han har samtidigt i hemlighet varit konsult för tobaksbolaget Philip Morris (PM). På internet kan man hitta cirka 20 000 tidigare hemligstämplade dokument från tobaksindustrin – bara om Rylander. Att han medvetet försökt dölja sina band till industrin visar till exempel ett dokument från 1997, där han skriver så här till en av PM:s vetenskapschefer: "Jag har aldrig umgåtts med någon Philip Morris-chef vid möten eller kontakter med utomstående personer, för att så mycket som möjligt upprätthålla profilen som oberoende vetenskapsman."

Rylander hade också från och med 1972 (även detta i hemlighet) en central position vid det PM-ägda laboratoriet INBIFO (Institut für Biologische Forschung) i Köln.

Institutet blev på 1990-talet oerhört viktigt då det gällde att hålla dokument borta från de amerikanska tobaksrättegångarna. Rylander hade här en nyckelroll när det gällde att attestera och skicka fakturor mellan PM:s europeiska gren och den amerikanska, enligt ett speciellt sändschema avsett att lura de amerikanska åklagarna.

På INBIFO skrevs under 1980-talet cirka 800 rapporter som visade hur farlig den passiva rökningen är, men dessa hemlighölls. Redan detta strider mot de etiska regler som säger att en forskare ska ställa sina kunskaper till vetenskapens förfogande.

Samtidigt med allt detta var Rylander också vetenskapligt råd åt

Socialstyrelsen och hade även andra folkhälsoupdrag i Sverige och åt WHO.

En nyckelstrategi inom industrin är "att skapa tvivel" (*creating doubt*) om rökningens skadeverkningar. Den tid man helt kunde förneka riskerna är sedan länge förbi.

Här har Rylander varit ovärderlig för industrin, till exempel när han som "oberoende" forskare 1990 yttrade sig om en rapport från amerikanska miljöförhållanden (EPA) om passiv rökning. Om man skulle ge rådet åt en mor med ett barn som har problem i de övre luftvägarna att sluta röka i stället för att göra något åt kosten, så leder det till ett misslyckande för folkhälsan, skrev Rylander i samråd med Tom Osdene på PM. Det intressanta för industrin är här att få felaktig kost lanserat som en viktigare orsak till lungsjukdomar än passiv rökning.

1983 finansierade PM ett symposium om passiv rökning med cirka 80 000 dollar. För de pengarna fick man främst en mening som Rylander skrev i en rapport. Den citerades i annonser i hundratals tidningar i USA: "En samlad utvärdering baserad på tillgängliga vetenskapliga data leder till slutsatsen att en ökad risk för icke-rökare som utsätts för tobaksrök i miljön inte kunnat fastställas." Vagt? Javisst, men guld värt för industrin när det gällde att "skapa tvivel" om riskerna.

Det borde vara ett problem för Göteborgs universitet att hundratals artiklar av Rylander anger Göteborg som akademisk hemvist och ännu utgör grunden för andras vetenskap, eftersom de finns med i medicinska databaser.

Vid Genève universitet har man tagit Rylanders bindningar till industrin på stort allvar och genomfört tre utredningar, vilket utmynnade i något så ovanligt som att man gick ut med en generell varning till det globala vetenskapssamfundet och ifrågasatte tillförlitligheten i Rylanders totala forskargärning när det gäller tobak.

Utredarna i Genève ansåg fallet så allvarligt att man även skrev direkt till Göteborgs universitet. Där påstår man sig ha gjort en utredning om Rylander. Men det kan man knappast kalla den rapport som en arbetsgrupp inom "Rådet för samverkansnormer" lade fram 6 december 2004, elva dagar efter att man mottagit den 26-sidiga skrivelsen från Genève. Skrivelsen nämns inte med ett ord. I stället säger man i "utredningen" att man "inte haft anledning att bedöma san-

ningshalten" i vissa påståenden om en icke namngiven professor.

Det finns dock mycket att undersöka när det gäller Rylander:

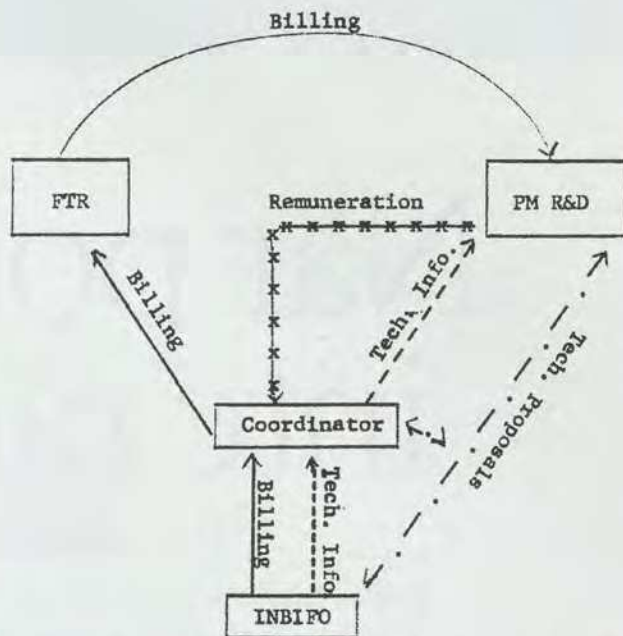
- Dokument tyder på att Rylander har använt Göteborgs universitet som täckmantel för att föra över pengar från PM till forskningsprojekt i Kina. I ett PM-dokument sägs det att kineserna inte gärna vill ta emot pengar direkt av ett tobaksbolag men att Rylander "är mer än villig att använda sig själv och Göteborgs universitet som studiens sponsor, där det finansiella stödet tillhandahålls av Philip Morris". Detta bör förstås utredas. Men vem vill och kan göra det med dagens lagstiftning?

- Vissa dokument tyder på att tobaksindustripengar på ett överskådligt sätt flutit mellan till exempel Göteborgs universitet och Karolinska institutet (till exempel en studie gällande den så kallade cytokrom P 450), liksom mellan Genève och Göteborgs universitet samt mellan universiteten och Rylanders privata bankkonto i USA.

- Många av Rylanders studier har finansierats av organisationerna CIAR (Center for Indoor Air Research) och Rauchen und Gesundheit, båda bulvaner för tobaksindustrin. Bara under åren 1991–93 fick Rylander 373 580 dollar från CIAR, förutom sina ordinarie, frikostiga anslag (60 000 dollar/år) och konsultarvoden (90 000 dollar/år) från PM. Både CIAR och Rauchen und Gesundheit krävde att få kontrollera om och när en studie publicerades. Detta strider mot internationella etiska regler. Göteborgs universitet har uppenbarligen i decennier inte bara tagit emot öppet stöd från tobaksindustrin utan också dolt stöd via dessa bulvaner. Vem kan idag utreda Rylanders oredovisade band?

- Forskningens innehåll då? Det finns tecken som tyder på att Rylander manipulerat sin forskning så att den skulle passa tobaksindustrin. Detta har dock aldrig utretts, vare sig i Genève eller i Göteborg. Ett exempel är en studie om barn och luftvägsinfektioner, publicerad år 2000, som Rylander fick 75 000 dollar per år för under en stor del av 1990-talet. Under arbetsgång skriver han till PM: "Efter ändringar i databasen finns det nu inget samband mellan att utsättas för passiv rökning och frekvensen av infektioner i de övre luftvägarna." Detta har flera bedömare sett som solklar manipulation.

Som grävande journalist har jag under drygt tre år försökt göra en egen utredning genom att enligt tryckfrihetsförordningen begära ut delar av Rylanders e-postkorrespondens som gällde några studier som finansierats av CIAR och Rauchen und Gesundheit. Göteborgs universitet påstod först att dokumenten var bortglarade – ungefär som man gjorde i Rosenbad när det gällde tsunamibanden. Dock visade det sig att åtskilligt fanns kvar, och jag har efter tre år och 14 skrivelser till universitetet fått ut en del. I ett av de e-postmeddelanden som jag fått ut, kan man läsa något intressant. Det är Rylanders samarbetspartner Gösta Axelsson som 9 november 2003 skriver till Rylander omen studies som blev mycket omstridd



✱ Ett tidigare hemligt dokument från Philip Morris visar hur en "coordinator" sitter som spindeln i nätet och skickar fakturor och teknisk dokumentation mellan det i hemlighet PM-ägda institutet INBIFO i Köln, PM:s forskningsavdelning i USA och FTR (en PM-avdelning i Schweiz). Att denna "coordinator" var Rylander framgår av ett flertal andra dokument.

internationellt förra året: "När det står 'No other factors were significantly related to risk' kan man fråga sig varför fruktkonsumtion och mjölkkonsumtion blev riskfaktorer i den förra studien." Det hör till saken att "den förra studien" bygger på samma data. Vad Gösta Axelsson i klartext oroar sig för är alltså om någon kommer att tro på den nya studien när samma grunddata nu plötsligt ger ett annat resultat.

Jag försökte även få ut bilagor till denna e-post för att ytterligare kunna granska arbetet med studien, men det vägrade Göteborgs universitet och jag överklagade då till både Kammarrätten och Regeringsrätten utan att få ut dokumenten. Tyvärr betraktar man dessa handlingar som arbetsanteckningar, som inte behöver lämnas ut, vilket är absurt i vetenskapliga sammanhang. Vetenskapliga tidskrifter stipulerar numera att artikelförfattare ska garantera att de haft full kontroll över studiens alla led och dess publicering. En sådan försäkran kan följaktligen inte granskas om man inte får tillgång till tidigare arbetsmaterial.

Alltså. Universitetet vill inte granska. Vetenskapsrådet kan inte. Och som journalist får man inte tillgång till nödvändigt material. Detta betyder att en sådan här sak idag nästan helt kan undgå medborgerlig granskning.

Därför är förslaget om en oredlighetskommitté så viktigt. Ett lärosäte ska inte kunna lägga locket på utan någon möjlighet till överprövning. Och vem som helst bör kunna anmäla. Det får inte byggas på vad pressen för dagen anser tillräckligt intressant att trycka på löpsedlarna.

Det är också viktigt att forskning som utförts för flera decennier sedan kan granskas. Att en forskare gått i pension och lång tid förflutit kan påverka det rent straffrättsliga. Dock anser jag att det är själva forskningen i sig som bör stå i centrum för en "oredlighetskommitté" arbete. Forskare dör, men deras forskning kan stå sig i hundratals år. Då gäller det att den är så tillförlitlig som möjligt. *



Politikens idéer och värderingar bestäms inte längre av partimedlemmar, ideella organisationer och folkrörelser. Opinionsbildningen sköts numera av en yrkeskår utanför partiväsendet. Axess gör studiebesök i tankesmedjornas värld, i Washington och Stockholm.

När politikerna inte räcker till

Politikerna och partierna förmår inte tänka nytt och fritt. I stället driver tankesmedjorna på idéutvecklingen och lägger fram spännande förslag och rapporter. Men det gäller att se upp med balansen: står man för nära makten riskerar man att bli en del av den. Har man alltför stark integritet får man inte uppmärksamhet.

✱ MATS WIKLUND

Tankesmedjornas utveckling i USA sammanfaller med en stat som blir allt större och får allt fler och alltmer komplexa uppgifter. Stiftelser som Rockefeller Foundation, Ford Foundation, Brookings Institution och Carnegie Endowment bidrar med forskning och rapporter för att möta industrialismens sociala och ekonomiska utmaningar. Under det andra världskriget tillkommer organisationer som Rand Corporation för att analysera försvars- och säkerhetspolitik.

Allt är objektivt, lidelsefritt och forskningsanknutet. Tankesmedjorna arbetar nära den federala makten och dess institutioner. På samhällsproblem föreslås nästan undantagslöst politiska lösningar.

Men under det sena 1960-talets sociala eruptioner ifrågasätts inställningen. Den liberala, progressiva eran avlöses av en konservativ. Fram växer en ny typ av tankesmedja: ideologisk och ofta konservativ eller nyliberal. Betoningen ligger mindre på forskning och mer på idéer, principer och värderingar. Utgångspunkten är att statens storlek och politikens ökade inflytande är det stora samhällsproblemet.

Sinnebilden av den ideologiska, konservativa tankesmedjan är Heritage Foundation, bildad 1973 för att ge konservatismen en mer aggressiv och partipolitiskt oberoende inriktning. Avsikten var att göra lagstiftningen mer ideologisk. Idéernas makt, inte pragmatism och konsensus, skulle genomsyra besluten. Grundinställningen var och är: politikerna räcker inte till.

Tajmningen var oslagbar. Mottagligheten för marknadslösningar och en kritik av välfärdsstaten ökade i takt med de sociala motsättningarna och en ekonomisk nedgång. Chicagoskolan bidrog med teoribildningen och Ronald Reagan med politiken. 1980-talet blev en triumf för Heritage Foundation som därefter ansetts som USA:s mest inflytelserika tankesmedja.

Heritage Foundation var banbrytande också genom sina metoder. Rågången mellan politik och politiker, mellan *policy* och *politics*, upplöstes. Man engagerade sig direkt i kongressens beslutsfattande och placerade ut medarbetare på Capitol Hill. Rapporterna var korta och koncisa, utmärkta för tidspressade journalister och politiker. Kommunikations- och marknadsavdelningarna arbetade intensivt med kontakter. Nyhetsbrev och massutskick skapade ett engagerat nätverk av donatorer och medlemmar.

Till denna avundade, mytomspunna och fruktade tankesmedja styr jag stegen i riktning mot kongressen. En tanke som snart blir en fråga formar sig: USA har haft en konservativ president i sju år. Är detta en ideologisk skördetid likt 1980-talets för Heritage Foundation?

Det har varit med- och motgångar, svarar Robert Bluey som leder avdelningen Center for Media and Public Policy. Å ena sidan skattesänkningar, å andra sidan större offentliga utgifter; å ena sidan ett stopp för en mer liberal immigrationslagstiftning, å andra misslyckandet med att införa marknadslösningar i pensionssystemet. Bra är den ökade militära upprustningen och tillsättandet av två konservativa domare i Högsta domstolen.

Men allt tar tid, tillägger kollegan Bridgett Wagner som ansvarar för nationella och internationella kontakter med konservativa grupper och nätverk. Hon exemplifierar med Ronald Reagans skattesänkningar och Bill Clintons välfärdsreform.

– Man måste föra fram argument, debattera, lägga fram förslag, bygga koalitioner och söka stöd hos allmänheten.

Blueys och Wagners inställning till kongressen är direkt föraktfull. Ledamöterna spiller tid på oväsentligheter, manipulerar valjarna och varandra och förstår inte besluten de själva fattar. Bluey »



⚙️ "Det är inte vad man ska tänka utan hur man ska tänka."

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV AMIGOS

exemplifierar med lagförslaget i december där en mängd överblivna budgetmotioner samlades ihop till en för snabbbehandling. Syftet var klart: bli av med det så fort och smärtfritt som möjligt. Ingen hinner eller orkar sätta sig in i innehållet. Politikerna undviker protester och debatt.

– Vi fick reda på det en fredagseftermiddag. Det första vi gjorde var att göra motionen sökbar på nätet. Sedan startade vi en blogg så att man kunde se valfläsket, öronmärkningarna och alla tricks. Motionen gick igenom men det fanns inte en nyhetsstory som inte tog upp hur dålig motionen var. Sedan drev vi på debatten till dess att president Bush sade att han övervägde att upphäva projekten som motionen finansierade (efter det att intervjun gjordes lovade Bush i sitt tal till nationen – State of the Union Address – i slutet av januari att begränsa öronmärkningarna).

Ett liknande tillvägagångssätt användes i förra årets mobilisering emot en ny immigrationslagstiftning. Heritage Foundations analytiker drog helt andra slutsatser av statistiken och fick med sig kongressledamöter på sin sida. Organisationens medarbetare briefade och höll seminarier. Man var lika mycket en konservativ rörelse som en tankesmedja, och delvis med metoder som används av lobbyister.

– Vi är inga lobbyister, säger Bridgett Wagner snabbt. Vi talar inte om för politikerna hur de ska rösta.

Men det är formalia för att inte förlora statusen som en organisation man kan göra skatteavdragsgilla donationer till. Wagner protesterar inte när jag framhåller att informationen från Heritage Foundation gör det ganska tydligt för politiker hur de ska rösta.

Skulle inte det kunna vara ett demokratiskt problem? Att ni och inte politikerna sätter dagordningen och tar initiativen? Robert Blumey och Bridgett Wagner skrattar lite åt frågeställningen.

– Jag får så många samtal från medarbetare i kongressen där dom säger att min senator eller kongressledamot har bett mig att ringa och fråga om ni känner till den här motionen. Vet ni vad som är på gång? Kan ni hjälpa till med en analys?

Politikerna har inte kunskaper och tid att ta del av och förstå vad de fattar beslut om. De är del av ett system som de inte behärskar och som är kontraproduktivt. Heritage Foundations uppgift är att upptäcka och frilägga de idéer och principer som ryms eller saknas i floden av rapporter och motioner. Politikerna räcker inte till.

Bridgett Wagner summerar.

– Vi skulle önska att de minskade sin arbetsbörda. Politikerna koncentrerar sig på att spendera pengar. De utövar inte sitt övergripande granskningsuppdrag för att ta reda på om åtgärder och politik fungerar. Och de genomför ofta en ny politik utan att granska eller göra sig av med den gamla.

Vad Urban Institute önskar är att politiker fattar beslut på basis av ett solitt faktaunderlag. På 2100 M Street ligger nordarnas himmelrike. Glöm bort ideologi och värderingar och låt forskningsresultat fälla avgörandet när skatter, vård, utbildning och välfärdsprogram utformas.

Men denna perfekta värld existerar förstås varken i Washington eller i någon annan huvudstad. Politiska beslut är ofrånkomligen subjektiva, kortsiktiga, principlösa och inte sällan kontraproduktiva. Men om rätt information ställs till kongressens och Vita husets förfogande har de i alla fall fått möjlighet att göra det rätta för landet.

Så ser Urban Institute på saken. Två tredjedelar av budgetintäkterna på 67 miljarder dollar kommer från staten för att utvärdera dess olika verksamheter, 25 procent från stora stiftelser och resten från individer. (Heritage Foundation tar inte emot en cent från den federala makten. Dryga hälften av budget på 40 miljarder dollar kommer

från enskilda, en tredjedel från stiftelser och resten från företag.) Här hålls strikt på skillnaden mellan politik och policy. Någon påtryckningsverksamhet gentemot Capitol Hill är det inte tal om, säger Kathleen Courrier, kommunikationsansvarig på Urban Institute.

– Vi är ytterst återhållsamma med kontakter och närmanden till politiker men vi bjuds ofta in till utfrågningar av kongressen. För oss är det viktigare än att citeras i medierna. Vi vill absolut inte förknippas med lobbying. Och vi tarytterst sällan emot pengar för uppdragsforskning.

Jag nämner att Urban Institute betraktas som en organisation på vänsterkanten.

– Det beror nog på vår dagordning. Den är inte politisk utan socialt motiverad och liberaler (vänster i USA) är generellt mer intresserade av sociala frågor än konservativa.

Sedan kan man ju också konstatera att Urban Institute tillhör de traditionella tankesmedjor som inte utmanar det politiska systemet utan tvärtom accepterar dess uppgift. Analysen av program och verksamheter ifrågasätter inte systemen som sådana. Det viktiga är att undersöka om de fungerar som de ska. Heritage Foundations forskning, däremot, gör ingen hemlighet av att den vägleds av konservativa principer och värderingar.

Eller som Kathleen Courrier beskriver inställningen:

– Det är inte vad man ska tänka utan hur man ska tänka.

Liksom åtskilliga andra tankesmedjor ser man det som en fördel att forskare har erfarenhet från politiken. Den som tjänat några år i departementet förstår den verkliga världen och förfogar över ett värdefullt kontaktnät.

En sådan person är skatteexperten Leonard Burman som under årens lopp vandrat mellan finansdepartementet, kongressens budgetkontor och Urban Institute. Nu leder han forskningsgruppen "Tax Policy Center", TPC. Burman nämner flera exempel på hur deras forskning påverkar beslutsfattare. Det sker mer indirekt. Forskarkolleger och specialiserade journalister som regelbundet håller ögonen på TPC sprider budskapen vidare till kongressens experter vilka i sin tur briefar politikerna som, slutligen och eventuellt, bestämmer sig för att agera.

– Många tankesmedjor mäter sitt inflytande i antalet presscitat. Men vi tittar också på kallelser till utfrågningar, inbjudningar till seminarier och nedladdningar av vår litteratur. Jag tar själv kontakter med vissa journalister och politiker. Samtidigt måste vi vara försiktiga att inte framstå som lobbyister. Jag kan säga: Det här är bra eller dåligt. Men aldrig: Rösta så här!

I den mediestorm som ständigt drar fram över amerikansk politik är inte bara kampen om dagordningen central, minst lika viktig är problemformuleringsprivilegiet. Kort sagt: att få sitt budskap accepterat.

– Det är ett stort problem för oss och andra seriösa aktörer. Vi utmanas ständigt av internet och pratprogram i radio och tv där folk kan säga vad som helst och bli trodda medan det tar mycket längre tid för oss att bryta igenom till allmänheten.

Fakta sparkar, som Gunnar Myrdal hävdade. Men frågan är förstås hur hårt och hur länge. Någon vecka efter vårt samtal publicerade *New York Times* en debattartikel av Leonard Burman om USA:s ekonomiska problem. En triumf! För vad kan vara mer eftertraktansvärt än att få framföra sina åsikter i världens mest inflytelserika dagstidning?

För eliten är svaret givet. Men just detta faktum bekräftar Urban Institutes och Leonard Burmans bekymmer. Budskapet når ut, men publiken är begränsad och inflytandet osäkert. *

Medborgarrätt är pengar

Politik = intressegrupper = lobbyister = pengar.

I Washington är lobbyismen en miljardindustri – räknat i dollar. Den underminerar demokratin, säger vissa. Andra talar om yttrandefrihet och rätt att påverka.

MATS WIKLUND

Manipulation och politik utgör ett evigt kretslopp i amerikansk politik. Tusentals aktörer med skiftande intressen och perspektiv kappas dagligen om beslutsfattares uppmärksamhet.

Centrum för denna verksamhet är Washington, inte bara huvudstad utan för många amerikaner synonymt med allt som gått fel i samhällsutvecklingen.

"Washington is broken", utropade de republikanska kandidaterna om och om igen under primärvalsrörelsen. Demokrater som Barack Obama och John Edwards lovade att rensa ut i träsket och göra politiken mer demokratisk.

Men även om temat är gemensamt – politiken fungerar inte – är ingångsvärderna olika. Demokrater anser, generellt, att problemet ligger i pengars inflytande. Republikaner, generellt, att problemet beror på en allt för stor stat. Följaktligen ser Obama och Edwards lobbyismen som roten till det onda: särintressen med stora pengar frestar och snärjer de förtroendevalda. Och exemplen på ett system som verkar ha löpt amok är dessvärre åtskilliga. Just nu sitter ett par kongressledamöter i fängelse för mutbrott. Lobbyister köpte deras röster. Att båda, Randy Cunningham och Bob Ney, var republikaner bidrog till att deras parti förlora både majoriteten i kongressvalet 2006.

Trots Obamas och Edwards upprördhet och reformlöften är de långtifrån renlärliga. Obama avsvor sig visserligen pengar från lobbyister men ett stort nätverk av dem ger råd och kampanjar för honom.

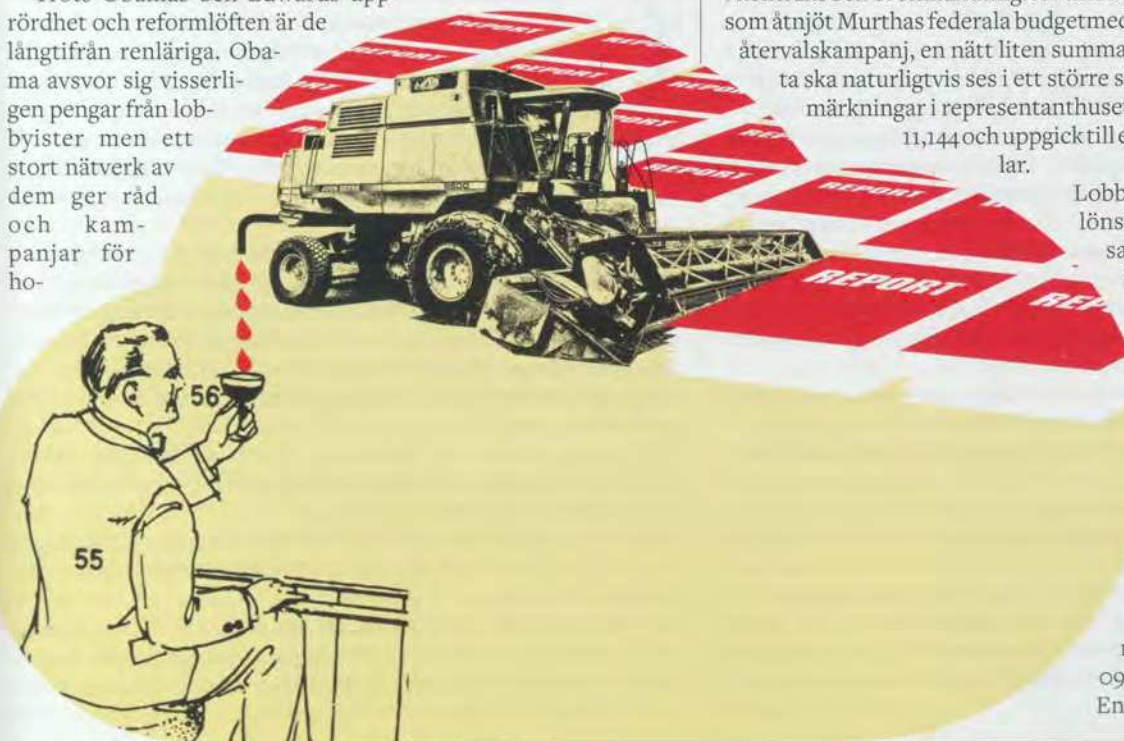
nom. Den privatförmögne John Edwards som också tackat nej till donationer från lobbyister och särintressen beslogs vid flera tillfällen med kopplingar till konsulter och storföretag.

Ett annat fenomen som upprör sinnena är den så kallade "öronmärkningen" när kongressledamöter ogenerat utnyttjar den federala budgeten till allehanda tveksamma projekt, ofta med lokal anknytning och ofta under inflytande av lobbyister. I januari (14/1-08) satte *New York Times* ledarsida, som inte direkt utmärker sig för att ta till överord, rubriken "The Pork King Keeps His Crown" (http://www.nytimes.com/2008/01/14/opinion/14mon3.html?_r=1&scp=1&sq=king+of+pork&st=nyt&oref=slogin). Den uppmärksammade demokraten och kongressledamöten John Murthas använde sig av innovativa metoder för att dra till sig federala pengar och investeringar till sitt distrikt Johnstown i Pennsylvania.

Begreppet valfläsk täcker inte till närmelsevis vad Murthas satt i system. 2007 drog han in 167 miljoner dollar, lite drygt en miljard kronor, till sitt valdistrikt Johnstown i Pennsylvania. *New York Times* påminner om National Defense Center for Environmental Excellence som Murtha grundade 1991 för att producera miljövänlig utsläppsteknik för militären. Den har sedan dess dragit in mer än 670 miljoner dollar i kontrakt och öronmärkning. Av de 26 organisationer och företag som åtnjöt Murthas federala budgetmedel bidrog samtliga till hans återvalskampanj, en nätt liten summa på 413 250 dollar. Allt detta ska naturligtvis ses i ett större sammanhang: antalet öronmärkningar i representanthuset och senaten förra året var 11,144 och uppgick till ett värde av 15 miljarder dollar.

Lobbyism är med andra ord en lönsam och resursstark verksamhet. Och den har vuxit kraftigt. Antalet lobbyister i Washington har närmare tredubblats de senaste tio åren till omkring 35 000. 2006 spenderade de ungefär 2,3 miljarder dollar. Över 200 före detta kongressledamöter är i dag lobbyister. (Uppgiften hämtad från det amerikanska tv-bolaget PBS (<http://www.pbs.org/moyers/citizensclass/2006/09/#comments>).

En nybörjare i branschen är »



Brian Pomper. 2003-2006 var han demokraternas främste expert på internationell handel i senatens finansutskott. Sedan ett år är han delägare i advokatfirman Parven Pomper Schuyler Inc.

– Lobbyister kan inte diktera villkoren. När jag var på Capitol Hill (där kongressen ligger) blev jag kontaktad av lobbyister varje dag, flera av dem kunde jag lita på och deras kunskaper var viktiga. De gjorde bara sitt jobb.

Pompers inställning är – som han hävdar att han alltid haft – att lobbyister är bra för det amerikanska folket. De tillför idéer, kontakter och kunskaper.

– En värld utan lobbyister är orealistisk och oönskad. Amerikaner har en grundlagsreglerad rättighet att vända sig till sina förtroendevalda. Jag uppfattade det som min absoluta skyldighet att lyssna och låta lobbyister lägga fram sin sak när jag arbetade i senaten.

Han medger att lobbyister har fått ett dåligt rykte men lägger skulden på excesserna under den tidigare republikanska kongressmajoriteten. Brian Pomper var, enligt lag, förbjuden att lobba medlemmar och medarbetare i finanskommittén det första året efter det att han lämnade senaten.

– Jag tycker att det är rätt. Men jag ser inga problem med att politiker eller medarbetare blir lobbyister. De kan systemet och ser till att politiker lyssnar på viktiga åsikter. Demokraternas agitation mot lobbyisterna är oräddvis.

En timme senare och i ett rum några kvarter längre bort – det mesta av Washingtons ekonomiska, politiska och juridiska liv sker ofta vägg i vägg, på en yta av några kvadratkilometer – sitter Kenneth Gross och småler sarkastiskt. Han är i likhet med Brian Pomper advokat, men till skillnad från Parven Pomper Schuyler Inc spelar Skadden, Arps i en global division: 22 kontor utspridda över världen, över 300 anställda bara i Washington.

Gross leende föranleds av min iakttagelse att de politiska lobbyisterna anklagas för att vara ett hot mot det gemensamma bästa.

– Alla har ett särintresse. Jag vet inte vad det gemensamma bästa är. Vad jag kan konstatera är att det inte finns något intresse som inte har ett motintresse.

I lobbykretsar hålls Kenneth Gross för "the go-to-guy": den man vänder sig till för att veta vad som är rätt eller fel, möjligt eller omöjligt när pengar och politik blandas samman. Hans klienter utgörs av multinationella företag och lobbyister.

Sedan några månader har han varit mer upptagen än vanligt. Efter uppdagandet av den kriminella lobbyismen drevs en lagstiftning igenom för att göra verksamheten öppnare och mer etisk. Gross medverkade i kongressens utfrågningar. Han tycker att de nya reglerna – större insyn i lobbyisters bidrag till politiska kampanjer, bättre information och öppenhet om öronmärkning, begränsning av lobbyisters gåvor till politiker och längre karantänstid för politiker och medarbetare innan de kan börja lobba – utgör en påtaglig förbättring.

– Större öppenhet är demokratiskt viktigt. Men att begära upplysningar om hur mycket som betalas och till vem är oacceptabelt.

Jag nämner Göran Perssons snabba övergång från Rosenbad till konsultbyrån JKL.

Gross himlar med ögonen när jag upplyser om bristen på regler för svenska politiker. Att en amerikansk president skulle börja lobba kallar han "ugly".

– Men "svängdörrs-principen" är ett problem utan några perfekta lösningar. Lobbyism är en del av vårt politiska system. Man går in i politiken, förstår hur systemet fungerar och skaffar sig kontakter för att sedan tjäna pengar på vad man lärt sig. Det kan tyckas krasst. Men så är det.

Att som Barack Obama och John Edwards förbjuda medarbetare i Vita huset att för all framtid lobba kallar Gross orimligt. Då skulle man aldrig kunna rekrytera de mest kvalificerade krafterna från den privata sektorn till politiken.

– Jag har arbetat här i 30 år och jag försöker låta bli att vara cynisk. Politiker försöker göra det rätta, generellt. De söker inte medvetet ett mandat för att berika sig.

Nästa dag i downtown Washington. Vädret har slagit över i isvin- dar och snö. Det här är en stad som på ett dygn kan uppleva tre årstider. Jag stappar in i lobbyn till Common Cause, en av lobbyismens främsta motståndare.

– Lobbyister är inte onda människor.

Bob Edgar som leder Common Cause och har egen erfarenhet som kongressledamot (demokrat) förkunnar denna sanning stillsamt men bestämt. Han är också metodistpastor och det krävs nog rejäl andlig resning för att inte förtvivla när oddsen för framgång är så höga.

– Det onda är pengarnas inflytande och lobbyister som representerar stora företag och organisationer som kan påverka politik och valresultat. Resultatet är att vi har förtroendevalda som tjänar sär- intressen i stället för allmänheten.

Jag berättar vad Kenneth Gross sade om lobbyister, att de faktisk representerar ett allmänintresse. Edgar är obeveklig. Det gör de inte. Tvärtom.

Men han är ense med Gross om att den nya lagstiftningen utgör en förbättring. Hur stor är svårt och för tidigt att säga. Att det redan nu görs försök att finna luckor och gå runt regelverket bekymrar honom.

– Vi är inte emot pengar i politiken, bara de överdrivna summorna. Pengar är inte en garanti för yttrandefrihet utan kan faktiskt begränsa den. Internet visar att det finns möjlighet för kandidater, som Barack Obama, att dra in stora belopp genom små bidrag från många enskilda bidragsgivare i valrörelsen. (Det finns ett tak för hur mycket individer kan donera till politiker.)

Common Cause förordar en matchning mellan det privata och det offentliga. Politiker drar in pengar från enskilda bidragsgivare upp till en viss bestämd nivå, därefter tillskjuts offentliga medel. Metoden har prövats i vissa delstater och, enligt Bob Edgar, med stor framgång. Kandidaterna slipper att ägna dagarna åt att jaga pengar från särintressen och kan koncentrera sig på sakfrågor. Reformen har prövats, och enligt Edgar med stor framgång, i Connecticut, Arizona och Maine och i flera städer.

Motståndarna hävdar att det är principiellt fel att offentliga medel finansierar politiker. Att det handlar om något slags välfärdssystem. Common Cause slår tillbaka med att väljarna får betala ändå genom att företagen finansierar sina lobbyingkostnader genom ständiga prisökningar. Politiker som står fria från ekonomiska påtryckningar och hänsynstaganden har mycket större möjlighet att tjäna ett allmänintresse.

Washington kan beskrivas som en "marknad för idéer". Bakom de krassaste förslag och beräkningar ligger, liksom bakom de mest idealistiska, värderingar och principer.

Common Cause övervakar särintressenas skadliga inflytande på politiken men måste samtidigt motivera sin existens med en genomtänkt samhällssyn.

– Vi har vår agenda men vi är samtidigt idédrivna. Vi tror på mångfald i medierna och politiken. Vi lägger inte ned pengar på kampanjer men mycket pengar och energi på idéer som vi vill sprida. Common Cause är också en tankesmedja. *

Finansiärer vill styra forskningen

Tankesmedjorna expanderar och får allt större budgetar, men lobbyism och särintressen väger alltid tyngre. Det säger Andrew Rich, professor i statsvetenskap vid City College of New York och expert på tankesmedjor.

Begreppet tankesmedja är töjbart. Vissa håller hårt på oberoendet, andra är renodlat ideologiska. Vissa samarbetar gärna med staten, andra skyr den. Vissa är nischade, andra generella. Vissa låter forskning och fakta tala, hos andra är idéer och principer avgörande.

Även om lobbyister arbetar för särintressen och gräsrotsorganisationer bygger sin verksamhet på medlemsaktivism är skillnaden gentemot tankesmedjor diffus. Det politiska och ekonomiska oberoendet och forskningsanknytningen, de två faktorerna som utgör deras särställning, är långtifrån självklara demarkationslinjer. I praktiken är gränserna flytande. Lobbyister och gräsrotsorganisationer förser politiker med råd och information baserade på fakta. Tankesmedjor av mer ideologiskt slag ligger med sin närhet till politiker nära lobbyism.

– Det beror på vårt politiska system som är poröst och svårt att kontrollera. Ingen aktör kan dominera den politiska dagordningen och det gör att marknaden för tankesmedjor är större än i andra länder. Men ibland uppstår problemet att vissa politiker och deras medarbetare inte gör skillnad mellan tankesmedjor och lobbyister. Men tankesmedjorna har svårare att göra sig hörda. De konkurrerar om uppmärksamheten med sina idéer och forskning mot kortsiktiga och intressebaserade lösningar.

Andrew Rich, professor i statsvetenskap vid City College of New York, uttalar sig med en viss auktoritet. Hans bok *Think Tanks, Public Policy, and the Politics of Expertise* (2006) utgör ett standardverk om tankesmedjornas betydelse och inflytande i amerikansk politik. På frågan om hur stort inflytande tankesmedjorna egentligen har drar han lite på svaret.

– Inflytande kan uppnås på olika sätt. Brookings Institution och Urban Institute sätter först och främst sin lit till den egna forskningen medan Heritage Foundation ägnar sig åt sammanställningar och att förse debatten med ideologisk ammunition. Dessutom varierar inflytandet från fråga till fråga. Och vi har ju väldigt många olika slags tankesmedjor.

De tycks också ha framtiden för sig. En artikel i *New York Times* (30/1-08) inleds med konstaterandet att "ekonomin kanske sackar, men Washingtons idéindustri går för högttryck". (http://www.nytimes.com/2008/01/30/washington/30tank.html?_r=1&scp=3&sq=b umiller&st=nyt&oref=slogin). Brookings Institution, Council on Foreign Relations och United States Institute for Peace expanderar och drar till sig mer pengar. Men de är inte ensamma. De högst rankade tankesmedjorna, liberala, konservativa eller neutrala, har samtliga fått större budgetar.

Och, som *New York Times* konstaterar, de förser presidentkandidaterna med råd och medarbetare. Hillary Clinton hämtar experthjälp från Brookings Institution och Council on Foreign Relations. Barack Obama lyssnar även han på Brookings Institution men också på Center for Strategic and International Studies medan John McCain tyr sig till American Enterprise Institution.

I artikeln noteras att med pengar följer också avigsidor. Stora donatorer vill styra forskningens inriktning och innehåll. Det finns också en risk att forskningen, genom inflytandet från penningstarka intressen, blir begränsad och förlorar i kvalitet.

Detta valår finns anledning att särskilt granska de ideologiska tankesmedjorna, säger Andrew Rich. Han urskiljer olika förhållningssätt bland demokrater och republikaner.

– Den progressiva, liberala eliten är splittrad. Vissa anser att tankesmedjor ska spela en avgörande roll för att påverka politikerna medan den andra föredrar organisering och gräsrotsaktivism. Båda synsätten kan förstås vara betydelsefulla men de här två falangerna misstror ofta varandra djupt. En annan skillnad är att konservativa tankesmedjor inriktar sig på att föra fram idéer medan de liberala generellt sett är upptagna med att få demokrater att vinna val.

Tankesmedjornas storhetsroll inleddes på 1980-talet då de mångdubblades i antal, de flesta av dem konservativa. I dag finns omkring 240 tankesmedjor med en nationell dagordning i Washington. Richs bedömning är att deras tillväxt planat ut och att inflytandet håller på att minska.

Men, invänder jag, man får lätt det motsatta intrycket av *New York Times*.

– Tankesmedjorna verkar ändå i en besvärlig miljö. Det beror, för det första, på att de blivit allt fler. En mängd experter konkurrerar med varandra på en begränsad marknad med ett begränsat antal uppgifter. För det andra är tankesmedjorna bara en av många aktörer. Däremot får pengar generellt i politiken en allt viktigare roll. Lobbyismen stärker sin ställning ytterligare.

De forskningsanknutna tankesmedjorna där akademiker dominerar kallas ofta "universitet utan studenter". Men trots att de är betydligt mer inflytelserika än universiteten ignoreras de av den vetenskapliga världen. Andrew Rich har två förklaringar.

– Den samhällsvetenskapliga forskningen är ofta helt teoretiskt inriktad med liten relevans för den offentliga debatten. Vad jag vet existerar bara ett fåtal samarbeten mellan tankesmedjor och universitet inom samhällsvetenskapen.

✶ MATS WIKLUND

Politiken söker sig nya vägar

De dominerande tankesmedjorna till höger och vänster, Timbro och Arena, uppfattar sig som självständiga aktörer. Men deras dagordning bygger på frågor som näringslivet och fackföreningsrörelsen vill driva.

✶ JOHAN LUNDBERG OCH JOAKIM NILSSON

Ett antal forskare vid några av Sveriges tyngsta lärosäten gör ett utspel på DN Debatt. De hävdar att nya forskningsresultat vid universiteten i Uppsala, Lund, Umeå, Stockholm och Göteborg bör beaktas av politiker. Nästa dag sluter några av Sveriges mest namnkunniga kulturskribenter upp med en debattartikel på *Aftonbladets* kultursida. Den baserar sig på hur några internationellt kända intellektuella auktoriteter för fram argument som pekar i exakt samma riktning som gårdagens debattartikel.

Så skapas en opinion. Och så har opinioner skapats under hela den moderna epoken. Med en skillnad. I just detta fall visar det sig nämligen att samtliga aktörer inte är fullt så fria som den läsande allmänheten kan tro. I stället är de knutna till ett nätverk, vars verksamhet finansieras av några av de största fackföreningarna, vilka pumpar in pengar i nätverket därför att de vill styra opinionen i en viss riktning.

Kunskaper om dessa påtryckargrupper, vilka ofta framställer sig som undansatta och bortglömda i medierna, är viktiga för att förstå och värdera dagens svenska medieverklighet.

Att smida nya åsikter har blivit en sysselsättning som flyttat från ideella föreningar, partier och folkrörelser till professionella organisationer, som specialiserat sig på idéutveckling och opinionsbildning. En närmare granskning av två av Sveriges mest omtalade tankesmedjor – den vänsterinriktade Arenagruppen och näringslivets Timbro – visar att de är mycket effektiva på att skapa omfattande kontaktnät med inflytelserika politiker, tjänstemän, forskare och journalister.

I Arenagruppen ingår: tidningen Arena, nätportalen Dagens Arena, Arenauniversitetet (seminarieverksamhet), tankesmedjan Agora, samt de två förlagen Atlas och Premiss. (Det senare har specialiserat sig på uppdragsutgivning.)

Sedan Arenagruppen startade har den lyckats knyta till sig ett stort antal forskare som representerar samtliga tunga lärosäten i Sverige, alltifrån Lars Pålsson Syll vid Malmö högskola till Malin Rönnblom vid kvinnovetenskapligt forum i Umeå. Arenagruppens kontaktnät

består dessutom av flera mycket inflytelserika politiker, samt journalister på många av landets största dagstidningar, radio- och tv-kanaler, samt en rad mindre kultur- och samhällstidskrifter.

Tankesmedjans fördel är att den erbjuder en legitimerande länk mellan forskare, opinionsbildare och politiker. De samhällsvetare som inte kan tänka sig att samarbeta direkt med ett fackförbund eller en intresseorganisation kan i stället knytas till ett projekt genom Arenagruppen. Samtal med företrädare för bland annat HTF, SKTF och LO avslöjar att denna sorts avvägningar har varit en viktig del till varför de valt att stödja Arenagruppen.

Flera av Sveriges mest namnkunniga samhällsvetare har på ett eller annat sätt samarbetat med Arenagruppen: Bo Rothstein, Erik Amnå, Bo Stråth, Lars Nord, Rune Premfors och Joakim Palme. De förekommer antingen som medverkande på seminarier eller som författare till några av Arenagruppens publikationer. Dessutom ingår en mindre skara i tankesmedjans vetenskapliga råd. Här sitter kända forskare som Drude Dahlerup, Paula Blomqvist, Sverker Gustavsson och Katarina Mattsson.

För flera av de forskare som är knutna till Arena är deras medverkan delvis beroende av de nätverk som Arenagruppen kan bistå med. Det finns dessutom ofta ideologiska motiv till varför de väljer att associera sig med en viss tankesmedja.

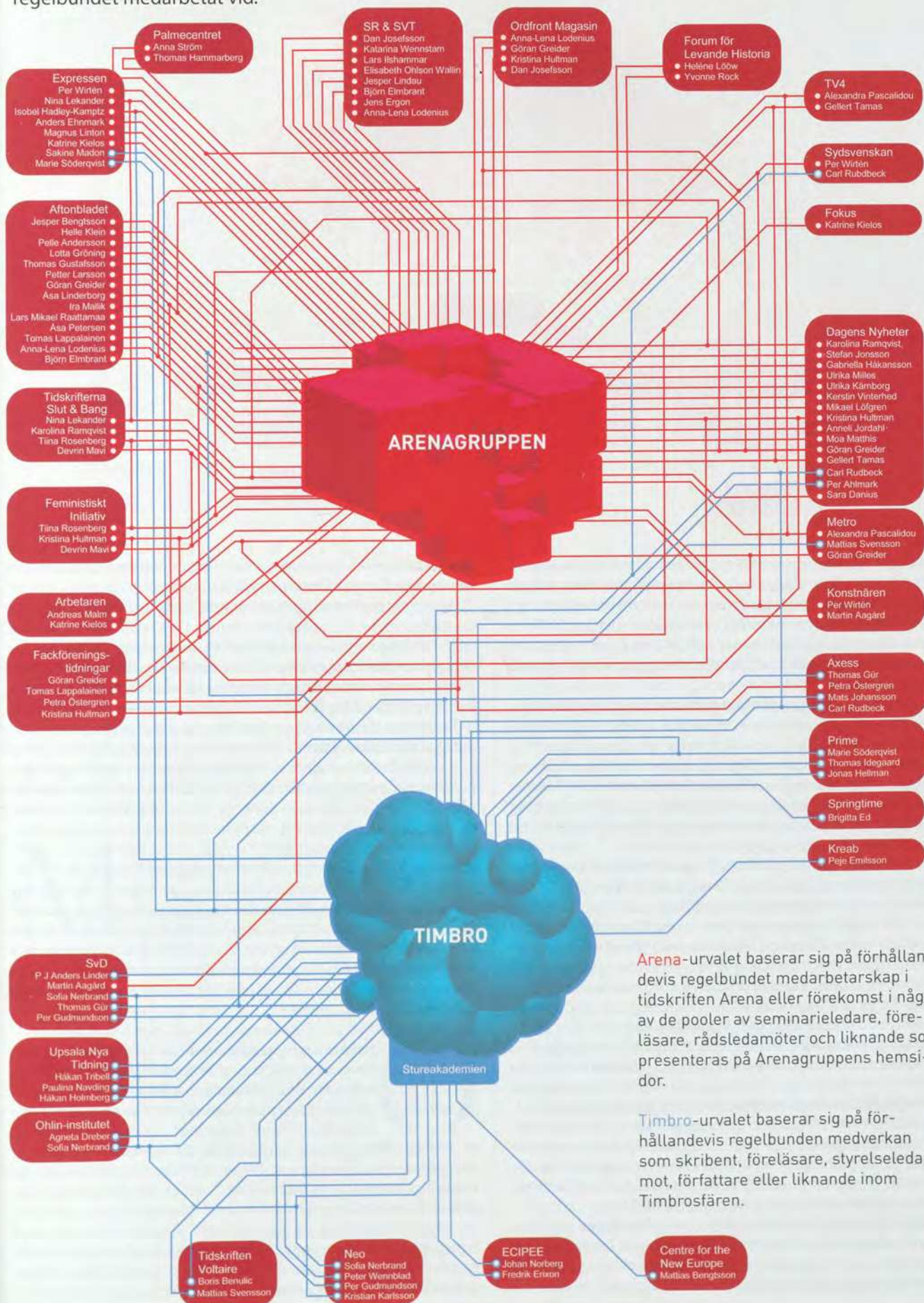
Paula Blomqvist är fil dr och lärare i statsvetenskap i Uppsala. Trots att hon sitter i Arenagruppens vetenskapliga råd anser hon sig inte vilja representera dem som aktör. Blomqvist tror att det genom tankesmedjorna finns en delvis ny marknad för forskare att föra ut sina resultat, som hänger ihop med en gradvis medialisering av samhället. Men hon är skeptisk till hur tankesmedjor ibland vinklar och spetsar till formuleringar, och hon är också tveksam till om man som forskare bör knytas till verksamheten i en tankesmedja:

– Det finns risker med mediedebatter, om man som forskare hamnar i ett visst fack kan man framstå som mindre seriös. Jag skulle inte ge ut någonting på Timbro, säger hon.

Opinionsbildare knutna till Arena respektive Timbro

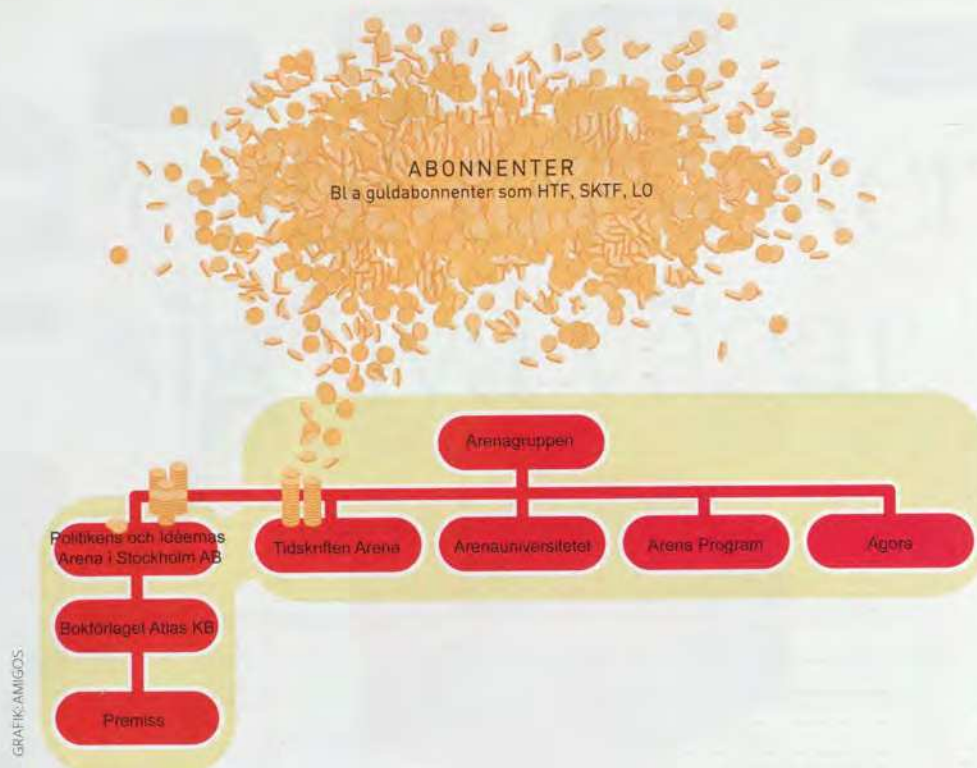
samt de publicistiska plattformar inom massmedia, politisk opinionsbildning och PR som dessa regelbundet medarbetat vid.

Axess nr 2 2008



Arena-urvalet baserar sig på förhållandevis regelbundet medarbetarskap i tidskriften Arena eller förekomst i någon av de pooler av seminarieledare, föreläsare, rådsledamöter och liknande som presenteras på Arenagruppens hemsidor.

Timbro-urvalet baserar sig på förhållandevis regelbunden medverkan som skribent, föreläsare, styrelseledamot, författare eller liknande inom Timbrosfären.



Till stor del har Arenagruppen eftersträvat trovärdighet genom att knyta till sig forskare i lika hög grad som opinionsbildare. Arenagruppens vd, Håkan A Bengtsson, poängterar att man emellertid inte bedriver någon lobbyverksamhet utan i stället vill nå ut i offentliga diskussioner genom seminarier och böcker. Dock vill han inte skriva under på att man använder vetenskapen som slagträ i den politiska debatten.

Att kunna knyta till sig skribenter som kan få stort genomslag är avgörande för att tankesmedjorna ska lyckas. Arenagruppens bokförlag Atlas har historikern och vänsterpartisten Åsa Linderborg, känd för sin bok *Mig äger ingen*. Timbro har liberalen Johan Norberg som tidigare också har varit anställd där. Hans kanske mest omdebatterade bok – *Till världskapitalismens försvar* – gjorde honom känd även bland utländska tankesmedjor och ledde bland annat till att amerikanska Cato Institute utsåg honom till *follow*.

Norbergs beskrivning av motståndet mot Timbro är karaktäristiskt för hur smedjorna ofta ser på sin omgivning: "Den liberala dominansen är ett hjärnspeke hos Wirtén", säger han när han får höra att Per Wirtén på Arenagruppen hävdar att högerpolitiska åsikter oftare får komma till tals på ledarsidor och debattsidor i viktiga svenska tidningar. Enligt Norberg är den generella uppfattningen att Timbro ofta arbetar i motvind i många frågor och att motståndet kommer från en mängd institutioner: myndigheter, journalister och vänsterpolitiska utbildningsförbund som ABF.

Samma slags underdog-perspektiv blir tydligt när Arenagruppens representanter beskriver omvärlden. Arenas grundare Per Wirtén tycker inte att det finns några trovärdiga, nationellt etablerade vänsterpolitiska plattformar i Sverige som kan fungera som tankesmedjor, och att högern därför har fått för stort spelrum med att definiera den dagspolitiska agendan. Åsikten kan tyckas smått överraskande med tanke på det politiska inflytande som Arenagruppens finansierare haft under de senaste hundra åren och att en rad undersökningar visat på en klar vänstermajoritet inom journalistkåren.

Vad de flesta verkar överens om är att pengar spelar en avgörande roll för verksamheten. För Timbros del kommer finansieringen från Stiftelsen Fritt Näringsliv (ej att förväxla med organisationen Svenskt Näringsliv). Arenagruppen är delvis beroende av så kalla-

de abonnenter – organisationer och individuella medlemmar som betalar för olika publikationer och seminarier.

Abbonentmedlemskapen delas in i olika nivåer, där de viktigaste organisationerna kallas guldabonnenter. HTF och SKTF bidrar med en halv miljon vardera, och LO med det dubbla. Arrangemanget understryker Arenagruppens prekära förhållande till sina finansierare, vilkas intresse av att till medlemmarna tillhandahålla Arenas publikationer är ett villkor för att verksamheten inte ska gå med förlust.

Det är inte alltid en helt optimal lösning, påpekar Per Wirtén som medger att det kan leda till en osund beroendeställning:

– Ja, ett sånt beroende är alltid ett problem. Men det är inget akut problem för oss, av två skäl. Dels för att det inte är en huvuddel av våra intäkter, dels eftersom det är så många organisationer att om en faller bort så blir inte det ekonomiska avbräcket så stort. Vi har fördelat risken, kan man säga.

Arenas beroende av finansierarna tydliggjordes dock när bokförlaget Media i Fokus, som finansierat sin utgivning med beställningar från flera fackförbund, tvingades stoppa utgivning på grund av indraget stöd från facket. Trots att facket stödköper tidskriften (för 80 000 kronor per år) och genom abonnentskapet utgör en garanti för fortsatt verksamhet, spelar föreställningen om att stå självständigt en mycket viktig roll för självbilden inom den fackföreningsfinansierade Arenagruppen.

Över Arenagruppens grundande och ekonomi vilar en form av mystik som är svår att få grepp om när man talar med de inblandade. Per Wirtén påpekar i intervjun på annan plats i Axess apropå grundandet att det från början "fanns ingenting (...) det fanns inga pengar". Håkan A Bengtsson ger en liknande bild i en telefonintervju där han hävdar att det var han och Wirtén "som grundade Arena". En sådan historieskrivning tycks viktig för att understryka det som är själva hörnstenen i den bild som Arena utåt sett vill ge av sin verksamhet: att man är en – som det heter i programförklaringen på hemsidan – "ren idégrupp utan ägare, utan vinstintresse eller organisationsägarande. Vi står oberoende från organisationer och partier. Bakom Arenagruppen står den ideella föreningen Arena." Och



i föreningens ursprungliga stadgar heter det att "Arenas verksamhet ska drivas obundet av politiska partier och intresseorganisationer". En sådan programförklaring förtjänar onekligen att tas på allvar och granskas.

Vi kan börja med frågan om hur föreningen grundades, där Wirtén och Bengtssons bild av två oberoende idédebattörer som på eget initiativ och utan pengar skapade ett fristående forum kommer på skam när man lyssnar på folk från LO. Enligt Mats Eriksson, politisk sekreterare på LO, grundades Arena på initiativ av främst Olle Sahlström och Helén Pettersson på LO – med medel från LO, detta för att skapa en motvikt till näringslivsunderstödda Timbro. Den dåvarande SKTF-ordföranden Inger Efraimsson ska ha tagit kontakt med HTF och Folksam.

Men även i frågan om ägandet är inte bilden fullt så oproblematisk som Wirtén och Bengtsson ger sken av. Arenagruppern har en tilltrasslad struktur av juridiska personer: aktiebolag, kommanditbolag, ideella och före detta ekonomiska föreningar. Ytterst sett är verksamheten konstruerad med en skattebefriad ideell förening i toppen och ett kommanditbolag i botten, vilket innebär nästan totalt insynsskydd och minimal offentlig exponering av de ekonomiska förehavandena.

Så mycket kan man dock konstatera utifrån offentliga handlingar, som att den sammanlagda omsättningen är 22 miljoner kronor med förväntad vinst 2007 på drygt 200 000 kronor. Bland intäkterna (utbildnings- och seminarieverksamhet, studieresor, uppdragsutbildning, tidningsförsäljning etc) svarar bokförlaget Atlas för den viktigaste delen.

Hela 68 procent av företagsgruppens omsättning återfinns i Atlas, vilket drivs som ett kommanditbolag, där två delägare, Per Wirténs privata bolag Sjumilaskogen samt Håkan A. Bengtsson, har satsat en krona var. Över Atlas finns i sin tur bolaget Politikens och idéernas arena i Stockholm AB, vilket fungerar som en komplementär, det vill säga en juridisk person som är ansvarig för kommanditbolagets skulder.

Ägarna till ett kommanditbolag (alltså i detta fall Wirtén och

Bengtsson) ska enligt praxis inte ta ut lön ur bolaget utan beskattas för den vinst som företaget genererar. Ägarna kommer via ett skriftligt bolagsavtal överens om hur vinsten ska delas. Detta avtal är inte offentligt, och behöver inte heller registreras, något som naturligtvis inte direkt bidrar till den transparens som generellt sett varit en ledstjärna i arbetarrörelsen (Exempelvis talar LO:s ordförande Wanja Lundby-Wedin i ett pressmeddelande 2004 apropå stiftelsen för Anna Johansson-Visborgs Minne om att det är "viktigt med fullständig öppenhet och insyn").

Men frågan är om inte Wirtén och Bengtsson (givet att de är medlemmar i föreningen) äger ännu större delar av verksamheten än bokförlaget Atlas. Den ideella föreningen Arena som utgör verksamhetens koncernmoder, är inte registrerad som vare sig ideell eller aktiv på Affarsdata.se, där tvärtom uppgiften "nedlagd verksamhet" finns.

Om medlemmar även ideell förening främjas ekonomiskt genom att föreningen anlitat bolag i vilka medlemmarna själva är ägare eller anställda, upphör denna förening att vara ideell och blir istället ekonomisk, meddelar Skatteverket. Axess har vid förfrågan nekats att ta del av Arenas medlemsregister, varför detta förhållande varit omöjligt att granska. Men i en intervju Axess gjorde 21 maj 2007 säger Håkan A Bengtsson att den ideella föreningen Arenas medlemmar består av "folk som jobbar på eller har jobbat på Arenagruppern".

Ett villkor för att en förening ska räknas som ideell och skattebefriad är att föreningen inte gagnar enskilda medlemmars ekonomiska intressen, vilket – som framgår av ovan – Arena inte tycks leva upp till.

Om vi återvänder till Arenagruppens egen beskrivning av sig själva som en "idégrupp utan ägare, utan vinstintresse eller organisationsägarande. Vi står oberoende från organisationer och partier. Bakom Arenagruppern står den ideella föreningen Arena", så ter den sig således dubiös i nästan varje led.

Ägarintressen finns i organisationen, men mycket tyder på att det inte bara handlar om ägare i form av den flora av juridiska personer och bolag som koncernen officiellt utgörs av idag (där Wirtén och Bengtsson obestridligen har personliga ägar- och vinstintressen), utan att de reella ägarna faktiskt utgörs av föreningens medlemmar. »

Det handlar i så fall om ett (möjligens omedvetet på grund av okunskhet) personligt, privat ägande.

Men gruppen står inte heller oberoende från organisationer. I Arenagruppens olika styrelser sitter tunga fackliga företrädare som LO:s politiska sekreterare Mats Erikson, Heli Kärkkäinen från LO idédebatt, Stina Andersson från Akademikerförbundet/SSR samt Bengt Olsson från HTF. Abonnentstrukturen medför likaledes, som vi konstaterat, att man befinner sig i ett obestriddigt beroendeförhållande till de stora finansörerna inom fackföreningsrörelsen, vilka förmodligen kontrollerar över 100 miljarder, som är investerade i det näringsliv som man – paradoxalt nog – utmålade som sin motpart.

Och därmed hamnar även slutfrågan om oberoende från partier i ett känsligt läge. Med tanke på LO:s nära samarbete med socialdemokratin, kan man fundera på vad som skulle hända med abonnenternas givmildhet, om man i Arenagruppens idéproduktion skulle komma fram till att det fanns goda skäl att i en valrörelse uppmana till stöd för exempelvis en koalition mellan centerpartiet, vänsterpartiet och miljöpartiet.

Timbro är betydligt mer liberalt än de nya moderaterna. Till skillnad från Arena befinner sig Timbro i ett mer spänningsladdat förhållande till det politiska parti som kan ses som dess ideologiska hemvist. Timbro räknas ändå med rätta till den borgerliga sfären i Sverige. Timbros större oberoende och självständighet beror på att de sitter på ett för evigt donerat stiftelskapital medan Arena är beroende av att facket regelbundet skjuter till kapital.

Liberala Timbro fungerar i dag som ett varumärke för opinionsbildning. Tankesmedjan finansieras av Stiftelsen Fritt Näringsliv, som har ett kapital på 320 miljoner kronor. Man har möjlighet att förfoga över hela kapitalet men har planerat sin verksamhet långsiktigt och låter därför sällan årsbudgeten för Timbro överskrida 20 miljoner kronor. Maria Rankka är vd för Stiftelsen Fritt Näringsliv (SFN) och samtidigt chef för Timbro. Hon har en bakgrund inom moderaterna och har tidigare varit delägare i konsultbyrån Prime PR.

Verksamheten i tankesmedjan Timbro är uppdelad i traditionella organisationsgrenar: en förlagsdel, en idé- och konferensdel samt plantskolan Stureakademien som inriktar sig på att utbilda framtida talanger. Man ger ut 10 böcker och mellan 20 och 30 rapporter per år. Merparten av allt som publiceras bygger på manusförslag som har initierats inom organisationen. Sedan ett år tillbaka har Timbro även väckt liv i Näringslivets Medieinstitut, ett varumärke som inriktar sig på mediekritiska analyser.

Trots att man alltid ansett sig kämpa i motvind har Timbro utövat ett stort inflytande under sina 30 år. Dess marknadsliberala och individualistiska hållning var kontroversiell men inflytelserik under 1980-talet när kollektivistiska och korporativistiska värderingar övergavs. Även om organisationen idag inte längre väcker samma heta känslor – ett bevis på att dess en gång radikala idéer och förslag delvis blivit allmängods – spelar den fortfarande en viktig roll i utformningen av den politiska dagordningen. Nätverket består nu som då främst av politiker ur de borgerliga partierna samt medarbetare på några av Stockholms mest kända konsultbyråer. Inom journalistikaren är det framför allt redaktörer från moderata och liberala ledarsidor som dominerar.

På Timbro är man medveten om att politiska etiketter kan sabotera avsändarlegitimiteten. Stämpeln "Timbro" får naturligtvis många inom vänstern att slå bakut. Därför är man, liksom Arena, tydlig med att vilja framstå som en oberoende tankesmedja. Att det ofta finns

personliga kopplingar till inflytelserika politiker inom de borgerliga partierna ser man endast som en tillgång för nätverkande kring seminarier eller publikationer. Dessa samarbeten får däremot inte bli alltför täta. "Någonstans finns det en gräns", säger Timbros programansvarige Erik Zsiga. Han har tidigare arbetat på *Svenska Dagbladets* ledarsida och tillhör en mycket viktig skara skribenter inom Timbro – de som har förmågan att nå stort genomslag i media. Att han ofta skriver om frågor som handlar om musik och kultur är inget tillfällighet.

– Kultursfären är ett område där vi är begränsade. Borgerligheten har haft ett alldeles för dåligt självförtroende och inte alltid deltagit i kulturdebatten med så stort intresse. Många av dem jag träffar inom kultursfären röstar inte borgerligt, men i synen på kultur kan vi ibland mötas i vissa frågor. Och då uppstår en *win-win*-situation där vi kan samarbeta. Tyvärr får de som inte kommer från kultursfären ofta kritik när de ger sig in i kulturdebatten. Det senaste exemplet på det är Johan Staël von Holstein.

Inom kultursfären har just Timbros koppling till politiken och näringslivet snarare än till författare, musiker och konstnärer varit en black om foten, vilken gjort det svårt att vinna legitimitet opinionsmässigt. Många människor i kultursfären stör sig på att de hos Timbromänniskorna tycker sig se en tendens att ideologisera konst och litteratur (exemplifierat i det "monomana intresset" för Ayn Rand). De anser att Timbros åsikter om ett avpolitiserat kulturliv klingar ihålligt och mer är baserade på ideologi än på ett uppriktigt engagemang för kultur i dess olika former.

Om Arenagruppen aktivt har arbetat på att efterlikna SNS och deras forskarnätverk är Timbros kontakter med forskarvärlden mer sparsamma. Det mer akademiskt inriktade arbetet inom Timbrosfären hamnade förr hos Cityuniversitetet, som i dag stöpts om till Ratioinstitutet. Men något samarbete med tankesmedjan existerar inte idag. Ratio har en egen verksamhet som genomgående arbetar med att skriva för akademiska publikationer.

Johan Norberg är tveksam till om bristen på akademisk förankring hos Timbro måste vara något negativt:

– Om det är en fördel eller nackdel är svårt att svara på. Men jag har många gånger upplevt att det är svårt att få forskare i Sverige att bli mer publika. En hög profil i samhällspolitiska frågor uppfattas ofta som något negativt inom universitetsvärlden. Mauricio Rojas är ett exempel på en forskare som försökte bryta med den traditionella uppdelningen, men han lämnade till slut också forskarvärlden. När det gäller influenser från intresseorganisationer så tycker jag att det är synd att det inte har skett mer av utbyte mellan universitetsvärlden och den pågående samhällsdebatten. Det är som Gunnar Myrdal skrev; "Det finns ingen neutral forskning". Fler forskare borde våga beskriva sina normativa utgångspunkter. Inom vänstern finns Åsa Linderborg, och hon är ett föredöme. Hon är tydlig med var hon kommer ifrån, och då är det också möjligt för mig att förstå om hon känner sig som en del av det hon beskriver.

Anna Thoursie på Arenagruppen är kritisk till Timbros inriktning och menar att de ägnar sig åt "plakatpolitik". Erik Zsiga håller inte med:

– Även om vi inte har samma forskningsprofil som SNS så har vi olika referensgrupper för varje produkt som vi står bakom. Innehållsmässigt har jag aldrig upplevt att det är ett problem att komma från Timbro. Men ibland finns det en orättvis bild av mig, när man ger sig in i en debatt.

Zsiga får medhåll från många av Timbros övriga medarbetare som i stället beskriver den egna verksamheten som sökande och utre-

dande. Under senare år har det funnits stora åsiktsskillnader mellan dem som varit verksamma inom Timbrosfären. Folkomröstningen om euron är ett exempel, förhållningssättet till feminismen ett annat.

Att debattens vågor kan gå höga även inom Timbro, visade sig tydligt under 2001, när man gav ut Birgitta Kurtén-Lindbergs bok *Tokfeminismen*. Boken utgår från biologiska resonemang för att kritisera dagens feminister, vilket väckte starka känslor bland några av medarbetarna.

För att väga upp den interna kritiken gav man två år senare ut boken *Frihet och feminism* av Carolin Dahlman och Johanna Möllerström. Även den blev hårt kritiserad för att bygga på ovetenskapliga antaganden och dåligt understödda teser. Johan Norberg tycker att det fanns skäl att invända mot båda dessa böcker:

– Kurtén-Lindbergs bok om feminismen var dålig. Det var en sluggerbok. Och skriften om liberal feminism var också en sluggerbok, fast från andra hållet. Jag tycker att det är en oerhört intressant debatt, men så fenomenalt känslig att många med akademisk insikt inte vill ta tag i frågan. Så i stället hamnar den hos skribenter som kanske inte alltid utgår från etablerade akademiska premisser, vilket inte alltid gör att debatten förs framåt.

Den kritik som han levererar mot böckerna om feminism visar att Timbro har misslyckats med att bibringa en fördjupad analys av vissa aktuella frågor vilket vittnar om svårigheter att etablera kontakter med ämnesspecialister. Internt rekryterade skribenter har i alltför hög grad fått sätta sin prägel på utgivningen.

För många framstår förhoppningen att kunna erbjuda en bred plattform åt dem som vill nå ut med opinionsbildande material som förordar ett marknadsliberalt och öppet samhälle, som paradoxal. Hur kan man förorda bredd och öppenhet i åsiktsbildningen när man samtidigt läser verksamheten till att ställa sig i grunden positiv till nutidens kapitalistiska samhälle? Och finns det då några åsikter som Timbro reserverar sig mot? Vilka skribenter skulle inte tillåtas skriva? Johan Norberg tror att Timbro har skaffat sig en tydlig liberal profil och att det därför är enkelt att se vilka som inte hör hemma i tankesmedjan:

– Att hålla rent högerut, det problemet har egentligen varit väldigt litet. Vi har i dag en borgerlighet som är närmast aggressiv mot diktaturer i världen och i den liberala, svenska idédebatten finns det även ett starkt motstånd mot Guantánamo. Däremot tycker jag att det finns en sådan märklig bagatellisering av diktaturer inom den svenska vänstern. Ta Hugo Chávez, till exempel. Om han hade varit en USA-allierad hade alla kultursidor hängt ut honom.

Timbro liksom Arena önskar givetvis uppfattas som självständiga aktörer och kan säkert i vissa sammanhang också agera självständigt. Men de har ett ursprungligt uppdrag från stiftarna inom det svenska näringslivet respektive fackföreningsrörelsen att driva vissa frågor framför andra. Båda tankesmedjorna styrs av intressen som föredrar att lägga ut den politiska verksamheten på konsultnivå framför att föra sin egen talan. *

✱ JOHAN LUNDBERG OCH JOAKIM NILSSON

✱ RESEARCH: LISA IRENIUS OCH FELIX HEUMAN

Ny bok om samtidens teologi.



Systematisk teologi – en introduktion

Red. Mattias Martinson, Ola Sigurdson, Jayne Svenungsson

"... en guldgruva för den som är intresserad av aktuella bilder av de olika vägar som samtida teologi söker beträda."

BJÖRNE ERIXON, BIBLIOTEKSTJÄNST 08104031

För lägsta pris – gör din beställning på www.verbum.se/!

VERBUM

order@verbum.se ✱ Kundservice tfn 08-743 65 10

Autodidakten

Bo Göranson (red)



126 s, hft
Dubbelnummer 83-84

Tio författare reflekterar över begreppet autodidakt och det utvecklade yrkeskunskundet. Exempel ges, attack på tilltron till formella regler som ersättning till ett utvecklat omdöme utförs, frågan om vi kan lära oss att bli innovativa ställs, m. m. Medverkar gör: Agneta Pleijel, Siri Meyer, Gunnar Bergendal, Cristine Saarimo, Clas Pehrsson, Kjell Fagéus, Johan Svahn, Henrik Åhsberg, Nils Friberg och Johan Berglund.

Erland Josephson Kunskapens scen



148 s, hft
Dubbelnummer 79-80

Ett urval av den ständigt skrivande skådespelaren Erland Josephsons texter. Roliga, eftertänksamma, insiktsfulla och välskrivna.

»Konfrontationer är ofta fruktbara. Konflikter däremot är inte sällan förödande, de leder till ställningskrig och ofruktbara gräl. Tyvärr söker vi ofta undvika konfrontationer och hamnar därför istället i konflikter.«

Beställ din prenumeration på:

www.dialoger.se/prenumeration

Dialoger



✧ "Det fanns tidigare en spridd föreställning om att vi var en del av moderaterna, men den stämmer inte", säger Timbros Maria Rankka.

FOTO: ANNA HÄLLÄMS

"Vi börjar bli fullvuxna"

Timbro är inriktad på aktiv opinionsbildning. Det finns ett tydligt projekttänkande inom organisationen. Samtidigt påpekar vd:n Maria Rankka gärna att man ibland måste våga pröva sig fram och lansera idéer som inte alltid faller väl ut. Timbro har åtnjutit ett starkt finansiellt stöd från Stiftelsen Fritt Näringsliv och därför kunnat satsa på verksamheter som inte alltid har varit ekonomiskt lönsamma.

– Det stämmer, vi har inte behövt vara kommersiella. Men filantropisk verksamhet är också en del av marknaden. Det finns tillräckligt med kapital inom fack och socialdemokrati för att de skulle kunna göra samma sak. Och vi behöver konkurrens.

– Fler svenska tankesmedjor betyder nya samtalspartners. Vårt mål är att sätta agendan. Vi vill leda debatten i rätt riktning. Det här är en absolut avgörande del av vår verksamhet. Vi är inte lobbyister på det sättet att vi bara vill ändra en liten skrivning i en propositions-text. Det finns naturligtvis många förebilder i USA. Förra året åkte Stureakademien (red: Timbros plantskola) till Washington D.C. och besökte bland annat Cato, Heritage Foundation och Brookings Institution.

– Däremot kan inte vi i Sverige jämföra oss med amerikanska för-lagor. De har mer ekonomiska resurser och det är en helt avgörande skillnad. Men det finns naturligtvis alltid utvecklingspotential för oss som organisation. Vi har många kontakter med tankesmedjor i USA, men det finns faktiskt även internationella delegationer som kommer till oss och tittar på hur vi jobbar. Dessutom tycker vi också att det är bra att samarbeta med dem som inte tycker som vi.

Under 1980-talet gav Timbro ut klassiska och kända liberala och konservativa författare i svensk översättning; alltifrån Edmund Burke till Robert Nozick. Den verksamheten har till stor del upphört. Varför då?

– På 1980-talet fanns inte (nätbokhandeln) Amazon. Därför var det viktigt att översätta klassiska verk. Det var en del av Timbros uppdrag, att göra det ingen annan gjorde. Men vi har faktiskt återupptagit en del av den verksamheten igen. Förra året utkom vi med Adam Smith, och P J O'Rourkes bok om Smith och *Nationernas välstånd*. Och Thomas Paine, som tidigare getts ut på Ordfront, kommer vi att ge ut tillsammans med Christopher Hitchens bok om Paine. Vi försöker på det här sättet att göra bokutgivning till större projekt.

– Man ska inte glömma att vi också har haft egna namn som har blivit väldigt framgångsrika. Johan Norberg är naturligtvis det mest uppenbara exemplet, men det finns även andra. Kristian Karlssons bok om Corporate Social Responsibility, Mauricio Rojas böcker samt Er-

ik Zsigas *Popvännern* och Hej då Östeuropa! gick väldigt bra. Dessutom har både Johnny Munkhammar och Fredrik Erixon fått stor uppmärksamhet utomlands. Och det är naturligtvis sånt vi kan vara stolta över.

– Man kan beskriva Timbro som en dynamisk arena där skribenter och medarbetare kan få en plattform. Man är här ett tag och går sedan vidare till andra uppgifter inom politik och näringsliv.

Uppfattar ni att folk i dag tar tankesmedjor mer på allvar i debatten?

– Vi fyller 30 i år så vi brukar säga att nu börjar vi bli fullvuxna. Men det är fortfarande så att vi känner oss som underdog i många debatter, att det liksom är vi mot dem. Det poppar hela tiden upp frågor där fri företagsamhet och ett öppet samhälle hotas. Och då måste vi vara där.

– Vår strategi är att vara en aktör som vågar föra fram åsikter som inte gillas av alla. Vi arbetar med idéutveckling, och då ska man inte alltid ta en massa hänsyn. Vi ska göra vår grej.

Har ni aldrig känt er bundna till politiska partier, genom såväl personliga kopplingar som gemensamma politiska intressen?

– Vi bedriver en oerhört politisk verksamhet, men vi är inte en filial till moderaterna eller centerpartiet. Det fanns tidigare en spridd föreställning om att vi var en del av moderaterna, men den stämmer inte.

Finns det områden som ni känner att ni inte behärskar? Där ni skulle vilja ta mer plats?

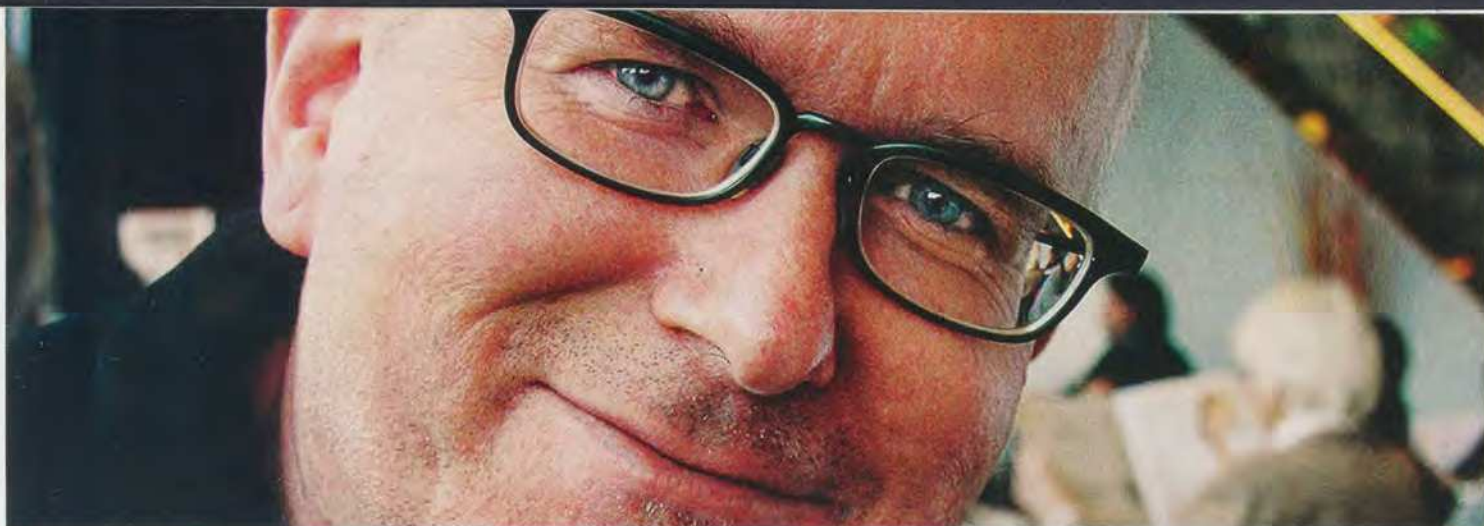
– Kulturområdet är helt klart en kommandohöjd i dagens samhälle och det är ett jättestort problem att där inte finns särskilt många människor som delar våra åsikter.

Har ni aldrig sett några moraliska problem med er påverkan på forskning och samhällsdebatt? Kan den fria forskningen i framtiden hotas av sofistikerad påverkan från till exempel tankesmedjor?

– Det finns tre delar i den här problematiken. Att universiteten står fria från politiserade styrelser är ett sätt att garantera fri forskning i framtiden. Men en annan del av problemet är om en viss ideologisk styrning utvecklas till akademisk religion, som till exempel är fallet med genusvetenskap.

– Det tredje problemet är om mångfalden i forskarsamhället hotas, om det finns en tendens till alltför stor ensidighet. Och jag tycker att det ofta blir politiskt väldigt ensidigt. Universiteten är en del av samhället där jag tycker det är viktigt att bryta vänsterdominansen.

✧ JOAKIM NILSSON



✧ "När vi har en borgerlig regering, då är det ett demokratiproblem." Arenas Per Wirtén om de liberala ledarsidorna.

FOTO: JEANETTE ANDERSSON

"Borgerlig dominans stör"

Per Wirtén är en av Arenagruppens grundare. Han är en flitig debattör och en av organisationens mest profilerade medarbetare. Wirtén är ansvarig utgivare och chefredaktör på deltid för tidningen Arena, redaktionsmedlem i nätpublikationen Dagens Arena, samt skribent i bland annat Expressen och Sydsvenskan. Han menar att Arenagruppens utveckling genomgående har präglats av spontan ordning:

- Jag kan nog inte svara på varför det blivit så här. Det var inte någon genomtänkt strategi, utan byggde mer på tillfälligheter och möjligheter som vi gripit i flykten.

- Tidningen Arena startade för 15 år sedan, och då fanns ingenting mer. Det fanns inga pengar, bara förluster. Vi behövde helt enkelt fler ben att stå på. För att tidningen skulle överleva var vi tvungna att bredda verksamheten, och då började vi med seminarieverksamhet för att få in pengar, och sedan startade vi bokförlaget Atlas, för att expandera oss ur krisen. Sedan har saker växt efter det, men det fanns aldrig någon stor plan från början. Det växte organiskt. Det har inte alltid varit en bra konstruktion rent praktiskt, men nu drar Atlas in vinst, och vi har dessutom ytterligare ett bolag som heter Premiss som drar in vinst genom beställningsutgivning.

Förutsättningarna för att överleva som tankesmedja i Sverige är inte helt oproblematiska. Wirtén beskriver den egna organisationsstrukturen som ett sätt att sprida riskerna; en del verksamheter går med vinst och bistår de mindre ekonomiskt lönsamma delarna av organisationen, främst Agora och tidningen Arena:

- Vi som är vänster tvingas jobba på marknadens villkor mycket mer än de som har fonder som kan finansiera sin verksamhet. Vi har redan från dag ett tvingats sälja saker. Vi är entreprenörer och det här gör vi för att överleva. Vi har aldrig haft några stora pengar i ryggen. Vi har aldrig haft någon garanterad utgivning för tidningen. Så verksamheten är fortfarande osäker.

Finns det en risk med det? Att ni kanske tvingas bli mer populistiska för att dra in pengar till er verksamhet?

- Nej, men det finns en risk med att vi blir så fokuserade på att ta in pengar, att det vi egentligen vill ägna oss åt hela tiden blir lidande.

Vilka organisatoriska förebilder hade ni när ni startade Arenagruppen?

- Vi åkte till England i samband med att vi startade Agora, när Ursula Berge blev anställd. Då besökte vi tankesmedjor i London. Vi lärde oss en del av dem, bland annat insåg vi hur viktigt det var att syssla med *fundraising*, att dra in pengar. Däremot vill vi ju inte alls ha den oerhört starka knytningen till partier som de brittiska tankesmed-

jorna har. En bättre förebild för oss finns faktiskt inom Sverige. När vi formade det formella ramverket för Arenagruppen var det faktiskt SNS vi pratade med. Och även om vi inte alls har den typen av vetenskap som de sysslar med, de har en mycket tydligare koppling till vetenskapen och det akademiska, så är det ändå SNS som jag tror att de flesta av oss ser som ett bra exempel på vad vi vill kunna göra.

Men ni har trots allt skapat ett vetenskapligt råd som är knutet till Agora med många kända svenska forskare. Där har ni väl ändå lyckats med en del på väldigt kort tid? Är ni inte bara överdrivet ödmjuka?

- Nej, när det gäller tankesmedjan så tycker jag faktiskt inte att vi har fått riktig fart på verksamheten. Agoradelen har ju inte riktigt expanderat, det är fortfarande bara en person som jobbar där. Men Håkan Bengtsson och jag ser detta som ett mycket långsiktigt projekt, verksamheten känns stabil för första gången på flera år. Men jag känner mig otålig. Det borde kunna gå mycket fortare.

Upplever ni på Arenagruppen att det är ett problem att det finns en högerprofilerad tankesmedja i Sverige, Timbro, som har varit etablerad sedan länge och kunnat bygga upp ett starkt kapital som grund för sin verksamhet?

- Att de har mer pengar är ett problem. Ett generellt problem i den svenska debatten, som jag tycker är störande, är att den borgerliga dominansen på ledarsidor, debattsidor och tankesmedjor är väldigt massiv. Det kan man leva med när det är en socialdemokratisk regering. Men när vi har en borgerlig regering, då är det ett demokratiproblem.

- Det finns inte några starka oppositionella röster i debatten. Af-tonbladets ledarsida är den enda rikstäckande ledarsidan som inte är borgerlig, om man inte räknar in vår egen, ganska blygsamma verksamhet. I jämförelse med Timbro, SNS och centerns nya tankesmedja Fores så har vi på Arenagruppen oerhört begränsade ekonomiska resurser.

Ni har ju själva en hel del personkopplingar till viktiga kultursidor i landet. Är inte det en politisk kommandohöjd som ni kontrollerar?

- Jo, visst. Och vi vill vara där. Det handlar nog mest om Expressens kultursida, men vi har även skribenter från Arenagruppen som skriver på DN:s kultursida. Och det är ett syfte med tidningen Arena. Vi vill ha sådana skribenter. Vi vill befinna oss på den nivån. Så visst finns det motvikt i debatten, det är klart att det gör. Men det är en skillnad i kvantitet.

✧ JOAKIM NILSSON

Jimmy Carters förre nationelle säkerhetsrådgivare **Zbigniew Brzezinski** ser farorna hopa sig. Nästa amerikanska president måste inleda förhandlingar med den muslimska världen för att avvärja ett krig med Iran.

✶ JONATHAN POWER

»USA riskerar att isoleras«

Zbigniew Brzezinski förblir vid 79 års ålder stridbar och skarp intellektuell, utan pardon med sina motståndare. Som president Jimmy Carters nationelle säkerhetsrådgivare, beundrad snarare än älskad, var han raka motsatsen till den försiktige, smidigare utrikesministern Cyrus Vance. Under denna period ansågs han rentav vara den som småningom fick Carter att överge sina egna, mer fridsamma inre övertygelser. Han bidrog till det konfrontatoriska tonläget när Sovjetunionen anklagades för brister på de mänskliga rättigheternas område, samtidigt som kränkningar av de mänskliga rättigheterna i vänskapligt sinnade länder som Iran och Pakistan tonades ned. Han var Vita husets främste förespråkare för att i hemlighet beväpna mujahedin för att bekämpa Sovjetunionen i Afghanistan, redan före Röda arméns invasion. Det var han som övertalade Carter att bekämpa Vances instinkt att hålla sig till vad Sovjet önskade – fortsatt frysning av kärnvapnen – och i stället eftersträva nedrustning, en mer krävande väg som väckte mycket upprörda känslor i Moskva.

Samtidigt var han ensam om en vision av vart USA skulle leda världen. Det var till exempel han som övertygade Carter om att fred kunde skapas i Mellanöstern och som fick honom att lägga ned ofantlig energi på att försona Israel och Egypten. Klarare än de flesta uppfattade han FN:s betydelse.

I dag har han en inflytelserik roll som rådgivare i Barack Obamas presidentkampanj och är den fränaste kritikern av George W Bushs utrikespolitik.

JP: Utnyttjades det kalla krigets slut kreativt?

ZB: Tillfället utnyttjades inte rätt i alla avseenden. Vi kunde ha gjort mer för att engagera och kanske snärja det nya Ryssland i en relation till väst, vilket skulle ha minskat den nostalgi för en imperiestatus som Kreml nu visar allt tydligare tecken på. Men det är förstås ett ofrånkomligen hypotetiskt svar. Vi har ingen möjlighet att veta om en annan historisk väg skulle ha blivit framgångsrik.

JP: När du ser tillbaka och reflekterar över hur du tänkte vid den tiden, var utvidgningen av Nato en bra idé?

ZB: Jag tror att det var en nödvändig idé, och därför en politiskt eller historiskt bra idé. Det är lätt att föreställa sig vilka spänningar som skulle behärska Centraleuropa i dag om länderna inte var medlemmar i NATO. Det räcker att se på de senaste slitningarna mellan Ryssland och Estland, och på de än mer dramatiska hot, embargo

och till och med militära utspel som Ryssland riktat mot Georgien. Och se på Rysslands inblandning i Ukraina, bland annat energibargot. Det är uppenbart att medlemskap i både Nato och EU har skapat en stabilare och potentiellt mer samarbetsinriktad relation mellan de centraleuropeiska länderna och Ryssland.

JP: Fanns det inte ett löfte från utrikesminister James Baker till Gorbatsjov om att inte utvidga Nato?

ZB: Jag tror inte att det stämmer. Jag tror att det fanns ett löfte att inte placera Nato-styrkor i Östeuropa. Jag tror inte – men det är lätt att kontrollera – att det fanns något uttryckligt löfte om att inte utvidga Nato-alliansen som sådan.

JP: Men passade USA inte på att utnyttja Ryssland när landet var försvagat under Jeltsintiden?

ZB: Jag menar att USA utnyttjade en situation där vissa beslut måste fattas om Centraleuropas framtida status. Om det inte hade varit klart var Centraleuropa hörde hemma – vad det ska identifieras med – skulle vi idag förmodligen återigen ha allvarliga problem.

JP: Finns det en risk att Ryssland på nytt kan bli en militär motståndare?

ZB: Det tvivlar jag på. Till att börja med skulle Ryssland, för att i global skala bli en militär motståndare till USA, behöva något slags mission, en global strategi, kanske ideologiska skäl. Det förefaller mig ganska osannolikt. Men visst kan det uppstå spänningar mellan USA och Ryssland. Det är tänkbart. I vissa avseenden har spänningar helt nyligen visat sig, på vissa begränsade områden. Men därtill kommer att Rysslands resurser är mycket mindre än tidigare. Det ryska folket har större förväntningar på social och ekonomisk utveckling, som också är svårare att avvisa mot bakgrund av Rysslands relativa tillgång till omvärlden och omvärldens tillgång till Ryssland. Kort sagt, den typ av total mobilisering som det sovjetiska systemet kunde underkasta Ryssland, liksom motivationen för det, är mycket svårare att legitimera i brist på ett tvingande, övergripande, ideologiskt berättigande.

JP: Du är alltså inte oroad av det ordkrig Putin vevade i gång i fjol, eller av grälet kring utplaceringen av ett missilförsvar i Centraleuropa? Du ser inte detta som brytningar som kan leda till söndring mellan de två länderna?

ZB: Det kan de i viss mån vara, men jag är inte särskilt orolig, för den skada de åstadkommer tror jag i grunden bara drabbar Ryssland. »



✿ "Bush har odlat en rädlans kultur i det här landet", säger Zbigniew Brzezinski.

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV JOHAN PATRICKNY

Det fördröjer processen att slutligen knyta Ryssland till väst och stärka dess identifikation med väst. Jag anser att dessa processer i det långa loppet är oundvikliga och gynnsamma för Ryssland. De där uppvisningarna från Putins sida – som på ett mer primitivt plan illustrerades i somras, när han uppträdde med bar överkropp – de framstod mest som ett barnsligt machobeteende. Mitt intryck är att Putin faktiskt skadat Rysslands ställning internationellt. Men jag tror inte att han har gjort något som ger anledning till verklig oro.

JP: Var det ett misstag att inte knyta Ryssland närmare till EU efter kalla krigets slut?

ZB: Man kunde ha gjort mer för att skapa en starkare känsla av identifikation mellan Ryssland och väst, särskilt under Jeltsintiden. Men samtidigt måste man komma ihåg att det är en öppen fråga om Ryssland var redo. Det här var en period av stor förvirring i Ryssland, stor osäkerhet och inte så lite förödmjukelse, så det hade kanske inte varit lätt att utforma något som skulle ha hållit på längre sikt. Men jag vill ändå säga att man borde ha försökt göra mer i början av 1990-talet.

JP: Anser du att Ryssland är en väsentlig del av den västerländska civilisationen?

ZB: Ja, liksom Ukraina.

JP: Men Ukrainas författare, poeter, kompositörer, målare och dramatiker kan inte jämföras med Rysslands stora namn.

ZB: Det är inte det saken gäller. Frågan är vilket samhälle som är mer europeiskt genom sina seder och bruk, och där ligger Ukraina före Ryssland. Ukrainas folk har visat stor förmåga att hantera mångfald utan att tillgripa vapen. Ryssarna är mycket mer benägna att lösa politiska problem med våld. Men båda dessa samhällen har del i det kristna arvet och det kristna arvet är i hög grad knutet till det europeiska arvet. Ukraina doftar och smakar mer av Europa än Ryssland, men skillnaden är marginell.

JP: Skulle du vilja se båda dessa länder som medlemmar i EU inom en generation?

ZB: Jag har ofta sagt att om Ukraina rör sig mot väst och blir medlem i EU och Nato, så är det mycket troligare att Ryssland följer efter än om Ukraina inte gör det.

JP: EU bör alltså försöka locka Ryssland att ansluta sig till Europa, på vissa villkor, inom låt oss säga de närmaste tjugo åren?

ZB: Tjugo år är kanske för snabbt – men man ska inte vara för säker, med tanke på hur takten i den historiska utvecklingen har ökat. Jag har hållit tal om ett Europa som sträcker sig från Portugal vid Atlanten till Vladivostok vid Stilla havet. Men när det kan bli verkligt vet jag inte. Däremot vet jag att om Ukraina inte rör sig mot väst, eller om man förhindras att göra det eller hålls utanför av väst, så kommer Rysslands anknytning till väst att försenas starkt och sannolikheten öka för ett nostalgiskt försök att återupprätta imperiet.

JP: Båda supermakterna håller sig fortfarande med en betydande kärnvapenarsenal. Hur kan utvecklingen mot kärnvapenedrustning återupptas?



ZB: Genom att hejda spridningen. Det är grundförutsättningen.

JP: Om man ser saken från Irans synpunkt så handlar det om trovärdighet. Varför behöver stormakterna dessa väldiga lager?

ZB: I realiteten vet vi att det i nuläget inte kommer att ske någon omfattande amerikansk eller rysk nedrustning, däremot har vi just nu ett konkret problem med Iran som måste lösas. Förhoppningsvis kommer vi att få se framsteg vad gäller Ryssland och USA under kommande år. Men om vi ska vänta med att lösa problemet med Iran tills en rysk-amerikansk nedrustning blivit verklighet lär vi snarare få se ett kärnvapenrustat Iran.

JP: I din senaste bok, *Second Chance*, är du mycket kritisk mot bägge presidenterna Bush liksom mot Clinton.

ZB: Bush 1 hade en unik möjlighet att lösa ett stort regionalt problem och driva på en bilateral lösning av ett annat problem. Det regionala problemet var fred i Mellanöstern. Han ut-

nyttjade inte till fullo de möjligheter som förelåg när Saddam drevs ut från Kuwait, särskilt vad gäller det israelisk-palestinska problemet. För det andra, samtidigt som han var diplomatiskt ytterst effektiv i den fredliga hanteringen av Sovjetblockets sönderfall lade han inte fram eller definierade någon större vision som på ett eller annat sätt kunde ha stimulerat den ryska fantasin och givit Jeltsin och hans medarbetare större tillförsikt om att bli en del av väst. I någon mån kan han ursäktas med att han troligen tänkte göra en del av det här under en andra presidentperiod. Han fick aldrig någon andra period.

Clinton var alltför mekanisk och alltför självbelåten med stämningarna i landet i en tid av stora möjligheter för USA. Men de amerikanska väljarna röstade också fram en republikansk kongress som såg till att minska skatterna för de rika och göra det amerikanska engagemanget i världssamfundet mer retoriskt än verkligt. Mitt kapitel om Bush 2 har titeln "Catastrophic Leadership". Han utgick från en fullständigt felaktig tolkning av den historiska situationen, en verkligt skrämmande verklighetsförvanskning, som med demagogiska medel fördes fram i syfte att mobilisera amerikanskt stöd för ett onödigt krig. Och enligt min uppfattning finns det fortfarande en risk att omfattningen av detta krig ökar ytterligare, redan innan Bush lämnar ämbetet.

JP: Ökar på vilket sätt?

ZB: På så sätt att den pågående konflikten i Irak, som Bush uppenbarligen har bestämt sig för att lämna efter sig i stället för att avsluta, skapar en risk – eftersom krig i sig är dynamiskt – för konfrontationer, utbrott, provokationer, en konflikt med Iran, kanske ett terroristdåd i USA som trovärdigt kan skyllas på iranierna. al-Qaida sade för inte så länge sedan att en sådan konflikt mellan USA och Iran i hög grad skulle ligga i deras strategiska intresse. Det finns också andra som förespråkar något slags konfrontation mellan Iran och USA. På något sätt som vi inte riktigt kan förutse finns det alltså en risk att den pågående konflikten i Irak utvidgas till en iransk-ame-

rikansk konfrontation och att därmed USA dras in djupare i den här delen av världen, till skada för USA:s nationella intressen och internationell fred.

JP: Om hans efterträdare blir en demokrat, hur skulle du råda presidenten att förhindra detta?

ZB: Jag skulle uppmana presidenten att vidta åtgärder för att få ett politiskt slut på detta krig, och inte dröja alltför länge med att göra det, just för att en pågående konflikt alltid är dynamisk och vi genom det internationellt instabila läget runt Persiska viken kunde dras in i en konfrontation med Iran. Nästa president borde omgående inleda samtal med de irakiska ledarna för att bestämma ett datum för amerikanskt tillbakadragande. Det skulle fokusera irakernas uppmärksamhet på att hantera landets interna konflikter mer ansvarsfullt, eller åtminstone på ett mer slutgiltigt sätt. Presidenten borde använda detta datum för avslutande av den amerikansk-irakiska dialogen som utgångspunkt för att vända sig till Iraks alla grannländer med sikte på regionala samtal om hur man ska bistå Irak med dess säkerhetsproblem när vi drar oss tillbaka. Alla Iraks grannländer, även Syrien och Iran, har ett intresse av att Irak inte exploderar. Därutöver bör man försöka förmå andra muslimska länder – Marocko, Egypten, Algeriet och så vidare – att bistå Irak genom att sörja för en viss militär säkerhet efter okupationen. Och sist men inte minst krävs en större internationell ansträngning, och då förmodligen med hjälp av FN, för ett verkligt storskaligt återuppbyggande av det irakiska samhället, som drabbats mycket hårt av detta krig. Parallellt med allt detta skulle jag vilja se mer seriösa försök att förhandla med iranierna och en mer uthållig och målmedveten ansträngning att driva på Israel och palestinierna mot en verklig fred, inte bara en ohållbar vapenvila.

JP: Det närmaste vi någonsin kommit ett omfattande fredsavtal mellan Israel och palestinierna var under Clinton vid Camp David. Men Baraks egen utrikesminister sa att om han hade varit Arafat, skulle han ha förkastat förslagen som alltför vaga. Hur värderar du Camp David?

ZB: Jag håller inte med om att de samtalen är de som varit närmast att lyckas. Jag menar att Camp David i under Carter kom mycket närmare, för här blev något mycket påtagligt resultatet. Det var det första fredsavtalet någonsin mellan Israel och en arabstat, Egypten. Det öppnade för det senare fredsavtalet mellan Israel och Jordanien, som innebär att ett enat arabiskt krig mot Israel är en omöjlighet. Förhandlingarna mellan Clinton, Barak och Arafat kom aldrig i närheten av ett genombrott – delvis av de skäl du nämner, men förslagen var också vaga, utan kartor, och så starkt modifierade att det hade varit mycket svårt för Arafat att acceptera dem utan reservationer. Jag tycker det var klumpigt av honom att ge intryck av att han förkastade dem, när han i själva verket försökte vinna tid. Den amerikanska allmänheten förstod inte ens att förhandlingarna fortsatte efter Camp David.

JP: Låt oss återvända till Iran – fiendskapen går tillbaka till din tid, Carters tid. Ni gjorde misstaget att låta er naturliga oro över gisslantagandet blåsas upp bortom alla proportioner av medierna. Det var roten till all osämja mellan USA och Iran. För det andra valde Clinton, efter valet i Iran 1997, av rädsla för israeliska och iranska lobbygrupper på hemmaplan att inte visa en mer positiv attityd till den mer moderate iranske presidenten. USA verkar inte ha spelat sina iranska kort särskilt klokt.

ZB: Det är nog den dystra sanningen. Jag tror du har mer rätt i din diagnos av Clintons försummande av en möjlighet än när du betonar gisslantagandet innebar trots allt en obestridd kränkning av USA. Det verkliga problemet var shahens fall, och det var relaterat till ett problem som USA vid den här tiden inte förstod

särskilt väl – arvet efter det amerikanska störtandet av Mossadeq på 1950-talet. Det var då som USA slog in på en kurs som så småningom ledde till konflikten med en framväxande iransk nationalism.

När utmaningen mot shahen kom väntade vi för länge, måste jag säga. Jag menar att vi borde ha bestämt oss mycket snabbare – antingen tydligt ta ställning för shahen och försöka undertrycka oppositionen för att hindra Khomeini från att återvända, och sedan slå in på en väg av reformer; eller så borde vi ha övergivit shahen mycket snabbt. I stället försökte vi hålla oss till en medelväg, vilket skapade otidigheter.

JP: Men du var arkitekten bakom detta!

ZB: Jag var en av flera arkitekter. Jag förespråkade den förre vägen, andra förespråkade den senare. Kombinationen var inte särskilt produktiv. Vi står inför samma dilemma i Pakistan just nu. Vi är inte förtjusta i en militärdiktatur, men kan vi vara säkra på att en populism med möjlig anstrykning av islamisk fanatism blir bättre?

JP: Finns det något sätt att bättra på den amerikanska väljarkårens kunskaper eller har du givit upp den idén?

ZB: Om vi hade ett platonskt samhälle! Då kunde vi ordna obligatoriska prov för presidentkandidaterna, och om de inte blev godkända skulle de vara automatiskt diskvalificerade!

JP: Du anser inte att det är dags att förändra folket, som Brecht en gång sa?

ZB: Tja, det är ju mycket ambitiöst. Jag vore nöjd om kandidaterna förändrades!

JP: I din bok talar du om den del av världen vi diskuterat som ett slags globalt Balkan, som skulle kunna bli ett träsk USA inte förmår dra sig upp ur. Det är en skrämmande tanke från en vis gammal man som du.

ZB: Jag tror att kriget i Irak har en dynamisk potential att bli något mycket större. Och det finns fortfarande vissa övertygade neokonservativa som verkar frestade av vad jag tror är en självmordsimpuls, nämligen att förvärpa Irakproblemet genom något slags militär aktion mot Iran.

JP: Hur är det med Kina? På senare tid har det ofta talats om landets ökande försvarsutgifter och ambitioner. Hur tolkar du Kina?

ZB: Om vi misslyckas lär Kina säkert bli den förmodligen mest inflytelserika av de inflytelserika men inte dominerande världsmakterna. Kineserna – som jag har haft mycket att göra med – är tålmodiga, försiktiga och förvånansvärt välinformerade. De har en imperietradition som låter dem utnyttja möjligheter utan att gapa över för mycket. I den meningen kommer de, om vi vacklar, att kunna dra vissa fördelar av våra bekymmer, men de lär inte tänja på gränserna under överskådlig framtid. De har faktiskt gigantiska inhemska problem, som vi tenderar att underskatta på grund av det glamorösa, glittrande skenet från Shanghai och många andra städer. Verkligheten i Kina är en kraftigt eftersatt infrastruktur, utbredd fattigdom och efterblivenhet, och allt detta kommer att ta lång tid att få bukt med, med bevarad stabilitet och utan större inhemska konflikter.

JP: Du har sagt att USA riskerar att bli ett stort inhägnat samhälle, isolerat från omvärlden.

ZB: Frågan är om det kommer att fortsätta eller bli värre. Det beror till stor del på det vi talat om. Det beror också till stor del på om det sker några terroristattacker i USA, hur landet reagerar och särskilt hur våra ledare reagerar. En av mina anklagelsepunkter mot president Bush är att han odlat en kultur av rädsla i det här landet, snarare än att minska den. Och en ledares ansvar, menar jag, är att skapa tillförsikt. Som Roosevelt sa i ett annat sammanhang: "Vi har inget att frukta utom fruktan själv." Bush har handlat som om maximen hävdade raka motsatsen. ●

En livslång kamp mot extremismen

Med sin medvetenhet om det radikalas faror vederlägger
Peter Vierecks arbeten bilden av konservatismen som
sammanlänkad med nazismen.

✱ OSKAR LIDÅKER

*Den som vet, hur Chios ödelades,
den som sett galiziska pogromer,
han har gjort fransysk visit i Hades;
borta är hans tro på goda gnomer.*

Så beskrev Johannes Edfelt det brutala 30-talet. Ett liknande, genomsökande perspektiv fanns hos den amerikanske poeten och historikern Peter Viereck (1916–2006). Upplevelsen av de totalitära ideologiernas framgång fick honom att ifrågasätta de optimistiska föreställningarna om människans naturliga godhet och den därmed ofta sammanhängande tanken om framsteg som utan inre mänskliga ansträngningar läggs till framsteg.

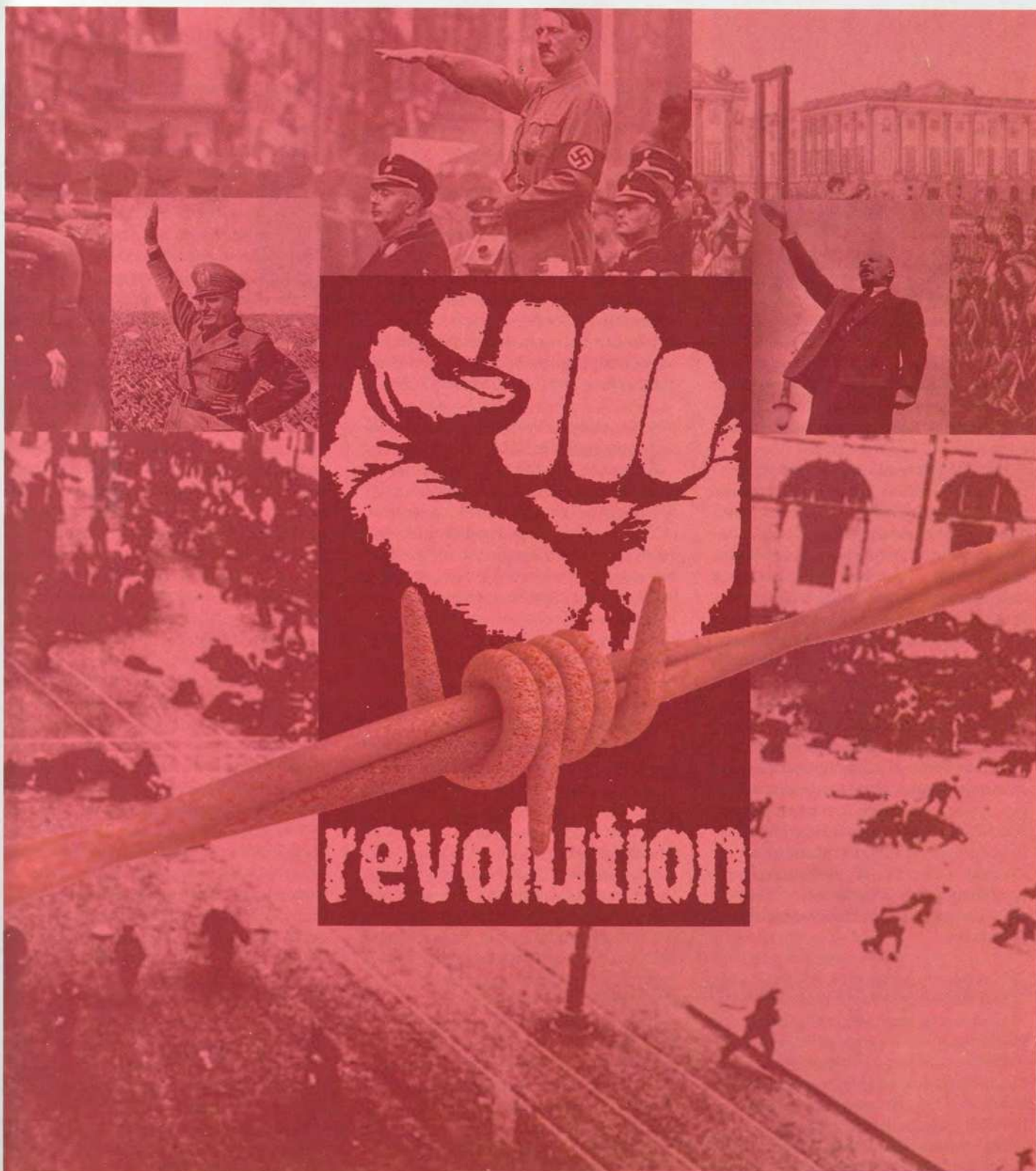
Det har ofta antytts i svensk, vänsterpräglad debatt, att konservatismen har ett samband med det som svällde upp i Tyskland under denna tid. Viereck är intressant av många orsaker, bland annat därför att hans arbeten vederlägger den bilden. Hans doktorsavhandling, *Metapolitics: From the German Romantics to Hitler*, framlagd vid Harvard 1942, ägnades åt att frilägga nazismens rötter – i total opposition. (Boken utkom också i svensk översättning med titeln *Nazismens rötter*.) Arbetet måste ha varit plågsamt för honom, dels därför att det utfördes parallellt med den avskydda rörelsens maktillväxt, dels därför att det innebar ett avståndstagande från fadern, George Sylvester Viereck, en tyskfödd, pronazistisk propagandist som fängslades 1941 efter att ha fört en fientlig makts talan på amerikansk mark. Vierecks begrepp metapolitik innefattade "sammanflätningen av fyra teman", nämligen "romantik (...); 'vetenskaplig' rasism; en vagekonomisk socialism, som ibland på ett demagogiskt och ibland ärligt

menat sätt protesterar mot kapitalistisk materialism; och den påstådda övernaturliga och omedvetna styrkan hos folkkollektivet". Analysen var långtifrån oomstridd på sin tid – den marxistiska vänstern insisterade på att beskriva Adolf Hitler som en enkel produkt av kapitalismen – men lär väl idag godkännas av de flesta. Styrkan i Vierecks utredning låg kanske inte i hopsamlandet av fakta utan i hans förmåga till aforistisk skärpa och tolkning av mänskliga beteenden, som han använde för att analysera den österrikiske vykorts målarens hänsynslösa nationalromantik och dess historiska förutsättningar. Viereck visade bland annat på sambandet mellan Richard Wagners antisemitism och Hitlers. Thomas Mann, nybliven exiltysk och gästprofessor vid Princeton, för övrigt en beundrare av Wagners musik, läste studien och gav den ett entusiastiskt erkännande.

Efter att USA slutligen hade inträtt i kriget inkallades Viereck till militärtjänstgöring. Hans fars brott omöjliggjorde en officersbana; i stället skickades han till Nordafrika och Italien för att dechiffrera tysk propaganda. Snart blev han övertygad om att ytterligare ett monstrum hade uppenbarat sig på arenan i form av Josef Stalins Sovjetunionen. Bland annat som en reaktion på Hitlers och Stalins radikalitet satte han som mål att återuppväcka den konservativa idétraditionen. Hemkommen publicerade han 1949 *Conservatism Revisited: The Revolt Against Revolt*, där han förde fram Edmund Burkes gamla moderation och framför allt Klemens von Metternichs lyckosamma strävanden efter fredlig europeisk samverkan efter Napoleonkrigets förödelse som möjliga startpunkter för en

ny konservatism. Såväl Burke som Metternich ansågs i allmänhet hopplöst förlegade i den vänsterdominerade efterkrigsdebatten, men Viereck lät sig inspireras av deras insikter att den hållbara utvecklingen är genomtänkt, långsam och evolutionär. Hos Burke uppskattade han bland annat motståndet mot den brittiska kolonialismens excesser, hos Metternich hans insikt om det destruktiva i den borgerliga nationalismen och hans ibland förbisedda försök till sociala reformer, samtidigt som han kritiserade honom hårt för att ha beskurit pressfriheten. Ett centralt argument i boken var att västerlandets frihetligt konservativa och icke-chauvinistiskt liberala krafter under 1800-talet hamnade i ett förödande inbördeskrig, vilket gjorde dem sårbara för 1900-talets attacker från extremism: dels från den revolutionära socialismen, dels från den revolutionära nationalismen. Viereck visade att liberaler och konservativa hade ett delvis överlappande arv att försvara och avtäckte en farbar väg mellan två sidospår som båda visat sig leda till avgrunden. På den punkten, liksom på andra, finns för övrigt en skillnad mellan Viereck och en senare tids konservativa, som Roger Scruton, som velat se konservatismen och liberalismen som naturliga motsatspar.

Vierecks bok om konservatismens historia bidrog till att begreppet återigen började bli acceptabelt efter att dittills ha setts som ett helt marginellt fenomen. Men i en amerikansk kontext var hans mångdimensionella insikter och åsikter en aning förbryllande och på ett filosofiskt plan lika litet hemmahörande i det demokratiska som i det republikanska partiet. I praktisk politik kom han ändå oftast att ligga



✶ **Revolutionära rörelser: nazism, kommunism och fascism.**

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV FREDRIK SANDBERG

närmast demokraterna. Han gav sitt stöd till många av Roosevelts New Deal-reformer, vilka han såg som humana insatser för att skydda utsatta grupper från en kapitalistklass som löpt amok. Han var samtidigt fientligt inställd till vänsterradikalismen, som i tidsskrifter som *The Nation* ofta såg storögt på

den sovjetdrivna kulturen av Framsteget eller i bästa fall inte upprördes tillräckligt över de oerhörda brott som den bidrog till att ge upphov till. Vierecks kombination av långtgående antinazism och långtgående antistalinism kan i efterhand tyckas vara självklar. Men det var den inte vid den här tiden.

I slutet av 40- och början av 50-talet ökade antikommunismen i USA, i samband med att Stalin provsprängde en atombomb, Mao tog kontroll över Kinas fastland i inbördeskriget och Koreakriget bröt ut. Alger Hiss, anställd vid utrikesdepartementet, hade 1948 anklagats för att vara en sovjetisk spion och »

blev 1950 dömd för mened i en mycket uppmärksam rättsprocess. Våren 1950 började Joseph McCarthy, senator från Wisconsin, hålla presskonferenser med bisarra påståenden om att hela den federala makten var kommunistinfiltrerad. Viereck upptäckte snart att det var frågan om hat och paranoia. Han försökte utan framgång att samla den nya högern till motstånd mot McCarthy. Därigenom grundades något av fientligheten som skulle kvarstå mellan Viereck och andra som kom att kalla sig konservativa, däribland William F. Buckley, senare grundare av den inflytelserika tidskriften *National Review*. Denna publikation kom Viereck att uppfatta som chauvinistisk, hätsk, sniket materialistisk och högerradikal.

Fientligheten tilltog när Viereck tog ställning för demokraten Adlai Stevenson i hans misslyckade försök att besegra republikanernas kandidat Dwight Eisenhower. Hos Stevenson uppskattade Viereck hans traditionella, aristokratiskt betonade ansvarsmoral i det offentliga tjänsten (Stevenson kom från en politikersläkt; hans farfar hade varit vicepresident), hans motstånd mot såväl nazism som kommunism som inhemsk chauvinism och hans försvar av Roosevelts reformer – kort sagt hans genomtänkta moderation. Detta sågs av den nya, mccarthyistiskt präglade högern som groteskt vänsterbetonat. Vänstern å andra sidan kunde sympatisera med Viereck inom vissa gränser, men såg honom som i grunden alltför högerbetonat. Den partitagarfientlige, självständigt tänkande Viereck hamnade i utkanten av två fientliga lägers maktkamp, vilket antagligen är en viktig orsak till att hans tänkande fortfarande är underskattat.

I *Shame and Glory of the Intellectuals*, 1953, sammanfattade Viereck sin kritik av det han uppfattade som otillräckligt och frånvarande i sin samtids politisk-intellektuella föreställningar. Åran låg i de intellektuellas motstånd mot Hitler och nazismen; skammen i det ofta uteblivna motståndet mot Stalin och sovjetkommunismen.

Ett återkommande tema var kritiken av den progressiva vänstern, som han uppfattade som ytlig, naiv och alltför abstrakt i sitt tänkande. Vänstern saknade insikt om att det finns klara begränsningar för vad som är möjligt att uppnå i reformeringen av ett samhälle.

Och återigen vände han sig mot paranoian hos McCarthy med efterföljare i utrikespolitiken, som cyniskt nog förespråkade och genomförde amerikanskt bistånd

till auktoritära regimer i antikommunismens namn.

Den brittiske författaren och publicisten Walter Bagehot menade sig ge uttryck för en livskraftig moderation (*animated moderation*) – och det har påpekats att något liknande gällde Viereck. Lika litet reaktionär som brådstörtat radikal strävade han efter klassisk balans och fungerande synteser mellan det han såg som sympatiskt i det förflutna och nuet. Han beskrev västerlandets traditioner som ett amalgam – en formbar massa. Lika litet rigid som hämningslös gav han konsekvent uttryck för det som blev titeln på ett av hans sista verk: *Strict Wildness*.

Trots dessa respektingivande ställningstaganden blev Viereck aldrig någon intellektuell med stort offentligt inflytande. Det begrepp som han själv varit med om att införa kom att missbrukas av mindre nogräknade krafter i den amerikanska efterkrigsdebatten. Besviknen och oroad återgick han till att skriva poesi – han hade vunnit ett Pulitzerpris i den genren 1949 – samtidigt som han i sin akademiska verksamhet vid Mount Holyoke College i Massachusetts alltmer kom att specialisera sig på rysk historia. Bland annat skaffade han sig nära kontakter med Joseph Brodsky, som sedermera kunde inbjudas till högskolan, där han tillsammans med Viereck höll i en kurs om poeter under totalitarismen. Viereck kallade den, med karakteristisk elegans, "Rhyme and Punishment".

När en ny upplaga av hans *Conservatism Revisited* gavs ut 1965 infogade han en essä som han kallade "Den nya konservatismen. Vad gick snett?" Där gick han till hård attack mot det han uppfattade som inskränkt, sterilt, nostalgiskt, intolerant och nationalistiskt hos den nya högern, inklusive en av dess mest kända förespråkare, Russell Kirk. Kirk var till skillnad från Viereck en stor beundrare av den till synes kompromissovillige senatoren från Arizona, Barry Goldwater, republikanernas presidentkandidat 1964. I takt med att atomvapnen utvecklades och Sovjetunionen fick ett nytt ledarskap hade Viereck börjat tala om nödvändigheten av återhållsamhet i utrikespolitiken för att undvika ett nytt världskrig.

Goldwater tycktes däremot sakna hämningar i sin antisocialistiska kamp, som dessutom inte bara riktades mot Sovjetunionen utan lika mycket mot reformpolitiken på hemmaplan, den som Viereck ville bevara. Goldwater utklassades av demokraternas Lyndon Johnson, men kom att inspirera en ny generation av republikanska gräsrotter, vilket sedermera skulle bidra till Ronald

Reagans tillträde som president 1981. Den John McCain som när detta skrivs ser ut att vinna den republikanska nomineringskampen vore också han otänkbart utan Goldwaters westernideologi.

Det som idag ofta kallas konservatism i den amerikanska offentligheten, en populistisk tradition som sammansmälter ekonomisk liberalism och utrikespolitisk nationalism, och som förenklat kan sägas gå just från Goldwater till Reagan och vidare till George W. Bush och John McCain, värderade Viereck mycket lågt. I en intervju med tidskriften *The New Yorker* i december 2005 sammanfattade 89-åringen: "Jag anser inte att McCarthy var ett hot därför att han riskerade att ta över makten – den risken fanns aldrig – utan därför att han korrumperade de konservativas etik, och den korruptionen har ett samband med den situation som vi nu har. Den gjorde att de konservativa vände sig vid att göra eftergifter till de hysteriska högerkrafterna och att de vårdade dessa krafter – på ett avsiktligt och effektivt vis. Jag anser att det var den konservativa rörelsens arvssynd och vi har alla drabbats av dess följder."

För Viereck började alltså konservatismen i ett behov av moderation, som uppstod i djup vetskap om det radikalas faror och en därmed sammanhängande människosyn: en kännedom om vår ofullständighet och potential till ondska. Därför finns det en nödvändighet av inre spärrar. På ett politiskt plan finns det ett behov av att makten balanseras. Viereck slog alltså vakt om den tyglade funktionen i den amerikanska konstitutionen med dess maktbalans och frihetsgaranterande tillägg. Medveten om det tyska exemplet, att demokratin kunde missbrukas och utvecklas till rå populism, ansåg han, som Burke, att folkviljan borde modereras av det ansvarstagande sinnet hos medvetna politiker. Dessutom fanns hos Viereck en särskild förståelse för hur historien fungerar. Plötsliga avbrott där inarbetade traditioner bryts ned leder ofta till kaos, massdöd och ofrihet – inte till framtida paradis, vilket ju ett oräkneligt antal otåliga vänsterradikaler föreställt sig under de senaste århundradena, från den urspårade franska över den urspårade ryska revolutionen till den urspårade kulturrevolutionen i Kina. Samtidigt var han fullt medveten om att sådant storskaligt maktmissbruk alltid föds ur annat maktmissbruk. Den som vill lära sig om det destruktiva – och det konstruktiva – har mycket att hämta hos Peter Viereck. *

Manusförfattare som vet sitt värde

FILM En strejk i Hollywood har tagit slut. I månader har manusförfattarna vägrat arbeta, vilket lett till framskjutna filminspelningar, re-priser och uppehåll i populära talk-showprogram.

"Har ni någon fackförening för manusförfattare?", frågade den från Los Angeles influgne manusgurun Robert McKee (gestaltad av Brian Cox i filmen *Adaptation*) under ett seminarium i Paris, när strejken nyss dragit i gång. Fransmännen svarade unisont ja. "Går de någonsin ut i strejk?" Nej, blev det lika unisont svaret. "Då har ni ingen fackförening, då har ni ett sällskap."

Vad McKee var ute efter var hantverksstolthet. "Hollywoods manusförfattare går mellan varven ut i strejk för att få fram en poäng: utan oss blir det ingen film. Sedan kan de trissa upp sina löner". Något som också denna gång blivit kännbart för flera filmstudior och tv-bolag.

Vad skulle ske om svenska manusförfattare gick ut i strejk, kan man undra. Elaka tungor menar att vi skulle känna lika stor saknad som om lapplisornas vägrade komma till jobbet.

Oavsett sådana syrligheter (från Göteborgs filmfestival kommer rykten om "kvalitetsfilm") är det fortfarande ett faktum att de enda som strejkar här hemma är publiken. Och enligt McKee är detta någonting som i stort sett gäller för hela Europa. Den europeiska filmen befinner sig i en så djup kris i dag att vi måste återuppfinna hjulet, menar han. Europeiska intellektuella har under årtionden trasat sönder tron på de dramatursgiska principer som fungerat sedan *Gilgamesheposet*, alltså under cirka 4 000 år. Och fransmännen är värst, med sin språkdekonstruktion, sina auteurmyter och psykoanalytiska förklaringsmodeller. "För 50 år sedan skulle jag inte kunna ha



✱ Robert McKee

den här kursen i klassisk dramaturgi. Ingen skulle ha kommit. Då behärskade författarna den. Idag känner de knappt till den", sade McKee i en aula sprängfylld av franska författare, regissörer och producenter.

Krisen för hantverket, konsten att berätta en historia, finns även i USA, där formstöpt skräp produceras en masse, men där även en ny våg har kommit i form av välskrivna och välgjorda tv-serier, som *Sopranos* och

Six Feet Under. "Alla manusförfattarna till dessa serier fick när de anställdes en biljett till mina kurser. Jag har haft dem allihop." Han hävdar att han gett dem ett språk, användbara begrepp i manusverkstäderna. "I dag pratar Hollywood McKeeska", säger han och fortsätter med sedvanlig amerikansk ödmjukhet: "Principerna gick förlorade, jag letade upp dem igen."

Oavsett McKees sorgesång över berättarkonstens död så är det ingen nyhet att europeisk film dras med problem och små intäkter.

Och med producenter och manusförfattare som har gjort sig beroende av statliga bidrag kan man ana att det kanske inte är det bästa för självkänslan och hantverksstoltheten att gå ut i strejk med krav på s törre bidrag.

Men nog är det lite märkligt att tro att svensk film ska återfå sin strålgång genom att göra det svårare för författare att söka stöd för sina projekt, vilket filminstitutet beslutade vid årsskiftet, genom att kräva att en producent finns bakom varje författares rygg.

Kanske talar jag som hugad manusförfattare i egen sak, men varför inte göra någonting verkligt radikalt och satsa de stora resurserna på dem vars berättelser ändå utgör själva fundamentet för filmen?

✱ FREDRIK SANDBERG



Skönhetschock

KONST 1863 fyllde Julia Margaret Cameron 48 år och fick en kamera i present av sin syster. Snart hade hon utvecklat en besatthet för fotografering och inrett ett mörkrum i källaren. Cameron inspirerades av litteratur och av den tidiga renässansens konst, precis som de samtida prerafaelitiska konstnärerna, med vilka hon delade skönhetsideal: kvinnor med långt, svallande hår, fjärran blickar och en drömsk, nästan övernaturlig stämning. "I longed to arrest all the beauty that came before me", sa Cameron om sin ambition som fotograf, och det hände att hon stoppade människor hon tyckte var vackra på gatan och bad att få ta en bild av dem.

Fotokonsten var ny vid den här tiden, och Cameron dokumenterade personer vars porträtt i övrigt bara existerar på teckningar och målningar. Många av hennes modeller var tidens verkliga kändisar: Charles Darwin, Alfred Lord Tennyson och Robert Browning poserade alla för henne.

Axess TV har visat dokumentären *Eminent Victorians* om Cameron och på Magasin 3 visas till den 23 mars några av hennes kvinnoporträtt tillsammans med foton av tjecken Miroslav Tichý, som också fotograferade kvinnor – men hundra år senare än Cameron, och med hembyggda kameror av kartonger och toalettpappersrullar. Två olika fotografer, med blicken för skönhet gemensam.

✱ THERESE BOHMAN

Skolan är inte tänkt att vara rolig

SKOLA Den svenska skolans sorgliga tillstånd är åter uppe till diskussion, och denna gång tycks man verkligen vara beredd att ta krafttag. Alliansen med Jan Björklund i spetsen aviserar en återställarpolitik av rejält slag: betyg ska ges tidigt och ofta, betygsstegen ska bli de samma som de gamla bokstavs betygen, praktiska och teoretiska linjer ska separeras, kraven ska skärpas, lärarnas status och lön förbättras, lärarutbildningen inriktas på ämneskunskaper i stället för på pedagogiskt pladder. Till och med socialdemokraterna tycks vara med på noterna och har till sist tvingats medge sitt eget misslyckande vad beträffar skolan. Detta misslyckande som gjort att de svenska eleverna halkat allt längre ner i de internationella jämförelserna har sin

grund i ett urartat jämlikhetsbegrepp. Från det vällovliga syftet att alla ska ha rätt till samma utbildning har det gått till att alla ska ha rätt till samma examen, oavsett prestation. Följden av detta en ann' är så god som en ann' - resonemang har blivit att kraven sänkts och de lågpresterande blivit norm. Alla ska med! Vid sidan av och i armkrok med detta finns en annan grund för misslyckandet: tanken att skolan ska vara "rolig". Med detta har avsetts att skolan ska utgå från elevernas "egen verklighet" och deras egna intressen. Nu är det av naturliga orsaker så att barns och ungdomars intressen och referensramar är tämligen begränsade, och en anledning till att man går i skolan är att dessa intressen och referensramar ska vidgas. Det har ald-

rig varit särskilt "roligt" att lära sig Rysslands floder, turerna kring westfaliska freden eller att böja tyska verb, däremot kan kunskaperna göra livet roligare eftersom de ger vidgade perspektiv och bättre verktyg och förståelse. I den gamla skolan var detta självklart, skolan var ett arbete, "roligt" hade man på fritiden då man kunde ägna sig åt sina egna intressen av hjärtans lust. För de flesta blev det också så att nya intressen stimulerades av de kunskaper som skolan gav. Den "roliga" skolan däremot går på minsta motståndets lag, och resultatet har blivit att man inte längre skriver specialarbeten om reformationen eller Suezkrisen, utan om Paris Hilton och *Big Brother*.

✱ EVA FAYE-WEVLE

Roligt på maktens bekostnad

Libertarianismen i USA gör sig gällande både till vänster och höger och kännetecknas av en inbyggd maktkritik. Kjell Häglund ser en trend som har svårt att nå Sverige.

TV Den del av Sverige som tittar beundrande på amerikansk politisk satir- och talkshow-tv talar om en vänstervåg, om en reaktion mot Fox News och neokonservatism.

I USA, däremot, talar allt fler om den nya libertarianismen, benämnd i *Washington Times* i november som den politiska debattens "new 'It' faction". Och tidningen exemplifierade med just maktutmanande tv-programs kraftigt växande inflytande: från *Real Time with Bill Maher*, *Penn & Teller: Bullshit* och *South Park* till *The Colbert Report* och *The Daily Show with Jon Stewart*. Stephen Colbert, exempelvis, har inte bara sin dagliga Bill O'Reilly-parodierande satirshow på kabelkanalen Comedy Central – han har blivit så stor att han höll huvudta-

let på den senaste, årliga White House Correspondents Dinner. Där tvingades George W Bush, sittande två meter ifrån, utstå Colberts grymt träffande presidentparodi inför amerikanska tv-tittare.

Och även om varken Stephen Colbert eller Jon Stewart själva är libertarianer så spelar de – enligt Tyler Cowen, professor i ekonomi på George Mason University i Virginia – ytterst centrala roller i den nya vågen av libertariansk debattströmning: "De är trendsättande inom den moderna komik som handlar om att ha roligt på bekostnad av andras dumheter, och de undantar inte vänstern och liberalerna från satiren."

Det handlar alltså inte om någon realpolitisk libertarianism – tv-libertarianer som Bill Maher och Drew Carey har exempel-

vis inte mycket till övers för det marginala libertarianska partiets inbiliska motstånd mot vapen- och klimatkontroll.

"Men så är också termen 'libertarian' mer tillämplig som adjektiv än som substantiv", menar Nick Gillespie, chefredaktör för nyliberala *Reason Magazine*. "Det är mest en impuls, att i varje given situation prioritera friheten." Som i att känna sig fri i förhållande till det binära politiska systemet. Och här var, säger Gillespie, *South Park*-satirikererna Trey Parker och Matt Stone banbrytande: "Det enda de föraktar mer än förstocketa fördomsfulla konservativa är självrättfärdigande liberaler."

FÅ TROR PÅ libertanarismen som ett framtida tredje parti-alternativ. Man talar mer om ett "nytt temperament" som gör sig gällande både till vänster och höger, och om att libertarianismens inbyggda maktkritik är till gagn för hela den politiska debatten. Yngre generationer blir mer medvetna och intresserade, och ur Colberts satir eller Mahers paneldebatter pånyttföds en fruktbart förutsättningslös, klichébefriad politisk diskussion. (Är det något man lär sig av att titta på Colbert och Maher så är det att underkänna politiska klichéer.)

Men i Sverige antas alltså ofta denna amerikanska rörelse komma strikt från vänster. Bill Maher och radiosatirikern Howard Stern är betydande namn även för den svenskt vänsterlutande popkulturelit som



✱ Stephen Colbert höll huvudtalet på den senaste, årliga White House Correspondents Dinner. Där tvingades George W Bush utstå Colberts grymt träffande presidentparodi inför amerikanska tv-tittare.

FOTO: MANDEL NGAN/SCANPIX

samtidigt ringaktar att de är libertarianer.

För att förstå bakgrunden får vi gå tillbaka till början av 1990-talet, då några nojsigt nyfrälsta ungdomer blev så frihetstörstiga att de började känka ölbackar över halva Stockholm. Ut från bilar, över torg, ner i källare, rakt ut på gatan för försäljning. Inte för att festa, utan för att utmana polisen och uttala sig i media. Gänget, som kallade sig Frihetsfronten, hade samma syften vare sig de startade svartpub i Birkastan eller raveklubb i Nacka: man ville dra politiska poängar av framprovocerade polisrazzior samt predika om den utopiska nattvaktarstaten.

Detta var libertarianerna i Sverige för 15 år sedan. Precis som i USA lästes såklart Ayn Rand-romaner, men i stället för att på allvar intressera sig för individuell (tanke)frihet, tänkte de i klump kring statlig minimalism och satt snart och författade lillgamla Timbro-rapporter – och i kretsen blev finansminister. Och inte blev Anders Borg någon statlig nattvaktare heller. Tvärtom är han i dag precis lika Svenska Spel-beroende och snårigt fastighetsbeskattande som sina socialdemokratiska föregångare.

ATT ANDERS BORG i dag vill poängtera att han aldrig var med och bar de där ölbackarna är bara än mer talande: libertarianismen i Sverige är något man växer ifrån, ett slags ungdomligt oförstånd, en subkultur ungefär mitt mellan Tolkiensällskapet och graffiti. Därför vill vi svenskar inte riktigt förstå värdet av samma idékultur i USA, där den tillåts bli vuxen och erfaren, och inte minst pragmatiskt humorvässad.

Jag kan verkligen sakna detta i Sverige: en subversiv debatt- och satirkultur som inte bara kommer från ständigt nya skvadroner av "unga arga", som inte bara slår mot höger, som är både politiskt inkorrekt och politiskt passionerad men faktiskt också botten i livserfarenhet. När en medelålders libertarianer som Bill Maher leder sina politiska paneler kan ingendera part vara säkra på att få skrattarna på sin sida. Samtalen blir rörliga och förvånansvärt öppna – och tittaren ser både sakfrågorna och möjligheterna att utmana och ifrågasätta i ett större ljus.

Så hur förhåller sig dessa debatt- och satirprogram till libertarianismen? Givetvis får Ron Paul just nu ständiga glirningar, och storsläggor är inte ovanliga. Som den här, från Stephen Colbert:

"En libertarian kan definieras med följande ekvation: republiken minus Jesus plus marijuana plus heta, sexiga, tungt beväpnade, nakna brudar."

✶ KJELL HÄGLUND

Martin Mosebach utmanar vänstern

När den konservativa författaren och katoliken Martin Mosebach fick Georg Büchner-priset i fjol reagerade vänstersinnade kritiker i Tyskland häftigt. Angreppet speglar en kamp mellan kulturradikalism och traditionalism.

LITTERATUR Litteraturpriset med den revolutionäre författaren Georg Büchners namn är Tysklands kanske mest prestigefyllda. För Martin Mosebach markerar det troligen krönet på karriären. Hans litterära universum träder tydligt fram i senaste romanen, den lovordade urbana kärlekssagan *Der Mond und das Mädchen* (2007). Det är en värld där man bär kravatt och klänning och flyttar ihop först efter giftermålet. En borgerlig, estetiserad och lätt otidsenlig tankevärld virtuost frambesvärjd på ett mjukt språk som är rikt på antikverade vändningar, inte helt olik Thomas Manns. Själv är Martin Mosebach en utmanande estet, alltid otadligt elegant i slips och kostym. Hans böcker kännetecknas av ett lekfullt bruk av tankefigurer och berättargrepp som mer tycks höra hemma i 1800-talsrealismen.

NÄR DEUTSCHE AKADEMIE für Sprache und Dichtung gav honom Büchner-priset i höstas stod Sigrid Löffler för den mest ambitiösa sägningen (tidskriften *Literaturen* nr 10/2007). Mosebach, slog hon fast, är helt enkelt en dålig författare. Och akademien i Darmstadt kan inte gärna prisa honom för en litterär talang han inte har. Alltså måste han ha fått han priset för sina konservativa åsikter. Till liknande slutsatser kom Dirk Knipphals i vänsterradikala *Tageszeitung* (26/10-07).

Men akademien motiverade beslutet med att Mosebach är en genuin berättare, en säker stilist som kan skriva i nästan alla litterära genrer och dessutom en samtidskritiker av "omutbar självständighet". Det var också främst genom att hänvisa till litterär briljans som Mosebachs försvarare – de är många – parerade kritiken mot utnämningen. Det kunde Löffler alltså inte tro på. Hennes resonemang påminner om hur det kan låta när en politiskt obekvämt Nobelpristagare utses i litteratur. Först fränkänner man

pristagaren litterär kvalitet och reducerar honom till ett åsiktspaket. Sedan anklagar man prisutdelaren för att hedra en politisk riktning man själv inte tycker om – när premissen för den slutsatsen enbart är att man själv avfärdar författaren som litterärt värdelös. Det var alltså Sigrid Löffler med flera som stirrade sig blinda på Mosebachs politiska åsikter, inte akademien.

PRISTAGARENS KONSERVATIVA engagemang gör Löffler noggrant reda för i sin artikel. Bland annat pläderade Mosebach i essäsamlingen *Häresie der Formlosigkeit* (2002 och 2007) för ett återinförande av den latinska massan i katolska kyrkan. På ett litet förlag i Wien har han givit ut texter av den ärkekonserverade filosofen Nicolás Gómez Dávila från Colombia. Det stöter förstås den del av offentligheten som samlas kring kulturradikala värderingar.

Men de häftiga angreppen från vänster ska främst ses i ljuset av något som verkar lätt exotiskt för svenska förhållanden. Martin Mosebach hör till en konservativ strömning och intellektuell höger som är mycket mer livaktig i den tyska offentligheten än i den svenska, inte minst i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* där han själv skriver. Och Mosebach, skriver Löffler, har själv banat väg för denna "estetiserande kultursideskatolicism" och gäller för dess talesperson.

Attacken på honom speglar alltså en ideologisk konflikt: framstegstro, modernism och kulturradikalism å ena sidan, kulturpessimism, traditionalism och konservatism å den andra. Det sker i ett tankeklimat som har plats för både en levande intellektuell höger och en kulturradikal vänster som kan tampa om de stora väsentliga värdefrågorna. Med andra ord: kulturdebatter kan handla om annat än dyra handväskor.

✶ MAGNUS PETTERSSON

Lilla snigel akta dig

När stjärnkockar leker Gud med sina råvaror tycker Per Hagman att snigeln känns som en snäll och fast punkt i en matvärld som blir alltmer komplicerad.

MAT Konsumtionssamhällets urspårade varumärkesfetischism och frosseri ifrågsätts som bekant nästan överallt. Att rynka på näsan åt såväl Dubais som Stureplans vulgära allt-som-är-dyrt-är-bra-vanor har kommit att bli ett modernt konsensus. Men närmar man sig livsmedelsbranschen utgörs lyxkonsumtionen av en mer komplicerad mosaik. Där accepteras det orimligt dyra så länge det står något om eko på den överdesignat neo-bondska etiketten. Att ekovurmen sedan får fattiga afrikanska bönder att sparkas i parti och minut från storjordbruk för att vi plötsligt förvägrar dem att exportera konventionellt odlade livsmedel, det orkar vi inte riktigt bry oss om: vi bildade västerlänningar vet bäst, vi är snälla mot jorden ju. Men flyg mig gärna ännu en mango, bara den rättvisemärkts.

Att trenders första offer är värdighet och eftertänksamhet gäller förstås även inom finkrogskulturen, men där ser excesserna annorlunda ut. Ekologi- och småskalighetspornografin togs där till sådana extremer för så länge sedan att endast de ängsligaste stjärnkrögarna fortsätter att skrika ut den. I stället har en sorts Frankenstein-kreativitet kommit att bli legio under oo-talet.

Massimo Bottura – en av kockvärldens hottaste stjärnor sedan hans Osteria Francescana i Modena häromåret fick sin andra Michelin-stjärna – berättade nyligen i tidningen *Gourmet* hur han gärna förenade matlagningen med sitt intresse för konst. Inför biennalen i Venedig hade han skapat en hamburgare vid namn "Guds lamm". En råbiff på finhackat

lammkött marinerad i Guinness-öl och passionsfrukt mellan två vita oblatbröd. Konstinstallationen gick ut på att besökarna skulle falla på knä och äta burgaren som vid nattvard. Serverad av en muslim i vita handskar. I oblatbröden skulle ett schweiziskt i stället för kristet kors vara inbränt, för att visa hur pengar styr oss och inte religion.

Förutsägbart stjärnkockspysse? Konstnärligt? Roligt? Eller bara västerländskt vulgar smarthet?

VENEDIG-BIENNALEN tackade nej. Däremot gillade Milano-triennalen hans "Uovo al prosciutto" (skinkägg), där en hönas embryögg fått mogna med två sprutor i sig; ena ampullen sög ut gula medan den andra injicerade koncentrerad skinkbuljong.

Självklart har rätterna gjort succé på Massimos krog och lika självklart har Massimo enligt stjärnkrogars rutin-rustika retorik förklarat att han fick idén från sin mam-

ma, som låtit honom smaka hönors läckra embryögg som barn.

Det är mot ovan slarvigt tecknade bakgrund som snigeln i all sin näpna sällighet känns så trygg; en snäll oas i en förskräckligt komplicerad matvärld.

Kanske glömde Gud förse snigelns hus med tydlig Krav-märkning, kanske gör dess lättillgänglighet den hopplös att tillföra de exklusivitetskonnotationer som så kallade medvetna konsumenter och krämare kräver nuförtiden. Men nog är den ekologisk alltid.

SNIGLAR MÅ ÄTAS i stor skala på de flesta håll i världen, men vi förknippar dem gärna med Frankrike. Där man sätter i sig mellan tjugofem och femtio tusen ton varje år. Det vill säga några dussin per person. Att mängden är svår att precisera beror inte på oklar import av asiatiska och nordafrikanska fusk-sniglar utan på att ingen vet hur många vilda sniglar som plockas vid varje väggkant efter varje regn eller hur många som odlar sniglar hemma.

Den beskedliga vinbergssnäckan (*Helix Pomatia* eller escargot de Bourgogne om man så vill) existerar även i Sverige, men där behöver den knappast som i andra länder eller barnvisan akta sig. Svenskt snigelplockande har gissningsvis alltid innehaft europeisk jumboplats. När det inte handlat om spansk skogssnigel, som under namnet mördarsnigel engagerat trädgårdsentusiaster desto mer.

Börjar man med en påse nyplockade sniglar och vill vara snäll struntar man i gamla skrönor om att de måste svälta i flera dagar. I stället sätter man dem på diet i en låda med nätlock. En diet man väljer själv, men där grunden utgörs av mjöl. Som förslagsvis blandas med fänkålsdill (eller dill eller persilja eller något annat). På det viset blir de inte bara av med sitt illasmakande tarminnehåll; ju längre man göder dem, desto godare blir de. Själv-



klart får de även ett fat med vatten. Sedan är det dags att undvika nästa djurplågeri. Äldre kokböcker menar ofta att man bör lägga de levande sniglarna i en gegg av salt och ättika för att de ska ge ifrån sig allt slem. Men eftersom det just är när de irriteras som de avger slem är det onödigt. Istället kan man följa kräftkokerilogiken och släppa ner dem en efter en i kokande vatten. Hinner det ändå bildas lite slem kan man tvätta bort det med salt och vatten efteråt. Därpå kokar man dem igen. Hur länge och med vad beror förstås på vad man ska göra.

TVÄRSÄKRA RECEPT på "äkta" Escargots à la Bourguignonne finns det lika många som det finns unga män som vet hur "en äkta" Dry Martini ska göras, så det hoppar jag över. Men antingen tar man ut snigeln och pular in snigelsmör även i botten av skalet eller så proppar man bara generöst igen snigelhusens öppningar med en blandning av smör, salt, peppar, persilja, vitlök och schallottenlök. Trevligt är att byta ut det sistnämnda mot krossade nötter eller mandlar. Andra trixar med timjan, basilika eller chili. Har man från början gett sniglarna en speciell diet får det förstås styra smöret. Fänkålsvarianten tyckte jag mycket om. Inte minst med närbesläktat kryddad svensk snaps och halvmörk öl till.

I vilket fall som helst bör desmöradesniglarna få kanske tio minuter i runt 180 graders ugnsvärme. Därpå underlättar hjälpmedel som snigeltång och snigelgaffel (eller nål) för att bekvämt få i sig de välsmakande och ljuvligt doftande rackarna.

HUR MÅNGA SNIGELMOTSTÅNDARE har inte försiktigt smakat på smöret med en liten bit vitt bröd för att strax ha förvandlats till snigelfantaster?

Naturligtvis kan man göra annat med de märkliga molluskerna. Plocka ut dem ur husen, panera och gör små grillspett till exempel. Eller varför inte gammeldags bondsnigelsoppa genom att koka upp vitt vin, fänkål, lök, vitlök, tomat, kryddor och lagerblad i en kvart, sila alltihop och sedan koka fonden ihop med sniglarna (i sina skal) i en timme eller mer. Med sniglarna serverade bredvid. Eller så gör man pastej eller tapenade på dem; dekonstruerar beståndsdelarna till Escargots à la Bourguignonne och kör i mixer. At-minstone enligt Sylvie Borio som driver



✧ Men till slut slocknade passionen.

FOTO: NICOLASQ/PHOTOCUISINE/CORBIS/SCANPIX

stor snigelfarm strax utanför Nice och som jag köpte en burk av. Ett utsökt alternativ till houmous.

Men nu måste jag erkänna.

När snigeln i höstas var som fetast och läckrast innan vinterdvalan väcktes en tillgivenhet hos mig, som snart skenade.

Den intensiva romansen tog nyligen slut.

EN AV TEORIerna kring hur vinbergssnäckan hamnade uppe i Sverige är att munkar på medeltiden tog den med till sina kloster som levande föda; klassad som fisk var den godkänd under fastan (men den kan aldrig bli halal eftersom den ibland hemfaller åt såväl kannibalism som asätande). Likt munkarna och dagens oräkeliga snigeldlare i öst- och sydeuropa tänkte även jag gå från snigeljägare till snigelfarmare. Det verkade så enkelt. Ett trasigt akvarium med lite jord och nätlock, vatten, stenar och diverse salladsblad. De såg ut att trivas och jag pratade med dem varje dag; började fantisera kring att de snart skulle föröka sig

(snigelkaviar säg vara helt okej, men precis som med fiskrom bör äggen saltbehandlas).

Men nej.

Det handlade inte om bristande tålamod. Sniglar må vara berömda för sin långsamhet – som ändå är så ansträngande att de måste vila sig hela vintern – och deras komplicerat hermafroditiska älskog kan vara i upp till två dygn.

Inte heller handlade det om jag förätit mig på dem.

Att det tog slut berodde på att jag kände mig som ett alldes för kokett och respektlöst matlagningsbarn av min tid; jag lekte Gud och började tänka alltför mycket på sådana som Massimo Bottura. Någon-ting sa mig att om jag någonsin får råd att besöka hans krog har han kanske fått för sig att låta sniglar växa upp i burar som format deras hus till något som matchar inredningen, hetsat deras kannibalinstinkter så att de fötts upp på sina egna ägg och lämpligt vin, för att slutligen kanske serveras av en berömd ron-dellhund i vita handskar.

Jag plockade ned mina små älsklingar i en påse och gav dem tillbaka till skogen.

✧ PER HAGMAN





❖ I dåligt sällskap. Beethovens nia användes av Hitler och Mao såväl som i Stanley Kubricks *A Clockwork Orange*. FOTO: EVERETT COLLECTION/SCANPIX

Så misshandlas ett musikstycke

Tonsättningen av Friedrich Schillers "Till glädjen" är ett av Ludwig van Beethovens mest populära verk. Thomas Steinfeld blev dock inte glad över hur stycket användes vid World Economic Forums möte nyligen.

MUSIK Vid World Economic Forums möte i Davos nyligen trädde en musiker fram inför publiken. Det var Benjamin Zander, till vardags dirigent för Boston Philharmonic Orchestra, som höll ett föredrag om "*orchestrating collaboration*". Till publikens stora förtjusning handlade det om att allting är möjligt: om "the art of possibility". Föreläsningen nådde sin höjdpunkt tio minuter före slutet. Då försökte Zander lära världens förmenta och faktiska ledare att sjunga en sång: Ludwig van Beethovens "Ode an die Freude" ("Till glädjen") ur nionde symfon-

ins fjärde sats, komponerad efter en dikt av Friedrich Schiller. På lappar som den just nybildade kören hittade under stolarna kunde man läsa: "Fry - der sher - ner getter - foon - ken toch - ter 'ouse e - lyse - ium" ("Freude, schöner Götterfunken, / Tochter aus Elysium"). Så mycket tyska fick det vara. Fyra gånger fick de fyra hundra människorna i publiken sjunga den första strofen, två gånger sittandes, två gånger ståendes. Hela tiden uppmanade dirigenten dem till större patos. Och publiken tyckte om leken.

"This is the song to the possibilities that

human beings are", förklarade Zander, en sann väckelsepredikant i världsekonomin tjänst. Och definitionen är inte helt fel, eftersom sången faktiskt är riktad till människan som sådan. Sången är förvisso också mycket omtyckt. Under tjugotalet utnämndes den av den franske författaren Romain Rolland till "mänsklighetens marseillaise". Den sjöngs 1938 som avslutning till Adolf Hitlers "riksmusikdagar". Den var en av de få officiellt tillåtna västliga kompositionerna i Maos Kina. Och under 1950- och 60-talen spelades den varje gång en väst- eller östtysk idrottare hade vunnit ett OS-guld. (Nationalsångerna spelades inte eftersom frågan om vilken av staterna som skulle kallas för Tyskland då kunde orsaka en internationell konflikt.)

OCH ÄNDÅ ÄR FRIEDRICH Schillers "Ode an die Freude" en på många sätt misslyckad dikt. Det beror dels på dess enskildheter, dess ofrivilligt komiska formuleringar som "Wollust ward dem Wurm gegeben" ("väl-lust gavs åt masken") eller "Brüder fliegt von euren Sitzen" ("bröder, flyg upp från era stolar"). Men också på själva idén bakom dikten: Kan man verkligen uppmana till glädje?

Är det inte snarare så att glädjen försvinner så fort den föreskrivs? Att den är av

mycket skör och flyktig karaktär och drar sig undan varje kommando? Glädjen hör inte alls ihop med den hamrande jamben, den monotont alternerande accenten som är orsaken till odets stora genomslag inom populärkulturen: tam - ta, tam - ta, tam - ta, tam - ta. "If you want to be a leader you have to open up possibilities people don't even think of", lovade Benjamin Zander, som om han vore ledare för ett spiritistiskt seminarium för högre tjänstemän. Diktens smått totalitära karaktär passar ihop med sådana löften.

Och i samma utsträckning som den beordrar gemenskap – i samma utsträckning som den är pamflett och manifest – så förlorar den som konstverk.

NÄR LUDWIG VAN Beethoven år 1823 tog med de två första stroforna och några verser ur "Till glädjen" i sin sista symfonis sista sats, hade han förmodligen klart för sig vilket andas barn detta ode är: inte någonstans i hela klassiska musiktraditionen finns det så mycket tonika som i den här sången. Diktens klapprande jambiska rytm förvandlas i musiken till en smedjehammars lika jämna som tunga slag. Varannan takt så säger det: boom, boom, och tillbaka till grundtonen, och tillbaka till grundtonen, boom, boom.

Nej, det handlar inte om någon entusiastisk romantiker, någon genial komponist som drömmer om en lycklig framtid för mänskligheten. Detta skräk har inte mycket gemensamt med Beethovens främsta kompositioner, där han – i ett försök att komma fram till musikens och den fria, upplysta individens finaste uttryck – rör vid tonalitetens gränser.

Men desto mer har det gemensamt med musiken som tortyrinstrument, så som regissören Stanley Kubrick använder nionde symfonin i sin film *A Clockwork Orange* från 1971. Verkets fjärde sats är ett uttryck för ren förtvivlan, det är ett av de bittraste verken i musikhistorien. Det är Ludwig van Beethovens kapitulation inför det moderna samhället.

"Detta är sången som sjöngs på Himmelska fridens torg", ropade Benjamin Zander i sin presentation, "detta är sången som sjöngs när Muren föll". Aldrig var publiken, enligt honom, tillräckligt begeistrad: "You're still holding back." Och publiken lydde, reste sig, satte sig, i enlighet med vad han befallde. Sången blev högre och högre, ansikten lystes upp – så bra att alla hjärtan slutligen började klappa i samma takt.

Avslutningen på det stora mötet i Davos var fasansfull.

✶ THOMAS STEINFELD

Hon släppte in offrens röster

Medan andra författare i hennes generation föredrog saklighet och ironi drogs Ingeborg Bachmann till lidandet, lidelsen och smärtan. Nu kommer hennes viktiga roman *Malina* äntligen på svenska.

LITTERATUR Det lilla förlaget Salamonski har förtjänat en varm applåd och en ask praliner, allra minst. I april ger man ut en roman från 1971 i svensk översättning av Linda Östergaard. Det är svårt att förstå varför inget stort svenskt förlag har tagit sig an denna roman tidigare – men vem förstår logiken i förlagspolitik nu för tiden? Icke desto mindre, så länge det finns förlag som Salamonski är läget inte hopplöst.

Det handlar om Ingeborg Bachmanns roman *Malina*, den enda roman hon hann avsluta innan hon avled i Rom hösten 1973. Dödsorsak: svåra brännskador förorsakade av en brinnande cigarett i sängen.

Bachmanns verk är stort och mångfacetterat. Mest känd är hennes lyrik, men hon skrev också noveller, operalibretton och pjäser för radioteatern liksom filosofiska texter. Hon rörde sig mitt i den europeiska efterkrigstidens chockskadade intellektuella debatt, och ändå stod hon utanför mainstream. När tyska och i än högre grad österrikiska författare krävde saklighet och ironi som reaktion på nazitidens patos, släppte hon in lidande, lidelse och smärta i sin prosa. Offrets röst hörs också i *Malina*. En av Bachmanns närmaste vänner var poeten Paul Celan. Hon kände också andra judar i exil, till exempel Gershom Scholem,

Hannah Arendt och Peter Szondi.

Vad är det som gör *Malina* till en av de största moderna europeiska romanerna?

Den är ett formexperiment utan att verka alltför intellektuell. Den tematiserar det skadade förhållandet mellan kvinnligt och manligt utan att hänge sig åt förenkla feministisk ideologi.

Den är intelligent och samtidigt spännande. Vi följer ett kvinnligt jag som under resans gång kommer att älska, lida, falla isär och på slutet försvinna, medan den manlige dubbelgångaren Malina står vakande vid tröskeln och till slut tar över.

Bachmanns språk är så lätt och "naturligt" att läsaren inte märker den genomtänkta formen bakom. *Malina* har underskattats, boken har orättvist fått etiketten "kvinnlig offerprosa". Men Bachmann har i *Malina* komponerat musikaliska dialoger, brev, sagobrottsstycken och drömmar till en rik mosaik. Senare postmoderna försök, exempelvis av Eco och Calvino, verkar blodfattiga i jämförelse. Det beror på att *Malina* stötar rätt in i elden av kärlek och våld.

MALINA VAR TÄNKT att stå som den första i en rad romaner under rubriken Sätt att dö. Ingeborg Bachmann förklarade projektet i en föreläsning hon höll innan hon läste ett par ställen ur den tidigare påbörjade Franza-romanen (ett urval oavslutade fragment »



✶ Ingeborg Bachmann 1959.

FOTO: HERBERT/JUST/MAGNUM PHOTOS/BL BILDBYRÅ

kom efter Bachmanns död ut på tyska under titeln *Der Fall Franza*). Hon sade där:

"Detta är en bok om brott. Jag, och säkert också ni, har ofta funderat på vart viruset brottslighet tog vägen – det kan ju inte plötsligt ha försvunnit ur världen för tjuugo år sedan, bara för att mord inte längre hedras, krävs, utmärks med medaljer och understöds. Massakrerna är visserligen över, men mördarna befinner sig mitt ibland oss."

Det blev inte mer än en avslutad roman. Men den är mästertlig och hemsk, vacker och humoristisk. I en dialog mellan jaget och Malina förklarar jaget hur det kommer sig att en man kan göra en kvinna olycklig:

"DET ÄR OMÖJLIGT ATT vara olycklig, att gråta över någon, om han inte har hunnit göra en grundligt olycklig. Ingen gråter över någon efter bara ett par timmar, inte ens över den allra yngste eller vackraste, den bästa eller klokaste man."

Men att ha tillbringat ett halvår tillsammans med en veritabel pratmakare, ett notoriskt dumhuvud, med en vedervärdig vekling, en som är slav under de märkligaste vanor, det har till och med fått starka och förståndiga kvinnor ur balans, drivit dem till självmord, ja, tänk bara på Erna Zanetti som på grund av den där docenten i teatervetenskap, tänka sig bara, på grund av en forskare i teatervetenskap! sägs ha svalt fyrtio sömntabletter, och hon lär ju inte bli den sista, han fick henne till och med att sluta röka eftersom han inte tål rök. Om hon också var tvungen att äta vegetariskt, det vet jag inte, men det lär ha hänt flera hemska saker. Istället för att då glädja sig åt att hon, efter att det där dumhuvudet lyckligtvis lämnat henne, nästa dag kan röka tjuugo cigaretter igen och äta vad hon vill, försöker hon huvudlöst ta livet av sig, hon kan inte komma på något bättre, för under några månader har hon ständigt tänkt på honom och lidit för hans skull, naturligtvis också av nikotinbegäret och de där salladsbladen och morötterna."

till slut: romanen utspelar sig i Wien, ett delvis välkänt Wien med sina caféer, restauranger. Bachmann, som förstås var mer eller mindre hemma i Wien-societeten, skildrar dess karaktärer i förbigående och skisserar societetens kottierier, dess enskilda medlemmars dumhet och fåfänga – en värld som väl aldrig kommer att förgå. Men störst av dem alla är "die Wienerin" – wienskan, som trots alla mödor med det manliga släktet och med kravet på en oklanderlig yta klarar sig ganska bra.

✱ JELENA SELIN

Korta uttryck vinner i längden

I engelskspråkiga länder uttrycker man sig gärna kortfattat, medan tyskarna är mer mångordiga. Svenskarna har gått i riktning mot det anglosaxiska idealet.

SPRÅK När det är dags att stiga av på tunnelbanan i Stockholm hörs den välmenande högtalarrösten: "Tänk på avståndet mellan vagn och plattform när du stiger av!" Det är tio ord för det som i London uttrycks med tre: "Mind the gap!" Men det är värre än så. Det är 16 stavelser mot 3.

I Kanada har en lingvist på fältarbete hittat följande tvåspråkiga meddelande på en toalett:

Franska

Voulez-vous, s'il vous plaît, faire opérer l'eau sous pression dans cette closette d'eau après chaque besoin.

Engelska

Please flush!

Det handlar om två stilideal. Engelskspråkiga länder tycks föredra kortheten, medan mångordigheten har sina starkaste fästn på den europeiska kontinenten: tysk grundlighet och fransk sirlighet. Engelsktalande föredrar en oneliner, medan tysken reder ut och fransmannen broderar ut.

Men vi som inte bor vare sig på kontinenten eller på de brittiska öarna slits mellan båda idealen. Vi har våra rötter i tysk grundlighet men våra moderna ideal finns västerut. Vi gillar den västliga effektiviteten men vi imponeras av den sydliga grundligheten eller elokvensen.

MEN VÅST VINNER i längden. Vårt språk blir faktiskt kortare. Medeltalet ord i en svensk mening har i stort sett halverats under hundra år, och vi är nu nere i 15. Kortare lär det inte kunna bli, och utvecklingen stannade också av i mitten av 80-talet. Men den vänder inte uppåt. Viktiga ord som *skall*, *ha* och många fler har kortats ner till *ska* och *ha*. Och vi använder förkortningar som ald-



✱ Tre stavelser i stället för sexton. I Londons tunnelbana uttrycker man sig mer komprimerat än i Stockholm.

FOTO: STUART TAYLOR/ISTOCKPHOTO

rig tidigare. Ändå slits vi fortfarande mellan västlig korthet och sydlig längd.

Vid de tillfällen vi vill ge tyngd åt en text växer finns till finnes, då blir det redan kinesiskt artiga er till det ännu mer kinesiskt artiga eder och enkla verb blir tunga substantiv. Bedriva tankeverksamhet känns seriösare än tänka. För att inte tala om alla så kallade skrytfenor. Om vi inte är nöjda med till exempel prat kan vi lätt bättra på

Prataktiviteten
Snackfunktionen
Skvallerstrukturen
Gaggarprocessen
Sladdersystemet
Pladderverksamheten

Och vi blir ängsligt angelägna om att med bestämningar undvika mångtydighet. Nyss nämnda, den aktuella, ifrågavarande och liknande uttryck fyller ut sidan.

Korthet är svårare. Mest systematiskt är korts substantiv som *köp* för *köpande*, *sälj* för *säljande* och *tänk* för *tänkande*. Men framför allt handlar det om det svåraste som finns, nämligen the KISS concept: keep it simple, stupid!

✱ LARS MELIN

BBC:s problem är också SVT:s

I framtiden kommer ingen enskild tv-kanal att samla mer än en bråkdel av tittarna. Då måste också public service-begreppet omdefinieras.

PUBLIC SERVICE "Företaget stormar fram genom tv-landskapet, exploaterar sin statliga uppbackning och missbrukar sin marknadsdominerande position ... Dess storlek, struktur och finansieringsmekanism kan utgöra hinder för att förverkliga dess kreativa potential ... Där man förväntar sig originalitet, intelligens, trovärdighet, djup och ambition känner folk att de finner något mindre ... maktställningen i kulturlivet stänger ute andra röster, till skada för både kreativ mångfald och demokratisk pluralism."

Nej, det är inte någon kriskonsult som analyserar Sveriges Televisions predikament. Omdömena gäller storasystemet BBC, i alla år en källa till inspiration för SVT. Det är en kritisk bild av den gamla damen som tecknas i en brittisk rapport, *Beyond the Charter*, från Broadcasting Policy Group (2004). I skriften analyserar en grupp med bakgrund i tv-branschen, bland annat BBC, hur mediavärlden har förändrats och med den i grunden förutsättningarna för public service.

DILEMMAT FÖR licensfinansierade företag är att för att säkra intäkterna måste de jaga publiksiffror med populära program som kan konkurrera ut de reklamfinansierade alternativen. Så sänks kvaliteten när konvergensen vinner över divergensen, när public service alltmer börjar likna underhållnings-tv i stället för att skilja ut sig; bolagen blir massförströelsevapen (*weapons of mass distraction*). Gruppen föreslår därför att apparat-skatten ersätts av blandfinansiering – prenumerationsavgift plus statsanslag – och en strukturförändring där produktion och distribution separeras i syfte att öka mångfalden av externa producenter.

Släktskap förpliktar. Det är förvisso djärvt att tänka sig att den nuvarande SVT-ledningen skulle ta till sig kritik. Men någon tanke om att BBC:s problem också kan finnas hos andra före detta monopolföretag

kunde kanske tränga in i kasernen på Gärdet, när den gamla SVT-modellen – allt åt alla, alltid – knakar under förändringstrycket.

I VILKEN UTSTRÄCKNING SVT:S problem uppstår tänkandet hos public service-utredaren Rose-Marie Frebran (kd) återstår att se när betänkandet publiceras i sommar. Inte för att 400 kanaler slåss om utrymmet här som i Storbritannien, men som Chris Anderson visade i boken *The Long Tail* (2006) knaprar i alla branscher nischaktörerna åt sig marknadsandelar på jättarnas bekostnad. Sverige är ett belysande exempel, inte minst i tv-branschen. TV4-chefen Jan Scherman har spått att inom en nära framtid kommer ingen tv-kanal, inte ens hans egen, att kunna samla mer än 20 procent av tittarna.

Det låter bra i mina öron. Det är som om

vi äntligen, 20 år efter monopolets fall, har börjat tillgodose fler publikbehov än på Hylands tid. Då kanske det också blir möjligt att definiera public service-utbudet bredare och inkludera fler aktörer som vid sidan av SVT också producerar samhällsprogram: TV4, TV8, Axess-TV, med flera ända ut i cyberrymden där IP-tv så småningom ger oss ett globalt utbud att välja av.

DET SAKNAS INTE svenska röster i ärendet. *Dagens Nyheters* debattredaktör Mats Bergstrand påpekar i en krönikesamling, *Hotat revir* (2007), att tv-estetiken spiller över på tidningsområdet. I Pierre Bourdieus anda efterlyser han fler riktiga experter i rutan som tänker själva och får oss tittare att tänka till, "program som kräver koncentration och inte bara utgör en färgskiftande kuliss till frukostbestyren". Nå, detsamma får i tilltagande grad anses gälla Bergstrands nuvarande arbetsgivare *Dagens Nyheter*, liksom min tidigare *Svenska Dagbladet*, produkter som inte vill störa läsarna i den "sköna" frukostbladdringen efter vintips och modeåsikter.

Dock: den som tror att politiken kan lägga världen till rätta på medieområdet gör bäst i att läsa medieprofessorn Lars Nords *Medier utan politik* (2008), en nykter skildring av främst den korporativa intressepolitik som präglat det politiska beslutsfattandet kring medierna på 1900-talet. Det blir nog minst lika knepigt att styra på 2000-talet. Konsten att rida en tiger är svår.

✶ MATS JOHANSSON



✶ För att fånga mer än 20 procent av tv-tittarna kan man till exempel ge dem en tonåring och en dansbandskung.

FOTO: KARIN TÖRNBLÖM/IBL BILDBYRÅ

So long, salong

Zeit och Geist har denna gång varit på Liljevalchs vårsalong och sett en konsthall full av epigoner.

TESTPATRULL Zeit är försenad. Geist driver misslynt omkring i Liljevalchs butik. Bläddrar igenom de senaste årens osexigt formgivna utställningskataloger och botaniserar bland de ovanligt fantasilösa popkultur-souvenirena.

– Garanterat Sveriges tråkigaste konstshop, muttrar Geist, lagom högt för att butikspersonalen ska höra det.

Så anländer äntligen Zeit, bakom en karavan av barnvagnar och konstintresserade mammor.

Konsthallens första sal är ett imponerande stycke arkitektur och ett av landets i särklass vackraste utställningsrum. Här inleder årets traditionella Vårsalong med en uppvisning i det vidgade konstbegreppet: fiffiga modekreationer och spänstig möbeldesign blandat med fotografi och skulpturer, men allt sammanhållet i en elegant, svartvit färgskala.

Den enda färgklicken är tre abstrakta målningar av Pelle Perlefeldt. Zeit kliar sig uppskattande i skäggstubben.

– Tufft artistnamn, erkänner Geist. Men de kunde lika gärna varit målade i New York under mitten av 80-talet.

– Eller tio år senare av Johan Scott, tillstår Zeit. Men de är fint gjorda. Du brukar väl uppskatta ett gott hantverk?

Geist fnysar och tar sats för en lång protestharang, men avbryts av ekande högtalare som utannonserar att en guidad visning börjar om fem minuter.

En stund senare har testpatrullen infiltrerat en skock svindyra barnvagnar, glada pensionärer och andra konstentusiaster som flockas kring den leende guiden.

Efter att ha givit en ordentlig redogörelse för urvalsprocessen, nye chefen och det curatoriska konceptet kan färden på konstböljan börja.

Första anhalten består av en stor, figurativ målning med barnboksliknande figurer i ett kantigt landskap. Guiden berättar om den blyge konstnären, och spånar kring motiven och deras självbiografiska bakgrund.

– Så mediokert, suckar Geist.

– Jo, men med amatörens charm, tycker Zeit. Han har mycket fantasi, den där!

– Vad tjänar det till om han ändå framställer något som fogar sig exakt i mittfåran av de senaste årens trivialistiska målartrend?

Det verkar nästan bara finnas två sätt att måla på nu för tiden: antingen som Mamma Andersson eller som Jockum Nordström. Inget stort spektrum, precis.

– Du vet att dom är gifta med varann, inflikar Zeit.

– Herregud, så provinsiellt.

– Men det är väl som med rockband, alla vill låta som sina förebilder först och sen hittar man i bästa fall ett eget sound ... försöker Zeit.

– Jaså är vi på rockfestival? Då åker jag till Berwaldhallen istället. Jag föredrar Brahms.

EN BIT IN I STORA salen övergår den sobra färgskalan tvärt i en kaskad av yster kolorit. Roliga gubbar och uppblåsta vardagsprylar i Oldenburgstil, skrikiga textilier och en vägg med färgglada målningar hängda tätt som på en 1800-talssalong.

– Vi människor är glada i djur. Det märker vi ofta här under Vårsalongen, myser guiden och pekar på några hundporträtt i naiv stil. Som blir liksom lite extra levande när guiden förklarar att de var det första som såldes på årets salong, man hade knappt hunnit öppna dörren.

Straxt intill hänger en målning av en munter tiger, mitt i språnget. Målad av en av de få verkliga amatörerna på årets salong, annars har de flesta högskoleutbildning, förklarar guiden stolt.

– Mycket likt den mest berömda amatörmålaren av alla, fransmannen Rousseau, viskar Zeit. Vilket sammanträffande...

– Epigoneriet är så kompakt, flämtar Geist, hjälp jag kvävs.

– Men du missar själva poängen med Vårsalongen, käre vän. Här kan alla få någonting som ser på pricken ut som "the real thing" att hänga i finrummet. Fast med mindre fina

ZEIT & GEISTS OMDÖMEN

LILJEVALCHS VÅRSALONGER

UTSTÄLLNING: Inte många nyheter. 

MILJÖ: Vackra funktionella lokaler. 

SERVICE: Tristaste museibutiken, men bästa restaurangen. 

signaturer och till ett pris som vanliga människor kan betala. Lite som Ikea, faktiskt.

– Jaha, är vi på Ikea nu? Jag trodde vi var på rockkonsert, grinar Geist.

Färgeruptionerna avbryts av en video med vidhängande hörlurar. Zeit vallar med sig Geist och placerar raskt som en patrullscout lurarna på bädas huvuden. Upplevelsen visar sig bestå av maskinbuller och bilderna av en grävsropa som tafatt försöker föra en pensel över en duk. Zeit fnissar, Geist sjunker ihop.

– Ironi, myser Zeit.

– Tortyr, snyftar Geist.

När visningen pågått en kvart börjar konstmammorna gäspa och skicka sms. Guiden kastar in ett nytt kort i leken: den relationella estetiken. I nästa rum väntar en grupp hängmattor.

– Meningen är att man ska ligga i dom och kanske prata om sina upplevelser här, instruerar guiden.

ZEIT KASTAR EN förströdd blick och knatar vidare. Försjunker i några stora färgfotografier i det guiden titulerar "skräckrummet". På en videofilm står en ung kvinna och hyperventilerar, en studie i ren – men fullkomligt artificiell – ångest.

Plötsligt upptäcker han att Geist är försvunnen. Han får onda aningar och återvänder i sina spår. Mycket riktigt, Geist snarkar högt i en av de relationella hängmattorna.

– Jag klarar inte mer, kvider Geist när Zeit försöker skaka liv i honom. Snälla, kan vi inte gå nu?

Geist får ligga och dra sig en stund medan Zeit tittar klart. Sedan tar han sin förtvivlade vän i hampan och släpar med honom till Blå Porten, vars bakverk och kurbitsdekorerade tak får Geist att kvickna till. Och sätta ord på sin besvikelse:

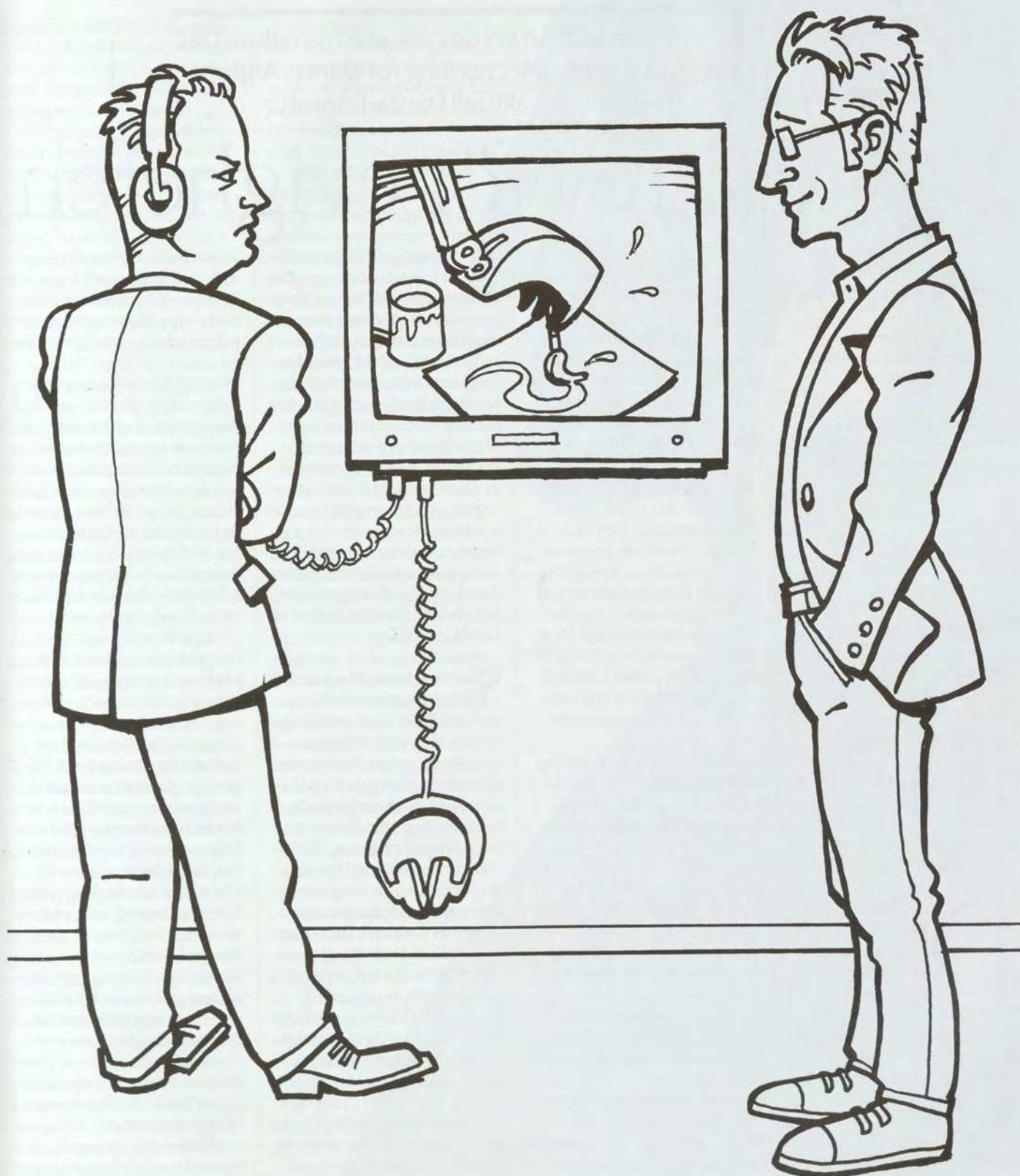
– Förr var Vårsalongen en uppsluppen folkfest, en karneval som struntade i rådande trender och ideal. Nu är den helt integrerad i korrekthetens diktatur. Allt är förment samtida, ingenting är originellt. Vad är det då för mening?

– Folkfesten är över, replikerar Zeit. Det har den varit länge. Och Vårsalongen var dömd till undergång eller transformation. Vad är det för mening med att visa nostalgisk amatörism som inte har något att säga om vår tid?

– Alternativ, dumskalle! Är det bättre med mekaniska upprepningar av trivialitetens normer?

– Men...

Solen sjunker över Djurgården, medan våra vänner träter över påtar efter påtar. För Geist känns våren mycket avlägsen. Och om inte Zeit tröttnat och givit med sig, sitter de nog kvar där än.



⚙️ **Upplevelsen visar sig bestå av maskinbuller och bilderna av en grävsropa som tafatt försöker föra en pensel över en duk.**

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV CHRISTOPHER RÅDLUND

Dante måste förstås utifrån sin tids manuskriptkultur. Det hävdar Justin Steinberg i *Accounting for Dante*. Anders Cullhed presenterar aktuell Dante-litteratur.

Dante skrev för evigheten

ACCOUNTING FOR DANTE
URBAN READERS AND
WRITERS IN LATE MEDIEVAL
ITALY

JUSTIN STEINBERG
University of Notre Dame Press
2007

DANTE
THE POET, THE POLITICAL
THINKER, THE MAN
BARBARA REYNOLDS

Tauris 2006

DANTE
NICK HAVELY
Blackwell 2007

THROUGH HUMAN LOVE TO
GOD

ESSAYS ON DANTE AND
PETRARCH

PAMELA WILLIAMS
Troubadour 2007

PARADISO
DANTE

A VERSE TRANSLATION
ROBERT AND JEAN HOLLANDER
Doubleday 2007

Den medeltida florentinaren Dante Alighieri har genererat ett imponerande antal hyllmeter kommentarer. Ingen kan räkna dem alla. Dantes klassikerstatus är säkrad, även om han länge fick stå tillbaka för sin efterträdare och medtävlare på den italienska parnassen, Francesco Petrarca. Den yngre landsmannens speciella kombination av gråtmild subjektivitet, humanistisk historiekänsla och höviskt patos gjorde honom till renässanskulturens portalfigur. Först på 1700-talet, i den förromantiska kultu-

ren, kom Dante att detronisera honom. Kanoniseringen nådde sin kulmen i T.S. Eliots berömda Dante-essä från 1929: "Shakespeare och Dante delar den moderna världen mellan sig. Någon tredje finns inte."

Av Giambattista Vico och hans efterföljare fram till Erich Auerbach lästes Dante som genial bildmakare snarare än ortodox teolog. Också Eliot står mitt uppe i den tolkningstradition som utgick från Vico och den romantiskt inspirerade hermeneutiken. Den sätter parentes kring skolastiken och lärdomsapparaten i *Komedin* för att koncentrera sig på "poesin". Tron är inte nödvändig för att uppskatta poesin i Skärsliden, inskräper Eliot; tvärtom efterlyser han "en suspension av tron".

Å andra sidan har en mäktig skolbildning inom den nordamerikanska Danteforskningen betonat *Komedins* allegoriska struktur. Den här så kallade teologiska tolkningsskolan, med Charles S. Singleton och hans efterföljare Robert Hollander i spetsen, är över huvud tveksamma till klassificeringen av Dantes huvudverk som fiktion. De läser det hellre som ett dokument över den omvändes predikament, gärna med hänvisningar till författarens enda kända externa självkommentar (vars autenticitet fortfarande är föremål för diskussion), det brev till fursten av Verona, Can Grande della Scala, som möjligen åtföljde ett exemplar av *Komedins* sista del, *Paradiset*.

Under de senaste årtiondena har det här litteraturvetenskapliga panoramat normaliserats i den meningen att äm-

nets vanliga skolbildningar infiltrerat Danteforskningen. Dekonstruktionens Dante fick ett genombrott 1986 med Jeremy Tamblings *Dante and Difference*, Rachel Jacoff och andra har velat sätta fokus på en "gendered Dante", och nu börjar också medieteoretikerna hitta fram till florentinaren. I det grannskapet gör jag gärna det första av några nedslag i förra årets anglosaxiska bidrag till Danteforskningen, eftersom det rör sig om ett synnerligen habilt och uppslagsrikt arbete, Justin Steinbergs *Accounting for Dante. Urban Readers and Writers in Late Medieval Italy*.

Steinberg utgår från en enkel smen nyttig sats: don't take his word for it! Med andra ord: forskningen har haft en tendens att acceptera Dantes auktorisering av sitt eget författarskap ur evighetens synvinkel. Steinberg vill tvärtom sänka ned Dante mitt i den "manuskriptkultur" han levde i, i den cirkulation av pergament eller papperskopior som spridningen av hans verk faktiskt var beroende av. Hans Dante framträder därmed som raka motsatsen till Eliots universella elitskald. Under sin exil blev florentinaren i hög grad avskuren från sin samtids litterära kultur, med all sannolikhet bekymrad över det öde hans texter kunde få i händerna på kopister runtom i Norditalien, utan nämnvärda möjligheter att kontrollera vare sig avskrifternas kvalitet eller reception.

För att vara en nordamerikansk dantista – han är verksam som biträdande professor vid universitetet i Chicago –

plöjer Steinberg anmärkningsvärt djupt i både sociologin och filologin (som annars är italiennarnas specialitet i sammanhanget), men samtidigt är han en avancerad läsare. Det är först och främst Dantes text-interna strategier för att komma till rätta med cirkulationsproblemen som intresserar honom. Och till texterna hör då inte bara *Komedin* utan också Dantes övriga skrifter, främst de filosofiska diktcommentarerna i *Convivio* och den på latin avfattade avhandlingen om det ädla folkspråket och dess litteratur, *De vulgari eloquentia*.

Ungefär som Stephen Greenblatt korsläser Shakespeare med samtida dokument av helt annan kaliber – som pedagogiska traktater och kolonisters dagböcker – studerar nu Steinberg Dantes verk i intertextuella relationer med merkantila och juridiska dokument. Det handlar först och främst om de offentliga registren från Bologna, i *memoriali bolognesi*, och den långa rullan över slutförda eller ouppklarade ekonomiska transaktioner, förvarad i Vatikanarkivet, man känner som *Vaticano 3793*. Bägge dessa dokument innehåller intressant nog, mitt bland alla debet- och kreditposter, poesi – både av Dante själv och, fram för allt, av konkurrenter och i genrer han hade allt intresse i världen av att avvisa.

Det är vad Steinberg avser med manuskriptkulturen, i själva verket några av de äldsta större samlingarna folkspråklig poesi i Europa. De har en tydlig social inramning. Detta är diktning som kollektiv rit, ett slags kulturellt kitt som stärk-

te den nya köpmannaklassens själv- och samhörighetskänsla. Den gynnade lyriska lekar såsom *contrast* eller *tenzoni fittizie*, en sorts rolldikter där (de manliga) poeterna gav röst åt fiktiva gestalter i dialog, såväl män som kvinnor. Den kunde – såsom i fallet med den präktige borgaren Monte Andrea, rikligen företrädd i *Vaticano 3793* – ta upp frågor aktualiserade av den nya turbulenta ekonomin, såsom den snabba takten på Fortunas hjul: ena dagen välbeställd, andra dagen utblottad.

Detta är nu Steinbergs huvudpoäng: för Dante gällde det till varje pris att markera avstånd till den här sortens poesi, och likaså att lansera sina egna texter som överlägsna alternativ. Att de verkligen är bättre kan tyckas oss självklart i dag, men utgången av den här litterära maktkampen var ingalunda given år 1305 eller 1310. Alltså: i *De vulgari eloquentia* dömer Dante ut den "kommunala" poesin, de många gryende lokala litterära kulturerna i dåtidens Italien, i Bologna och annorstädes, till förmån för *il volgare illustre*, det nobla folkspråk som han strängt taget inte fann förverkligat någonstans (förutom, vill säga, hos sig själv och i sin krets av likasinnade). I *Komedin* applicerar han mäs- ter Montes grova och aviga rim just i de passager som dömer ut ocker och ogemen handel, samtidigt som hans eget perspektiv – bortom tiden, legitimerat på gudomlig väg – effektivt kommer att överglänsa det gamla Fortunatänkandet.

Sist men inte minst: gentemot de fiktiva verslekarna bland bokhållarprotokollen i *Vaticano 3793* och annorstädes, ställde Dante sin egen autentiska persona, en suverän författarröst med direktkanal till Försynen. På det viset kan Steinberg presentera en Dante inbegripen i konstant litterär tävlan och maktkamp, berövad närbakkontakten med sin publik och sin marknad i exilen

men kapabel att tillförsäkra sig auktoritet genom dold polemik och retoriska procedurer i sina texter. *Accounting for Dante* är ingalunda invändningsfri: det förblir till exempel oklart om Dante någon gång hade tillgång till *Vaticano 3793*, och jag är osäker på om användningen av det egna namnet i en text nödvändigtvis signalerade autenticitetsanspråk. Men Steinbergs bok är originell, nytänkande, både analytiskt skarp och syntetiskt överblickande, säkerligen ett av förra årets bestående bidrag till Danteforskningen.

Djärv på sitt sätt är väl också de senaste årens mest ambitiösa försök inom Life and Letters-genren vad Dante angelangar, nämligen Barbara Reynolds *Dante. The Poet, the Political Thinker, the Man*, en 460-sidig, lika välskriven som konventionellt upplagd exposé, till större delen en genomgång sång för sång av *Komedin*. Här är det en sann Dante-entusiast och kännare av italiensk kultur som för pennan. När hennes gudmor Dorothy Sayers vid sin bortgång 1957 lämnade sin Penguin-översättning av *Komedin* ofullbordad, var det Reynolds – numera nittiofyra år gammal – som fyllde på med de sista tretton sångerna.

Men det kan inte hjälpas: det här krönet på Reynolds livsgärning lider av en serie brister. Visst blir man nyfiken när hon går ut så hårt på

>>



bokens första sida och annonserar "nya idéer och fräscha insikter" i snart sagt varje kapitel, men lika skeptisk blir man när hon kompletterar med uppgiften att hennes Dante saknar bibliografi eftersom den "är resultatet av oberoende observation". Det innebär att hennes teser blir svåra att pröva. Gick Dante på droger – örter av olika slag – för att få material till sin visionära gestaltning av Beatrice? Reynolds tror det, men frågan förbli öppen (och, vad undertecknad anbelangar, av begränsat intresse). Vårre är att hon så obekymrat tyder Dantes ungdomsskrift *Vita nuova* biografiskt: författaren skulle alltså verkligen ha varit runt nio år när han mötte den ett år yngre Beatrice på en gata i Florens. Så bokstavliga läsningar medger inte denna hårt stiliserade litteratur.

Reynolds överskattar också sin egen originalitet, som när hon berömmar sig av att ha upptäckt "källan" till den välkända Odysseusepisoden i Inferno 26, nämligen den fjortonde boken i Ovidius *Metamorfoser*. För det första kan man diskutera huruvida Ovidiuspassagen verkligen skulle vara Dantes "källa" (jag betraktar den snarare som ett av flera tänkbara avstamp för detta kraftprov i *Komedin*), och för det andra är den välkänd sedan länge, också före Reynolds första inlaga i årendet 1960. Det gäller också en av de andra "upptäckter" hon menar sig ha gjort, nämligen innebörden av profetian i Inferno 1.100-11 om "l'veltro, vinthunden som ska rädda Italien och som ska födas *'tra feltro e feltro'*", i Ingvar Björkesons översättning "i hägnet / av tvenne faltar".

De här raderna hör till de mest omtvistade bland *Komedins* uttolkare. Av hävd har man föredragit Boccaccios hänvisning till filttygets enkla kvalitet: Italiens kommande frälsare ska födas i blygsamma omständigheter, alternativt känna sig bunden av fran-

ciskanernas fattigdomsideal. Reynolds pläderar för den i mitt tycke intressantare teorin att Dante syftar på tekniken för dåtida papperstillverkning, där arken bokstavligen fick torka "mellan filt och filt". Men också den tesen är av äldre datum, mig veterligen för första gången lanserad 1991. Däremot är Reynolds möjligen den första som, med utgångspunkt i Convivio, tänker sig att arken i fråga ska ingå i den kanoniska rätten och civilrätten, i så fall det dokument som ska rädda Italien från allt politiskt split. Lika gärna skulle man, tror jag, kunna tänka sig *Komedin* själv mellan filtarna. Dante var ju ingalunda buskabyg av sig.

Ytterligare en pinfärs brittisk monografi över florentinaren är både tillförlitligare och skarpare skriven, därtill teoretiskt uppdaterad: Nick Havelys lakoniskt betitlade *Dante*. Poetens liv, bokliga kultur, verk och läsare avhandlas i fyra större block. Tyvärr framstår denna Dante som något profilös, i synnerhet när man läser den efter att umgåtts med den ogenerat spekulativa Reynolds. Inte desto mindre delar de bägge brittiska forskarna ett särskilt intresse, nämligen den muntliga förmedlingen av litteratur under högmedeltiden. Längst går – föga överraskande – Reynolds, som föreställer sig en Dante som läste sin egen text högt för sig själv, ideligen på jakt efter ljudeffekter, tonväxlingar och akustiska imitationer. Havelys påpekar å sin sida att Dantes verk, inbegripet *Komedin*, tidigt cirkulerade på muntlig väg, genom offentliga eller privata recitationer och kanske också smärre tablåer, fortfarande viktiga distributionskanaler i en epok där kopieringen av manuskript och den tysta läsningen bredde ut sig. Iakttagelsen är angelägen men ställer inte den viktiga frågan (aktualiserad av Steinberg) huruvida den här perfor-

mance-kulturen blev ytterligare ett orosmoment för Dante, en grogrund för revisioner eller förvanskningar av hans auktoritativa text.

Under alla förhållanden råder det inget tvivel om Danteforskningens ökade emfas på fenomen som textens cirkulation, tradition och reception. Bland de vedertagna problemområdena har kärlekstemat alltid tilldragit sig stort intresse. Ett av förra årets nedslag på fältet är, den lovande titeln till trots, inte alls lyckat: Pamela Williams *Through Human Love to God. Essays on Dante and Petrarch*. Verkets huvudtanke torde kunna beskrivas så att den äldre av de bägge florentinarna rastlöst lyckades transformera sin jordiska passion (för Beatrice) till en himmelsk kärlek, medan den yngre tvärtom tvekade mellan sin Laura och sin Gud (eller Jungfrun) ända in i den sena dikt 366, själva slutnumret i 11 canzoniere. Iakttagelsen är allt annat än originell. Hela denna bok är i långa stycken ett kompilat av andra forskares rön, alldeles för tätt packade i slutnoterna. Den visar hur svårt det är att extrahera uppfattningar eller upplevelser av teman som "kärlek" ur skönlitterära författares verk utan att ägna sig åt textanalys, som om dikterna i fråga kort och gott vore behållare för idéer, traktater på vers.

Till sist: år 2007 såg också den sista delen, *Paradiso*, av en ny översättning till engelska av *Komedin*. Det är kanske inte så mycket att orda om i en revy av det här slaget om det inte vore för den ene av översättarnas namn: den ovan nämnde Robert Hollander, professor emeritus vid Princeton, en av 1900-talets ledande Danteforskare över huvud. Nu fullbordar han tillsammans med sin hustru Jean, poet och lärare i litteratur, en utomordentligt ambitiös version av Dantes huvudverk, komplett med

italiensk text till vänster (efter Giorgio Petrocchis standardutgåva) och engelsk till höger, förord, register och bibliografi. Som om det inte vore nog förses varje sång med en "outline", som beskriver dess struktur, och med grundliga noter. *Komedins* komplexa slutsång, exempelvis, åtföljs av sexton sidor noter, därtill av en kvalitets som fullt lever upp till sin upphovsmans rykte.

Än det centrala då, själva texten? Att döma av förordet till Inferno från 2000 har makarna gjort en arbetsordning så att Robert står för ackuratessen, hon för poesin. Resultatet har utfallit till den föras fördel. Hollanders version kommer ofta mycket nära originalet men kan låta litet tamare eller ovigare än de *Comedies* som på senare år ombesörjts av översättare som Mark Musa eller Robert Pinsky. Det engelska språket kan över huvud stoltsera med en imponerande uppsättning kommentarer och tolkningar av *Komedin*, betydligt fler än något annat jämförbart tungomål. Paret Hollander visar sig sympatiskt medvetna om denna tradition och redovisar också sina tacksamhetsskulder till framför allt John Sinclair (1939) och Singleton (1970-75, i sin tur beroende av Sinclair). I bägge fallen rör det sig betecknande nog om prosaöversättningar. Hollanders orimmade terziner är ställvis påfallande prosaiska men uppdaterar Sinclairs arkaismer, och deras (Roberts) kommentarer kompletterar Singletons massivt filologiska information med välgörande hermeneutiska perspektiv. Därmed torde deras nu fullbordade arbete vara det bästa man kan sätta i händerna på de anglosaxiska läsare som både vill avnjuta och förstå den komedi som Giovanni Boccaccio, författaren till *Decamerone*, med all rätt kallade gudomlig.

ANDERS CULLHED

Churchill, judarna och araberna

**CHURCHILL'S
PROMISED LAND**
ZIONISM AND STATECRAFT
MICHAEL MAKOVSKY
Yale University Press/New Republic
Books 2007

CHURCHILL AND THE JEWS
MARTIN GILBERT
Henry Holt 2007

Winston Churchill, den store brittiske ledaren, har i den sionistiska historieskrivningen kommit att betraktas som en livslång vän av judarna, sionismen och Israel.

Men historien, som väckts till liv av två nya böcker – Michael Makovskys *Churchill's Promised Land* och Martin Gilberts *Churchill and the Jews* – är mer komplicerad än så. Och när den nystas upp kastas också nytt ljus över historien om Storbritanniens inblandning i Palestina/Israel-problemet liksom den besvärande frågan om stormakterna och Förintelsen.

Vad gäller judarna: Churchill tillhörde utan tvivel den grupp av brittiska politiker som spelade en nyckelroll i förverkligandet av Balfourdeklarationen, som framfördes den 2 november 1917 och förpliktade Storbritannien att stödja upprättandet av ett judiskt "nationalhem" i Palestina.

En "ädel vision", kallade Churchill sionismen. Dessa politiker, som inkluderade premiärminister David Lloyd George och utrikesminister Arthur James Balfour, menade att den västerländska civilisationen stod i stor tacksamhetsskuld till judarna, som frambragt monoteismen och skrivit Bibeln, med dess etiska bud och fridfulla vision av tidernas slut.

I viss mån var de också med-

vetna om judarnas bidrag till mänsklighetens etiska och intellektuella framsteg i modern tid. Alla delade uppfattningen att de kristna genom tiderna hade behandlat judarna mycket illa, och alla var de, i större eller mindre utsträckning, "restorationister", som ansåg att kristenheten borde gottgöra judarna genom att hjälpa dem att återvända till Israels land och upprätta sitt "nationalhem". Vissa av dem tänkte sig också att ett sådant återvändande skulle förebåda Messias ankomst och den universella frälsningen.

Men den brittiska överklassen präglades också – ända fram till andra världskriget – av fördomar mot judar.

Vissa var helt enkelt antisemiter. Herbert Asquith, premiärminister 1908–1916, beskrev judarna som "en splittrad och osympatisk folkstam"; om Anthony Eden (utrikesminister och senare premiärminister) sades det – av hans privatsekreterare – att han "älskar araberna och hatar judar".

Och de flesta, även Churchill, var mer eller mindre påverkade av antisemitiska föreställningar. De tenderade att uppfatta "judarna" som inflytelserika aktörer på den internationella scenen och, något paradoxalt, anse att de var antingen alltför rika och exploaterande (kapitalister) eller alltför radikala och subversiva (kommunister). Genom hela sitt liv hade Churchill en tendens att överdriva judarnas politiska inflytande i Washington och, åtminstone åren 1917–1925, i Moskva. Under en tid identifierade han rentav "bolsejism" med judarna.

Men det gick djupare än så. År 1937, mot bakgrund av nazisternas återuppväckande av antisemitismen, skrev Churchill en aldrig publicerad pro-judisk artikel, som innehöll följande passage: "Det vore lätt att föra tillbaka [antisemitismen] på förföljarnas

ondska, men det stämmer inte med alla fakta ... [som] måste erkännas... De bör besinnas särskilt av judarna själva. För det kan vara så att de oavsiktligt inbjuder till förföljelse – att de varit delvis ansvariga för den antagonism som drabbar dem."

Samtidigt upprätthöll Churchill, liksom fadern Randolph före honom, nära personliga relationer likväl som viktiga affärskontakter med judar, däribland Ernest Cassel och flera ur släkten Rotschild. I sin ungdom tillrättavisade han sin mor för en antisemitisk kommentar, och periodvis beklagade och kritiserade Churchill vad han såg som antisemitismen bland sina regeringskolleger och inom den brittiska ämbetsmannakåren.

Han skällde ut Ernst Bevin, den antisionistiske brittiske utrikesministern (1945–1951) för dennes antisemitiska hållning (han "hade ett antisemitiskt drag i sitt tänkande"). Och av sina konservativa partikollegor anklagades Churchill ofta för att "tycka om judar" och sympatisera med sionismen (general Edward Louis Spears, Churchills representant i Mellanöstern under andra världskriget, sade att han "tyckte alltför bra om judar").

Inte desto mindre var Churchills insatser – i praktiken – tvetydiga. Det konstaterar till och med hans beundrande levnadstecknare Gilbert. Det är sant att Churchill under trettio-talet var den stora antinazistiska rösten i den politiska öknen, som varnade för Hitler och slog ner på judeförföljelserna. Och under 1940-talet gick han in i spetsen för de allierade ledarnas fördömande av massmordet på judar. Men liksom Roosevelt gjorde han inget för att få de allierades krigsplan att bomba dödslägren eller järnvägarna som ledde till dem. Och det var först senkommet som han såg till att inrätta den brittiska arméns "Ju-

disk brigad", som under judisk flagga stred mot tyskarna i Italien 1945. Under hela hans period som marinminister (1939–1940) och sedan premiärminister, när han också var försvarsminister (1940–45), fortsatte den brittiska flottan blockaden av Palestinas kuster. Det var i enlighet med policyn i 1939 års White Paper, varigenom "illegala" judiska flyktingar från det nazidominerade Europa hindrades från att komma in i landet.

En närmare granskning visar också att Churchills hållning i fråga om Palestina var tvetydig. År 1921–1922, när han var kolonialminister, undantog han trots sionistiska protester Transjordanien från Palestinamandatet, vilket innebar att den för "nationalhemmet" tillgängliga arealen minskade med 75%. I sin vitbok från 1922 introducerade Churchill ekonomisk "absorptionsförmåga" som kriterium för att avgöra hur många judiska immigranter som skulle tillåtas komma in i Palestina, en måttstock som den brittiska regeringen sedan använde för att begränsa invandringen och säkerställa en arabisk majoritet i landet. Under 1930- och mitten av 1940-talet stödde Churchill vid flera tillfällen en minskning av invandringen.

I fråga om konflikten mellan araberna och sionisterna var Churchill alltid tvetydig. Han hyste förvisso en livslång motvilja mot islam och "araberna". Om islam skrev han en gång: "Vilka förskräckliga förbannelser ålägger inte muhammedanismen sina anhängare!"

Vid sidan av det fanatiska raseriet ... finns denna förfärliga fatalism och apati ... kortsiktigt tänkande, slappa jordbrukssystem, hafsiga affärsmetoder... Religionen paralyserar anhängarnas sociala utveckling.

I hela världen finns ingen starkare bakåtsträvande makt." Araberna beskrev han

om vartannat som "naiva vildar", "lägstående och grymma", "vildsinta".

Palestina hade "vanställt av århundraden av medeltida barbari" innan sionisterna anlände, sade han 1946. "Dit araben beger sig är det ofta öken." Och politiskt hade araberna stött osmanerna mot Storbritannien i första världskriget, de hade revolterat mot Storbritannien i Palestina 1936–39 och i Irak 1941, och till största delen stått på axelmakternas sida under andra världskriget.

Ändå hade Churchill 1937 avvisat rekommendationerna från Peelkommissionen, bland annat avseende ett omedelbart upprättande av en judisk stat (om än bara på 20% av Palestinas yta). Och när han till slut, 1943–44, hade ändrat uppfattning och ställde sig positiv till en delning, så gällde hans stöd ett förslag som gav judarna 15% av Palestina. Hur som helst drev han inte igenom förslaget i krigsministeriet, och det dog i tyshet innan han efter Labours valseger i juli 1945 måste lämna sitt ämbete.

Under den avgörande perioden 1945–48 tog Churchill, som oppositionsledare, varken i ord eller handling ställning för sionismen. Kanske kände han olust inför den judiska extremhögerens antibrittiska terrorism, som bland annat dödat hans vän lord Moyne, minister för Mellanöstern, i november 1944. Men han motiverades också av en önskan att inte stöta sig med kollegorna i det konservativa partiet (till stor del antisionister) eller med araberna, vilka han betraktade som outhärliga allierade i det kalldes krig som började växa fram. I november 1947 underlät han att offentligt hylla den historiska delningsresolutionen i FN:s generalförsamling, som bådade för grundandet av en judisk stat.

Och i maj 1948 avstod han från att fördöma det samlade arabiska angreppet på Isra-

el eller välkomna utropandet av den judiska staten. Först i december 1948 – januari 1949 återfann han sin pro-sionistiska röst.

Men återigen fanns det en stor klyfta mellan hans ord och gärningar. Under sin tid som premiärminister (på nytt) mellan 1951 och 1955 lyckades Churchill inte förändra den kyliga tonen i de brittisk-israeliska relationerna.

Den brittiska regeringen tog undantagslöst arabernas sida vid israelisk-arabiska gränskonflikter, sålde inte de vapen till Israel som landet behövde och försökte tillsammans med den amerikanska administrationen tvinga Israel att avstå stora landområden i utbyte mot ett icke-angreppssavtal med araberna ("Plan Alpha").

Liksom 1940–45 böjde sig Churchill, nu gammal och sjuk, för regeringsbyråkraternas och sina konservativa kollegors vilja, liksom för vad han uppfattade som den globala realpolitikens krav.

När detta väl sagts, kan det inte råda något tvivel att Churchill innerst inne var en filosemit och engagerad sionist. Det visar till slut också dessa båda böcker, av vilka Makovskys är den bästa. Churchill citerade ofta Benjamin Disraelis yttrande: "Herren behandlar nationerna som nationerna behandlar judarna." Han menade att judarna var en "utomordentlig" ras (i likhet med de flesta engelsmän kring sekelskiftet tänkte han i termer av "raser") och hade en historisk rätt till landet Israel, att deras utveckling av landet stärkte denna rätt och att de var en "civiliserande faktor" i ett barbariskt område (ungefär som britterna främjade civilisationen över hela världen). Men hans sionism, om än högst verklig, var med Makovskys ord alltid "underordnad [realpolitiken och brittiska intressen och] till stor del sentimental".

✧ BENNY MORRIS

✧ ÖVERS. JIM JAKOBSSON

Historia med stora luckor

**LIBERATION OR CATASTROPHE?
REFLECTIONS ON THE
HISTORY OF THE TWENTIETH
CENTURY**

MICHAEL HOWARD
Continuum 2007

I Ypres, en liten stad i västra Belgien, finns en mur med namnen på de hundratusentals brittiska, kanadensiska, indiska, australiensiska och nya-zeeländska soldater som dog här i det som på engelska och franska länge kallades "det stora kriget" – The Great War, La Grande Guerre – 1914–1918. Landtungan där Ypres ligger saknade all militär betydelse, men den var viktig som symbol för motståndet mot den framrullande tyska militärarmåskin.

Till Ypres vallfärdsar varje år brittiska turister, särskilt kring Remembrance Day, stillständsdagen den 11 november. Klockan elva på förmiddagen den 11/11 1918 – den som har anlag för talmystik lär associera till andra ödesmättade datum – tystnade vapnen i Europa. I krigsdikten "In Flanders' Fields" vajar vallmor över åkrarna där stupade män ligger begravda. Britter bär gärna en pappersvallmo i knapphållet den 11 november. Och muren i Ypres lyser röd av prickar, ofta med en liten lapp: "Thank you Grandpa".

Muren gör intryck, också på en svensk vars farfar inte finns där. Det gör också det förnämliga multimediamuseet strax intill. 1914 var året då Europas ungdom aningslöst drog ut till slakt under jubel och sång. "Krig är som en picknick, fast mer målinriktat än en picknick", skrev en ung brittisk officer hem i ett brev.

Ypres träder fram vid läs-

ningen av den brittiske militärhistorikern Michael Howards bok *Liberation or Catastrophe? Reflections on the History of the Twentieth Century*. Howard (född 1922) är en av de mer framträdande anglosaxiska företrädarna för denna del av historievetenskapen. År 1958 grundade han International Institute for Strategic Studies (IISS), som utvecklats till en världsledande forskningsinstitution inom säkerhetspolitik och strategi. Howard har också innehaft flera prestigefyllda professurer på båda sidor om Atlanten. Till hans förtjänster hör att han vidgade det militärhistoriska perspektivet till att utöver fältslag, militärorganisation, strategi och vapensystem också ta in idéer och sociokulturella drivkrafter bakom krig och konflikter.

Liberation or Catastrophe? är en samling föreläsningar hållna mellan 1993 och 2003. De har inte bearbetats, vilket gör att i varje fall råden och rekommendationerna till politiska makthavare framstår som överspelade (ett undantag är den sista delen, som behandlar kriget mot terrorismen, i vilket Howard tar starkt avstånd från invasionen av Irak). Kvaliteten på texterna är ojämn, något enstaka (som hyllningstalet till australiensares och nya-zeeländares insats vid Gallipoli) känns som utfyllnad.

Som många i hans generation, vars tänkande formats i kampen mot fascismen (Howard deltog i andra världskriget och sårades två gånger) och under åren av global kärnvapenkonfrontation, har Howard en mycket mörk människosyn. Upplyningsfernissan är tunn som nattgammal is, vi riskerar ständigt att falla ner i ett hobbesianskt naturtillstånd. I en tidigare bok, *Fred och krig. Hur freden uppfanns och kriget återuppfanns*, det enda av Howards verk som översatts till svenska, beskriver han kriget som ett mänsklighetens normaltill-



✱ "In Flanders fields the poppies blow/ Between the crosses, row on row" FOTO: BRIDGEMAN ART LIBRARY/IBL BILDBYRÅ

stånd och freden som en skör modern uppfinning.

Synen på moderniteten som ett ytfenomen, psykologiskt och socialt, återkommer i *Liberation or Catastrophe?*. Vi kan på förnuftsplanet inse att fred och ekonomiskt utbyte gagnar oss alla bättre än krig och förstörelse, men i det mänskliga psyket finns också irrationella skikt som att-rahers av rörelser som appellerar till känslan, heroismen, äran och kamratskapet. Howard ser en koppling mellan kamratskapet i skyttegravarna (Hitler deltog ju som korpral i tyska armén i första världskriget) och den i militära former organiserade fascismen. Monumenten från kriget – som ju finns inte bara på symbolladdade platser som Ypres utan i snart sagt varje fransk, tysk, belgisk, skotsk och engelsk by som levererade rekryter till de stridande arméerna – blir för Howard vittnesbörd om en förlorad värld av kollektiv offervillighet och solidaritet över klassgränserna. "Kan-

ske är vi alla i grunden fascist-ter, och måste undervisas ut ur det", skriver Howard.

Citatet är ett exempel, tyvärr långt ifrån det enda, på hur retoriken tar över analysen i Howards bok. Verbapukslag som det ovanstående kan fungera för att väcka ett sömnigt föreläsningssalutatorium. I skrift efterlämnar det snarare en irritation över författarens ovilja att reda ut viktiga distinktioner.

För Howard är naturligtvis ingen fascist, åtminstone inte om man vill lägga in någon som helst historisk konkretion i begreppet. Snarare är han romantiker. I avsnittet om Natos framväxt gör han en tänkvärd kommentar till den militariser- ing av alliansen som följde på Koreakriget (och som exempelvis den amerikanske diplomaten George Kennan, arki- tekten bakom USA:s så kallade inneslutningspolitik gentemot Sovjetunionen, starkt kritise- rade): "För många av oss kom den som en lättnad. Nu visste vi var vi var – tillbaka i krigets värld som hade format min ge-

neration och där vi på ett per- verst sätt kände oss hemma. Det var så mycket lättare att gå bakåt, till en välbekant kon- frontation, än framåt mot ett obekant kaos. Vi kände oss he- roiska igen."

Just det citatet fångar kär- nan i Howards bok. För det som slår läsaren är hur svårt det är att lämna en etablerad världsbild, hur frestande det är att gå bakåt snarare än fram- åt när man tvingas treva sig fram i okänt landskap. För det är just vad Howard gör när han närmar sig 1990-talet.

Den walesiske historikern Norman Davies kallar i boken *Europe. A History* upp- fattningen som har dominerat västvärlden efter 1945 för "the Allied scheme of history". Till komponenterna i den hör en- ligt Davies en demonologisk fascination inför den besegra- de fienden Tyskland, en stig- matisering av nationer som slagits på Tysklands sida och en överseende attityd till Ryss- land (som aldrig kallas Sovjet- unionen), västmakternas stra-

tegiska allierade i öst. Fel och brister i det sovjetryska sam- hället kan kritiserars, men kan aldrig jämföras med ondskan hos det nazistiska Tyskland. Behovet av en rysk intressesfär i östra Europa ifrågasätts inte. Slutligen, skriver Davies med ett snett leende, förträngs sys- tematiskt alla fakta som inte passar in i denna bild.

Det är den historiesynen som präglar *Liberation or Catastrophe?*. Och hos Ho- ward känns bilden besväran- de schabloniserad. England, Frankrike och Sovjetryssland beskrivs som "upplysningens arvtagare", medan Tyskland som helhet får stå för motupp- lysningen (var finns Gulag? Var finns östpreussaren Im- manuel Kant? Var finns Ac- tion Francaise, ideologisk fö- regångare till Le Pens Natio- nella Front?). Världskriget blir de "tyska kriget". Fascismen analyseras grundligt, däremot inte kommunismen. Öst- ra Europa är en spelplan; bal- ter och ukrainare skymtar bara som medlöpare till Förin- telsen. Pragvåren, Charta 77 och Solidaritet finns inte med i Howards 1900-tal. Det finns en logik i att han i det längsta motsatte sig Natoutvidgning, ett beslut som med facit i hand framstår som ett av de mest betydelsefulla i byggandet av en ny europeisk säkerhets- ordning efter det kalla kriget. Märkligt nog har Howard ing- enting att säga om 1990-talets Balkankrig – trots att de ju väl illustrerar hans tes om risken att sjunka ner i naturtillståndets "allas krig mot alla".

1990-talet var ett forma- tivt ögonblick i Europas histo- ria. Vägen visade sig gå framåt. Det blev inte någon katastrof. Det blev befrielse, om än med kvarstående problem på Bal- kan, framför allt i Kosovo. Men det känns som om *Liberation or Catastrophe?* är en schweizer- ost som passerat sitt bäst-fö- redatum.

✱ ULLA GUDMUNDSON

En främling i sin samtid

EUROPE'S PHYSICIAN
THE VARIOUS LIFE OF SIR
THEODORE DE MAYERNE

HUGH TREVOR-ROPER
Yale University Press 2006

Inte kunde man vara en riktig Oxfordprofessor av den gamla stammen om man inte hade åtminstone ett litet förflutet som spion? Om historikern Hugh Trevor-Roper (1914–2003), som fick sin Oxfordprofessur 1957, kan inget annat sägas än att han var av den gamla stammen. Mycket riktigt tillbringade Trevor-Roper andra världskriget i det brittiska SIS, Secret Intelligent Service. Möjligen hjälpte honom denna krigsplacering till hans professionella genombrott. Den bok som gjorde honom känd var Hitlers sista dagar från 1947, som bygger på intervjuer gjorda vid krigsslutet med människor i Führerns omgivning.

Annars var det snarare renässansens sista dagar som intresserade Trevor-Roper. Hans område var 1600-talet och förvandlingen av den öppna renässanskulturen till en värld som gick att mäta och väga. Den värld som förebådas i Shakespeares *Stormen* – den absoluta maktens och absoluta kunskapens skugglösa värld. I korsningen mellan makt och kunskap finns naturligtvis religionen, men även medicinen. De flesta samhällen har också sett ett samband mellan dessa två (även vårt: därför har vi fortfarande sjukhuspräster). Detta visste en läkarson från Northumberland.

Därför är det logiskt att Trevor-Ropers sista bok, postumt utgiven, är en biografi över 1600-talets mest berömda brittiske läkare, Theodore de Mayerne (1573–1655). Mayerne tjänstgjorde vid tre kungliga hov, men kunde till hovlä-

kare lägga andra yrken och titlar: diplomat, spion, alchemist, astrolog. Stoltast var han kanske över barontiteln, som han köpte tillsammans med ett schweiziskt gods, dit han hela livet drömde om att dra sig tillbaka – åtminstone sade han det. Mayerne gjorde sin sista konsultation dagarna innan han själv dog, och skrämdes nog i själva verket av tanken på ett liv i lugn och ro. Kanske liknade han däri sin biograf, som ju i det längsta försökte färdigställa denna bok, trots tilltagande blindhet och andra hälsoproblem.

Hovläkaren blev med tidens fantastiska brist på normerad stavning Dr Maherne, Dr Mayard, Dr Myrne, Dr Mayhorne, Dr Magerne, Dr Meyer, Dr Myrene eller Dr Meene. Han föddes dock i Calvins Genève i familjen Turquet de Mayerne. Det adliga efternamnet lade Theodores far, Louis Turquet, till i den goda protestantiska tradition som gör människan till sin egen herre och kung: över mig ingen annan än Gud.

Han var läkare åt Frankrikes kung Henri IV, Englands kung Jakob I och Karl I. (Jakob I satte stort värde på Mayernes intellektuellt nyfiken och fördomsfria sällskap, medan den stele och konventionelle Karl I misstrodde fransmannen och överlät dennes konsultationer åt drottningen.) Han behandlade den blivande kardinal Richelieu för gonorré. Han behandlade poeterna John Donne och Fulke Greville och den blivande diktatorn Oliver Cromwell (som Mayerne fann "melancholicus"). Han hade oftare rätt än andra läkare. Han tog också mer betalt än sina kollegor och blev med tiden så pass rik att han kunde beställa ett porträtt av sin vän och diplomatkollega Peter Paul Rubens. Som läkare nära maktens centrum satte Theodore Mayerne vid upprepade tillfällen sitt eget liv på spel vid kungliga dödsbäddar,



✧ Theodore de Mayerne.

och anklagades mycket riktigt för allt från försumlighet till giftmord. Det är egentligen underligt att han klarade sig. Mayerne var en idealisk syndabock som den ständige främlingen – fransman i England, hugenott i Frankrike. Men han var en sällsynt försiktig general. När Jakob I anförtrorde honom den ensamma vården om sonen, såg Mayerne vänligt men bestämt till att ha kollegor som delade ansvaret för den unge furstesönens liv, en åtgärd som kan ha räddat hans eget när arvprinsen sedan avled i vad som kan ha varit Europas första fall av tyfus.

Den intellektuella miljö som Theodore de Mayerne föddes in i var en motkultur, som sedan länge präglades av två buffliga bråkmakare. Den ene var naturligtvis Martin Luther, den andre var schweizaren Philipp Theophrastus Aureolus Paracelsus Bombastus von Hohenheim (1493–1541). Paracelsus gjorde rent hus med läkarvetenskapens beroende av Hippokrates och Galenus. Han introducerade empiri, sunt bondförnuft och huskurer – den kemiska medicinen – men var samtidigt så mycket showman, krogskojare, alchemist och bildstörmare att allt han gjorde blev kontroversiellt. Ändå tog en ung ambitiös medicinare som Mayerne till sig den paracelsiska medicinens fyra grundpelare: filosofi, astronomi, alkemi och dygd.

Han utbildade sig i Montpellier, men genom faderns nätverk av driftiga hugenotter

fick han strax visa vad han gick för i Paris. Henrik IV, kungen som ansett Paris värt en mäsas, omgav sig trots sin konvertering till katolicismen med en krets av intellektuella hugenotter – dit hörde snart Mayerne. Men efter mordet på Henrik IV den 14 maj 1610 blev Paris snart en osäker plats för protestantiska läkare med höga arvoden och paracelsiska övertygelser. Mayerne flyttade av säkerhetsskäl till London, där han, lika snabbt som i Paris, gjorde karriär och blev hovläkare.

Hur mycket fritidsalkemist han än var, så gjorde Mayerne verkligen sitt för att lyfta medicinen in i 1600-talets rationella och upplysta värld. Han var den förste brittiske läkare som förtecknade sjukjournaler och upprättade anamneser (sjukdomshistorier). Som fursteläkare visste Mayerne bättre än någon annan att standardiseringen var läkarens bästa vän: han upprättade också den första brittiska farmakopén.

Europe's Physician blev alltså Trevor-Ropers intellektuella testamente. Det är ett värdigt sådant, ett bokslut över allt som gjorde 1600-talet så rikt på möjligheter (frågan är om något sekel har väckt – och krossat – så många drömmar). Ibland tar tidsskildringen överhand, vilket alltså inte nödvändigtvis är någon nackdel. I all sin skicklighet och överlevnadsförmåga kan den smidige hovmannen Theodore Mayerne ibland tyckas mindre fascinerande än sina mer styvnackade vänner, till exempel den hårdföre protestantiske krigaren och poeten Agripa d'Aubigné eller hugenotternas hjältefurste Henri, hertig av Rohan. Ändå är det märkligt hur Mayerne lyckades blomstra under en epok som systematiskt rensade ut män av hans sort: han gömde sig mitt i strålkastarljuset, i maktens absoluta centrum. Som överle-

vare med hedern i behåll är han en tidlös karaktär, en mänsklig grundtyp.

Hugh Trevor-Roper arbetade på den här boken i minst trettio år, utan att anse den helt färdig för publicering. Den bör alltså ha haft en viss personlig laddning för honom. Bokens postume redaktör, Blair Worden, härrör i sitt förord Trevor-Ropers intresse för Mayerne till tiden då han skrev Hitlers sista dagar, och upptäckte samspelet mellan medicin och maktspel i grälen mellan Führerns läkare. Trevor-Roper tänkte på sitt eget 1600-tal och dess gräl mellan den akademiska hippokratiska medicinen och den paracelsiska traditionen. Jag tror att hans engagemang var mer personligt än så. Så här beskrivs Mayernes sista år:

"Utåt sett förblir han en katolsk drottningens världsvane hovman, men i sitt inre är han en ensam gestalt som lutar sig tungt mot sina egna hugenottvärderingar, sin självständighet, sin stolthet. En sådan tillbakadragenhet är ett slags 'inre emigration', en konsekvens av att man besegrats. Vi ser det hos Rohan, vi ser det hos Agripa d'Aubigné; vi ser det på ett motsvarande sätt hos forskningsringens stora hovjudar. Utåt sett anpassar sig dessa män till den värld som de inte kunnat förändra, men i sitt inre vet de att deras egna värderingar och traditioner är bättre, och de tänker inte överge dem."

Mannen som skrev detta föddes alltså samma år som första världskriget bröt ut. Han blev känd för en bok som skildrade en historia som inte ens hänt när han själv utbildade sig till historiker under mellankrigstiden. Hugh Trevor-Roper som någonsin Theodore Mayernes. Nog är det sig själv han talar om, och nog kan var och en som uppnått en viss ålder förstå vad det är han säger?

Jag tror det handlar om att bli gammal.

✶ KRISTOFFER LEANDOR

Lättläst om tunga makthavare

**NIXON AND KISSINGER
PARTNERS IN POWER**

ROBERT DALLEK

HarperCollins 2007

Den 7 augusti 1974 träffades USA:s president Richard Nixon och hans utrikesminister Henry Kissinger. Nixon hade under en längre tid varit hårt pressad av Watergateskandalen. Han berättade nu att han hade beslutat sig för att avgå.

– Historien kommer att döma dig mildare än vad dina samtida har gjort, sade Kissinger.

– Det beror på vem som skriver historien, svarade Nixon.

Mot denna bakgrund är det kanske inte märkligt att såväl Nixon som Kissinger snart kom att publicera memoarböcker. Mest produktiv var Kissinger. Han beskrev sin tid som säkerhetsrådgivare och utrikesminister under perioden 1969–77 i några tjocka böcker – *White House Years* (1979), *Years of Upheaval* (1982) och *Years of Renewal* (1999) – på sammanlagt omkring 4 000 sidor.

Naturligtvis har också åtskilliga historiker och journalister skrivit om epoken. Trots att mer än 30 år har gått, har intresset inte mattats. Den mest uppmärksammade och kontroversiella verket på senare år är Christopher Hitichens skarpa vidräkning *Henry Kissinger inför rätta*. För en tid sedan utkom Margaret MacMillans intressanta bok *Nixon and Mao. The Week That Changed the World*, som utgår från det historiska mötet mellan Kinas ledare och USA:s president i februari 1972.

Nu har ytterligare en bok i ämnet publicerats, Robert Dalleks 700-sidiga *Nixon and Kissinger. Partners in Power*.



✶ I Vita huset: Henry Kissinger, Richard Nixon och Gerald Ford.

FOTO: BURNETT DAVID/GAMMA/IBL BILDBYRÅ

Boken redogör strikt kronologiskt för händelseförloppet under Nixons presidenttid 1969–74. Däremot sägs nästan ingenting om tiden efter 1974, då Kissinger fortsatte som utrikesminister under president Gerald Ford medan Nixon inledde sin strävan för att återupprättas.

Nixon torde höra till de amerikanska presidenter i modern tid som haft störst engagemang i utrikespolitiken. Han hade ett utpräglat realpolitiskt synsätt, och där liknande han Kissinger. Ändå var samarbetet mellan de två långt ifrån problemfritt. Båda var missnöjda personer, särskilt Nixon hade svårt för sociala relationer. Dagens amerikanske president George W. Bush och utrikesminister Condoleezza Rice umgås privat. Det gjorde Kissinger och Nixon sällan. Kissinger var av judisk börd medan Nixon kunde fälla antisemitiska kommentarer.

Ett problem under den första mandatperioden var också rivaliteten mellan säkerhetsrådgivaren Kissinger och utrikesministern William Rogers. Lösningen blev att Rogers 1973 lämnade sitt ämbete och efterträddes av Kissinger.

Den viktigaste utrikespolitiska frågan för USA under denna tid var naturligtvis Vietnamkriget, som Nixon fick ta över efter sin föregångare Lyn-

don B Johnson. Nixon och Kissinger insåg att det i längden var ohållbart för USA att stanna i Vietnam. De menade dock att en snabb reträtt kunde skada USA:s trovärdighet i andra delar av världen. Istället utvidgade de kriget genom massiva bombningar av Kambodja. Här är Dallek synnerligen kritisk. Han citerar kongressledamoten Pete McCloskey som sagt att USA har gjort mer ont mot Kambodja än mot något annat land i världen.

Samtidigt strävade Nixon efter avspänning (*détente*) gentemot Sovjetunionen. Också denna politik kom att få allt mer kritik, från såväl en demokrat som Henry Jackson som en republikan som Ronald Reagan. Särskilt stark blev dock motståndet sedan Nixon ersatts av Ford.

När Reagan senare blev president lade han om kursen. Han beskrev Sovjetunionen som ett "ondskans imperium". De som menar att Reagan hade en stor del i förtjänsten av den östeuropeiska kommunismens fall är ofta kritiska till 70-talets avspänningspolitik. Samtidigt kan det tyckas märkligt att närmandet till Mao, vars diktatur var ännu mer repressiv än Brezjnevs, inte har betraktats som lika kontroversiellt.

Öppnandet av förbindelserna med Kina ansåg Nixon vara >>

den viktigaste insats han gjort som president. Dallek säger inte emot honom. Kissinger beskrev händelsen som USA:s återvändande till "realpolitiken" och "geopolitiken". Dessa begrepp fick hos honom en mer positiv klang än de hade haft tidigare. För att förstå detta måste man känna till Kissingers tankevärld, och på denna punkt är Dalleks framställning ganska tunn. Bristen blir tydlig om man jämför den med till exempel Walter Isaacsons mer djupgående studie *Kissinger. A biography* (1992).

Kissinger var angelägen om att bryta upp från den idealiska, missionerande tradition i amerikansk utrikespolitik som utgick från Woodrow Wilson. Wilson förde in USA i det första världskriget med motivering att säkra demokratin i världen. Kissinger menade att USA, liksom andra länder, mer borde se till sitt nationella intresse.

Det realpolitiska synsättet gav Kissinger uttryck för redan i avhandlingen *Att återvinna världen*, som publicerades 1957. Verket beskriver hur österrikaren Metternich och britten Castlereagh säkrade freden i Europa efter Napoleonkrigen. Enligt Dallek var Kissinger inte särskilt intresserad av att bidra till den akademiska forskningen över Metternich. Bokens egentliga ämne skulle istället ha varit 1900-talets säkerhetsproblem. Det är en tvivelaktig tolkning. Förvisso drar Kissinger gärna paralleller mellan nu och då, och han menar att lärdomarna från 1800-talets diplomati är högst relevanta idag. Men en förutsättning för detta är naturligtvis att han har ett genuint intresse för den äldre epoken. Kissingers avhandling har varit inflytelserik och bidragit till att skapa en mer positiv bild av Metternich och Wienkongressen än vad som tidigare varit vanligt.

Kissingers uppskattning av 1800-talets diplomati visar

sig också i hans magnum opus *Diplomacy* (1994). Tyngdpunkten i denna bok ligger på 1900-talet, men läsarna får också en beskrivning av diplomatins och realpolitikens historia med början hos 1600-talskardinalen Richelieu. Kissinger fick här möjlighet att knyta ihop sina erfarenheter som utrikespolitiker och historiker. Detta verk, som nog är det viktigaste Kissinger har skrivit, finns inte ens med i litteraturlistan till Dalleks bok.

Om Dalleks bok är bristfälliga i detta avseende så har den dock andra förtjänster. Den är flyhänt skriven, informationsrik men ändå lättläst. Författaren har stor erfarenhet av att skriva om amerikanska presidenter, han har tidigare publicerat uppmärksammade böcker om bland andra John F Kennedy och Lyndon B Johnson.

Dallek avslutar med att värdera Nixons och Kissingers insatser på olika områden. Han är positiv till Kissingers medling i Mellanöstern efter Yom Kippurkriget 1973, då ordet "skytteldiplomati" blev känt över världen. Han menar att detta arbete lade grunden till fredsavtalet mellan Israel och Egypten 1978, då Jimmy Carter var president. Kissinger förtjänade ett Nobelpris mycket mer för dessa insatser än för någonting han gjorde som Vietnamförhandlare.

Till det negativa hör USA:s stöd för Pakistan i konflikten med Indien. Dallek är också starkt kritiskt mot att USA vägrade att acceptera att Allende fick makten i Chile. Genom att undergräva hans styre banade man väg för Pinochets blodbesudlade regim.

Dalleks slutbetyg på Nixon och Kissinger blir inte särskilt högt. Han konstaterar att deras tid vid makten visar att begåvning, kunskap och erfarenhet inte är en garanti för en lyckosam utrikespolitik.

★ DAVID ANDERSSON

En bok för de okunniga

THE ISRAEL LOBBY AND U.S. FOREIGN POLICY

JOHN J. MEARSHEIMER OCH
STEPHEN M. WALT
Farrar, Strauss, Giroux 2007

Det var Bush som gav dem grönt ljus", förkunnade en rad arabiska talesmän häromveckan, efter att israeliska fallskärmsjägare dödat 18 Hamas-män i Gaza, strax efter presidentens besök i Jerusalem. Rätt många av dem som skriver sådant vet att det inte är riktigt. Arabledare önskar ofta att Israel verkligen vore en bandhund med USA i kopplets andra ända. Men bilden av Israel som USA:s handgångne i Mellanöstern är en del av regionens politiska kultur.

Liksom den europeiska vänstern haft svårt att uthärda katastrofer utan blodspår till USA så har radikala islamister och arabiska nationalisterna värt sig mot tanken på ett fritt agerande Israel. Om sionismen kan visas vara ett sekundärfenomen till USA-imperialismen så kan ju den arabiska självkänslan, och arabiska ledare, avtvå sig något av nesan över Israels fortsatta existens.

Få har kurage att utmana detta synsätt i arabisk press. Men västerlänningar som anammat det har funnit det polemiskt ansträngande: Hur skall man förklara att Israel så ofta, från invasionen av Sinai 1956, kärnvapenprogrammet, bombningen av Iraks reaktor 1981, Libanonkriget 1982, koloniseringen av palestinska områden och förtrycket av palestinska civila – givet tusan i USA:s intressen? Såväl Ronald Reagan (som beundrade Israel) som Eisenhower och Bush d.ä. (vilka kunde lägga band på sin Israel-kärlek) har varit nära blodstörtning i frustration över Israels självsvåld.

Synen på Israel som USA-

bulvan är alldeles tokig, men de som kolporterade ut den, till exempel Noam Chomsky och Edward Said, behövde inte vara antisemiter.

Det finns dock numera ett djärvt alternativ till den malänta bandhundsteorin: Det är inte USA som håller sig med en judisk lakej i Mellanöstern, utan Israel som rycker i trådarna till USA:s regering och till västerlandets medier. Detta scenario har dragit till sig folk som egentligen är ointresserade av Palestinafrågan men redo att slå mynt av den för att komma åt judarna.

Bilden av judarna och Israel som det mäktiga USA:s piska har många förhinder: den måste förklara varför USA så ofta agerat stick i stäv med Israels intressen, till exempel i fråga om Irak, rustningen av Saudiarabien och nu senast i rapporten som bagatelliserade de iranska kärnvapenambitioner – Israels svåraste bakslag på år och dag. Och om judarna styr väst via dess tidningsredaktioner, hur kommer det sig att förtrycket av palestinerna väcker så mycken uppmärksamhet och harm just där?

Att bli pressattaché i västliga huvudstäder anses på Israels UD som en straffkommandering – ett tröstlöst och omöjligt jobb.

Den som mer än någon annan röjt väg för denna syn – judarna som hunden och USA som svans – är den brittiske journalisten Robert Fisk.

Fisk är en kuf. Hans dagsjournalistik och hans böcker är gemen propaganda och hans beundrare hör genomgående till de mindre snillrika, men hans konspirationsteorier – också om 11 september – har vunnit insteg.

Förr flöt sådant förbi i rännstenen – idag dyker det allt oftare upp i debattens huvudfåra.

En kort skiss över USA:s och Israels relationer: Veckor innan FN:s delningsbeslut

trädde i kraft den 15 maj 1948 försökte State Department riva upp det och stoppa bildandet av en judisk stat. Sionisternas representanter i New York vädjade till president Harry S Truman, som ingrep.

Men under det krig Israel utkämpade under sina första arton månader spelade USA ingen roll, trots enträgen sionistiska böner.

Judar världen över skramlade pengar till vapen, men deras insats hade stått sig slätt utan Josef Stalin. Han, som drev en grym antisemitisk kampanj hemmavid, kände till sionistledarnas prosovjetiska böjelser och ville slå en kil i den brittiska intresssfären. Utan Stalin och de tjekiska vapnen hade Israel inte existerat idag. Israels relationer till USA förbättrades inte efter att Sovjetblocket bytt sida i konflikten 1955. 1956, efter att USA givit Israel ultimatum att evakuera Sinaihalvön, svalnade de ytterligare. Ett par år senare, när ett amerikanskt U2-plan upptäckte domen till kärnreaktorn utanför Dimona, och det gick upp för USA att Israel hade ett kärnvapenprogram, surnade det till ordentligt.

I solerat av både öst och väst utvecklade Israel ett ensidigt och farligt beroende till Frankrike. År 1967, då de Gaulle lade om kursen och deklarerade vapenembargo mot Israel, råkade landet i svår knipa. President Lyndon Johnson var vänligt inställd och tillät ett par smärre vapenaffärer. Något närmande skedde dock inte förrän under Richard Nixon – den minst judevänliga av amerikanska presidenter i modern tid. Hans utrikesminister William Rogers drog 1970 med sin fredsplan för första gången in USA i konflikten. Strax efteråt förde Egypten i strid med avtalen in luftvärnsmissiler i kanalzonen. Israel gjorde sig redo att slå ut dem, men USA vädjade till Jerusalem att låta dem vara. Som plåster på sår

skulle Israel få bistånd och vapen. Detta var embryot till den med åren allt tätare vänskapen – och det var ren och skär geopolitik som låg bakom.

Den anti-israeliska och anti-judiska bestsellern *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, författad av två statsvetare, John J. Mearsheimer och Stephen M. Walt, förbigår kallblodigt hela denna förhistoria. I stället slår man fast att utan USA:s judar så hade Israel inte kommit till!

Det rör sig om en härresande bok, mindre ifråga om dess deklarerade ärende än det som kolporteras ut på omvägar. Den proisraeliska lobbyen i Washington, AIPAC, står nära nationalistpartiet Likud och är skadlig (mer för Israel än för USA). Den förtjänar en saklig granskning. Någon sådan erbjuder Mearsheimer och Walt inte. Strax efter att boken kom ut uppdagades det att de bägge inte bedrivit några studier i ämnet; allt deras stoff var dammsuget från andra, mestadels israeliska, källor.

I sin bok om hur lobbyen behärskar kongressen hade de inte intervjuat någon enda lobbyist eller någon kongressledamot. Walt försvarade metoden med att "resultatet hade ändå blivit detsamma". Boken är en katalog över Israels och judarnas fel och brister. Med tanke på Israels agerande på palestinska områdena under 40 år är det givet att listan har graverande poster. Men när det gäller att sätta lobbyns verksamhet i demonisk belysning och visa hur judarna styr världen så tryter ammunitionen och det hela utmynnar ideligen i ren komik. Så här sammanfattar författarna sin dom över AIPAC:s ränker:

"Utom direkt lobbyverksamhet på Capitol Hill belönar och bestraffar lobbyn politiker genom sin förmåga att påverka kampanjbidrag. Lobbyns organ sätter också press på den verkställande makten via ett

antal mekanismer, bland annat genom statstjänstemän som sympatiserar med dem".

Vad tycks? Detta är ju en korrekt beskrivning av hur alla lobbygrupper verkar. Det berättas vidare om hur sionistiska studentföreningar i England och USA avböjt anti-israeliska evenemang.

Vi alla världsjudendomens tentakler, som når ända till Australien. Där har judar som är kritiska till Israel upprättat det så kallade Independent Jewish Voices. Läsaren väntar sig nu censur, hot och fasliga sionistiska repressalier mot dessa stackars dissidenter. Men intet! Att de upprättat ett eget forum får räcka som illustration till de odrägliga förhållandena. Och hör: Det sionistiska kvinnoförbundet Hadassa har i ett nyhetsbrev kallat den radikala judiska föreningen Breira för "defaitister"!

Walt och Mearsheimer är nykomlingar i Mellanösternsammanhang. Sakfelen och cirkelbevisen duggar tätt – de kan räknas i hundratals. *New York Times*-kolumnisten Tom Friedman figurerar två gånger i boken, först i det sionistiska frimureriets tjänst; andra gången som rättänkande offer för dess hämndmaskin. (Hämnden: han blev inte bjuden på ett jippo till Benjamin Netanyahu's ära.)

USA:s ledning är en viljelös skock marionetter i judarnas händer. Bush, Cheney, Powell och Rumsfeld har endast spelat en nominell roll i de senaste världshändelserna – hela kriget mot Irak planerades och producerades av ett cenakel av judiska neokonservativa. Trots

att bin Laden började orda om den sionistiskt-kristna alliansen ett bra tag efter sitt genombrott, så menar Walt och Mearsheimer att al-Qaida med 11 september-dåden "helt riktigt" urskilde kongressen som det orättmätiga Israel-fjäskets hjärta.

På böcker har blivit så omilt mottagna av sakkunskapen som denna – och så prisade av de okunniga. Av de israeliska historiker som kollegialt klapas om i förordet har flera – Benny Morris, Itamar Rabinowitz, Shlomo Ben-Ami och Tom Segev – protesterat i vrede över hur deras rön har förfälskats. En som inte protesterat är den likaledes avtackade stalinistiske historieförfalskaren och propagandisten Ilan Pappé, vars verk varit de okunniga herrarnas ledljus. Pappé har numera lämnat Israel och sin lärarpost i Haifa, efter en skandal kring fabricerat material om en massaker på palestinierna. Pappé organiserar nu i England bojkotten mot israeliska akademiker.

USA:s och Israels relationer är allt annat än entydiga. Hårdhänta amerikanska ingripanden i Israels affärer, som 1956, 1982 och under valkampanjen 1992, är en del av bilden, liksom de extraordinära fem åren mellan 11/9 2001 och Libanonkriget 2006, då Israel för första – och sista – gången har sluppit amerikanska krav och synpunkter. Det finns en rad empiriskt tillgängliga faktorer bakom de unika relationerna mellan USA och Israel: religiösa, politiska, kulturella. Alla dessa har Mearsheimer och Walt ignorerat.

✶ NATHAN SHACHAR

Portal TV Radio Nyheter Högskola

MAO-BLOGGEN

av Johan Lundberg 2008-02-10 kl 19:18

Filosofiska rummet på villovägar

Detta är en blogg som handlar om filosofiska ämnen. Den är avsedd att vara en plats där filosofer kan diskutera och utbyta åsikter. Den är också en plats där filosofer kan dela sina tankar och idéer. Den är också en plats där filosofer kan diskutera och utbyta åsikter om de senaste händelserna i världen.

Obama innebär generationsskifte

Obama innebär generationsskifte. Detta innebär att Obama kommer att bli den första afroamerikanska presidenten i USA. Detta innebär också att Obama kommer att bli den första afroamerikanska presidenten i USA som kommer att vara en medlem i den afroamerikanska befolkningen.

Att döra skillnad på folk och folk

MAO-BLOGGEN
"Den ultimata
kultursidan i virtuell
form."
www.axess.se

Levertins kritiska blick lever än

Det är dags att vända på förhållandet mellan Levertin och Strindbergs domar.

KRITISK PROSA 1-2

OSCAR LEVERTIN

Svenska Akademien och Atlantisk
2007

När jag i julas tvingade mig igenom Peter Birros och Stig Larssons Strindbergsserie kunde jag inte undgå att fråga mig varför SVT hade valt att göra ännu en storsatsning på Strindberg – en fråga som knappast framstod som mindre relevant av att man inte ens hittat någon egenartad infallsvinkel på hans liv. Det finns trots allt så många betydligt intressantare författaröden i Strindbergs samtid och det finns likaså spännande incidenter i det samtida litteraturklimatet, som inbegrep flera andra aktörer än Strindberg.

En sådan incident – som dessutom ter sig aktuell då den kastar ljus över de nutida bedömningskriterierna för såväl samtida som dåtida litteratur – är Strindbergsfejden. Den kan ses som Strindbergs definitiva genidrag i det tidiga 1900-talets herre-på-täppanlek på den litterära parnassen. Strindberg lyckades än en gång rita om den litterära kartan, men nu på ett sätt som skulle visa sig så lyckosamt att det faktiskt blev bestående under hela 1900-talet.

Kring sekelskiftet hade Strindberg som bekant snöat in på religiösa grubblerier av introvert och ockultistisk karaktär. I slutet av 00-talet, i samband med Storstrejken, byter han dock än en gång ståndpunkt, och lanserar sig nu som samhällsen-

gagerad socialist. Det kameleontiska kappbytet skulle visa sig resultera i en lyckosam *win-win-situation*: den socialdemokratiska rörelsen hade behov av en galjonsfigur med hög kulturell status, och Strindberg skulle på sikt visa sig ha allt att vinna på att framstå som en radikal röst, kämpande för de värden som skulle komma att bli 1900-talets. Och detta mot konservativa mörkermän.

Som motståndare i kampen om framtiden utsåg Strindberg 90-talsförfattarna, och i synnerhet Verner von Heidenstam. Denne hade fram till dess framstått som på många sätt radikal och utmanande – inte bara i sitt privata leverne utan tillika politiskt, till exempel i kampen för allmän rösträtt. Heidenstam var dock betydligt mindre strategisk i sitt agerande än Strindberg och lyckades därför alltför sent genomskåda Strindbergs rockad, vilket gjorde att Heidenstam alltför länge slogs på Strindbergs villkor och därigenom var dömd att förlora.

Följden blev att de författare som i samtiden varit de mest upphöjda och uppfattats som de mest radikala och utmanande, 90-talisterna, blev försedda med 1900-talets giftskåpsstämpel: "konservatism". Vilket osökt leder mig över till föremålet för denna recension, Oscar Levertin, vars estetiska essäistik nu, drygt hundra år efter hans död, utkommit i två volymer i Svenska Akademiens skriftserie där man gjort ett urval som är belysande, om än inte optimalt (bland annat saknas hans fina texter om Rimbaud och Ekelund vilka ter sig betydligt mer relevanta för dagens läsare än exempelvis den akademiskt prudentliga men helt livlösa uppsatsen om franskklassicismens konstlära).

Vid tiden för Strindbergsfejden var Levertin död, men Strindbergs och i än högre grad Bengt Lidforss angrepp kom icke desto mindre att drabba Levertin, i flera artilleriskurar med stundtals uttalat antisemitiska undertoner. Bakgrunden till Strindbergs aversion mot Levertin var inte minst Levertins kritik av Strindberg, vilken man kan ta del av i de nu utgivna volymerna. Denna kritik har naturligtvis ännu större betydelse för Strindbergs famösa påhopp på Levertin i en text skriven på dennes ("min värsta fiendes") dödsdag, där Strindberg raljerar över att "Dyngherren" Levertin "var så komponerad att han för stankens skull genast måste grävas ner".

I den fint nyanserade essän "August Strindberg" visar Levertin fram helt andra sidor än de strindbergska. Levertin förmår vara på en och samma gång inkännande och kritisk. Han väger utan minsta inställsamhet fördelarna mot svagheterna i författarskapet på ett sätt som är karakteristiskt för hans verksamhet som kritiker.

Enligt Levertin har den mognе Strindberg ödslat bort den talang som han så tydligt demonstrerade i sina ungdomsverk (vilka den unge Levertin i många artiklar uttryckte sin oreserverade beundran för). Det problematiska med Strindberg är, menar Levertin, att denne försummat att finslipa de estetiska verknygsmidlen. I allt för hög grad har Strindberg satt sin tillit till utomlitterära faktorer: "Så gott som aldrig var han uteslutande artist, ensam ledd av konstnärligt skaparbehov, nästan alltid i första hand undrare, frågare, motsägare, teoretiker." Istället för att vara sig själv nog, blev skönlitteraturen en

förevändning för att bedriva journalistik, för att presentera naturvetenskapliga rön eller för att sprida politisk propaganda. Om *I havsbandet* heter det följdriktigt att "resonören Strindberg dödar poeten Strindberg".

Som exempel på Strindbergs konstnärliga kapacitet lyfter Levertin fram dramat *Fadren*, där han menar att Strindberg hittat ett perfekt avvägt formspråk; varje detalj harmoniserar med helheten. Men annars hävdar Levertin att det konstnärliga värdet mestadels står att finna på ett stilistiskt plan, så tillvida att "plötsligen sidor och rader flamma till med den tjusande kornblyxtglans, som ensamt Strindbergs stil besitter". Citatet gäller den självbiografiska romanen *Legender*, vilken i övrigt sägs bestå av "stupida anekdoter, illa kontrollerade sinnesintryck, förvirrade syner och infall".

Det senare resonemang-
et är i sin tur typiskt för den väsensskillnad som finns mellan Levertin och Strindberg i synen på religion och vetenskap, vilket som bekant var en av den generationens stora tvistefrågor. I grunden markerade religionsfrågan också brytpunkten mellan å ena sidan 1870- och 80-talets religionskritiska samhällsengagemang och å andra sidan sekelsluts litteraturens dragning mot mysticism, spiritism och katolicism. De positioner som Strindberg här intog ger kanske en förklaring till den inledande frågan om vad som gjort att Strindberg visade sig ha framtiden för sig. Det räcker för att titta på de hållningar som religionsfrågan idag framkallar för att se hur Strindbergs ideliga ytterpositioner fortsatt att rekapituleras. På ena sidan har vi diverse veten-



✱ Det som gör konst till stor konst är dess förmåga att höja sig över samtiden, ansåg Oscar Levertin. Johan Lundberg håller med.

FOTO: A. BLOMBERG/SCANPIX

skapsfundamentalistiska debattörer som högljutt påstår att allt som inte är vetenskapligt belagt är mumbo jumbo. På andra sidan finns diverse tv-program om andeskådning och helande kristaller.

Nathan Shachar menar i sin bok om Levertin från 2006 att denne är föredömlig just i sin förmåga att leva som modern intellektuell i en värld av ständiga provisorier. Just Strindbergessän visar hur Levertin förblir skeptisk till en alltför långt driven, dogmatisk tro på vetenskapen, "förklarings triumf". Men essän demonstrierar därtill hans skepsis mot motståndarsidan och "den återfödda mystikens orgier": "Men att mellan dem en utjämning måste ske, därom finns intet tvivel, trots människornas eminenta förmåga att utnyttja det dubbla italienska boksutet och hålla isär lära och liv."

Kanske kan man se den symbolistiska konstteori som Levertin gjorde sig till förespråkare för som en konsekvens av hans förmåga att förhålla sig på en gång bejakande och skeptisk till såväl den positivistiska vetenskapssynen som religionen. Oförmå-

gan att förklara allting vetenskapligt leder inte till ståndpunkten att vetenskapen som sådan förkastas på postmodernistiskt manér, lika litet som religionens obevisbarhet med automatik leder till den vetenskapsfundamentalistiska ståndpunkten att religiösa erfarenheter är irrelevanta eller till och med skadliga för mänskligheten.

I flera av texterna i den nya Levertinutgåvan framstår konsten som den plats där denna motsättning åtminstone tillfälligt kan övervinnas. I konsten kan den person som både hyser respekt för den positivistiska vetenskapssynen och för religiös mystik, finna utlopp för sin kreativitet, detta då den ideala konsten för Levertin i någon mening står fri i relation till verkligheten. I Levertins essä om Heidenstam från 1898 framgår detta med all önskvärd tydlighet. Den ideala dikten, menar han, bör "avslöja och skildra, dikten (...) när horisonter, dit metafysiken sällan hinner" samtidigt som den "klarare än exakt vetenskap i sin bildskrift kan visa sammanhang, betydelse och lagar".

I bokens essä om Oscar Wilde från 1893 instämmer han till fullo med den engelske kollegans tankar om att konstverket bör utformas på ett sådant sätt att det utgör en egen värld med "egna lagar, med egen vegetation, utan (...) något korrektiv i det system av fenomen som vi kalla yttervärlden".

Levertins tanke är alltså att konsten när den lösgörs från den slaviska verklighetsåtergivningen kan erbjuda ett slags förhöjd varseblivning som paradoxalt nog meddelar något väsentligt om verkligheten och oss själva, något som vi aldrig kan komma åt via den vetenskapliga positivismens metoder. För Levertin framstår den estetiska varseblivningen som en kunskapskategori, och konsten som ett instrument för att presentera den "mest fördjupade syn på livet", som det heter i Heidenstam-essän, där konsten sägs ha som uppgift att "tolka tillvaron i dess mest komplicerade tanke- och känsloliv".

"Respekten för det sanna och faktiska är på väg att döda hela litteraturen", skriver han i Wilde-uppsatsen, allt medan han i sina texter om Zola kritiserar de alltför tendentiö-

sa inslagen i den franske naturalistens romaner. Dessa resonemang knyter naturligtvis an till Heidenstams estetiska teorier vid samma tid, samtidigt som de ligger i linje med den ovan diskuterade åsikten om Strindbergs författarskap som förstört av politiska och ideologiska ambitioner.

Även i detta senare avseende gör sig Levertin till förespråkare för åsikter som idag ter sig relevanta, och i synnerhet då i den på senare tid aktualiserade debatten om kulturpolitik. Det som Levertin tar spjärn mot är genomgående det populistiskt entydiga, men också tendensen att göra konsten till springpojke för politiska och ideologiska strävanden i samhället. Inte minst med tanke på att just de relativistiska och politiserande tendenserna varit så starka i svenskt kulturliv under de senaste decennierna, ter det sig relevant att blåsa liv i de levertinska synpunkter som legat i malpåse i snart hundra år.

Konst bär alltid spår av sin samtid, men det som gör konst till stor konst är dess förmåga att höja sig över samtiden. Det insåg Levertin, liksom att populärkulturen med sin inriktning på entydighet alltid kommer att befinna sig på en annan planhalva än den seriösa kultur som syftar till att just visa fram nyanserna under ytfenomenen. Och det är inte minst hans sätt att variera dessa åsikter som gör att han borde vara obligatorisk läsning för dagens kulturpolitiker vilka tycks behöva få det förklarat om och om igen, att den som vill skapa väsentlig konst bör undvika att låsa fast konsten i samtidens estetiska och politiska föreställningar. Levertins ståndpunkt framstår därigenom som ytterst produktiv i dagsläget, för alla som vill skapa konst som förmår bygga broar över kontinenter, kulturer och tidsepoker.

✱ JOHAN LUNDBERG

Hillary Clinton på svenska

HILLARY RODHAM CLINTON
EN POLITISK BIOGRAFI

ERIK ÅSARD

Historiska Media 2008

Hustrun till en före detta amerikansk president är i världens blickfång. Det är knappast en tillfällighet. Hillary Clinton är, i nästan lika stor utsträckning som sin man, ett politiskt fenomen. Och hon har potential att nå ut till människor långt utanför USA:s gränser. Det säger något om hennes politiska lyskraft, om hennes stjärnstatus som politiker och presidentfru, men kanske ännu mer om politikens internationalisering och – inte minst – om dominansen av USA:s politiska system i världen.

Svensk mediebevakning av det amerikanska primärvalet har i år varit oöverträffad i omfattning. Men svenska medier är långt ifrån ensamma. Horder av journalister från alla jordens hörn har troget följt de amerikanska presidentkandidaterna. Mitt i denna väldiga mediecyklon har Hillary Rodham Clinton varit den självklara mittpunkten; oavsett om hon beundras eller föraktas, oavsett om hennes opinions-siffror går upp eller ner. (Vid tidpunkten då den här artikeln skrivs är det ännu oklart om hon kommer att vinna demokraternas primärval.)

Bara under det senaste året har det utkommit ett flertal böcker som ur olika perspektiv behandlar Hillary Clintons politiska inflytande: Carl Bernsteins *A Woman in Charge*, Sally Bedell Smiths *For Love of Politics*, samt Jeff Gerts och Don Van Nattas *Her Way*. Samtliga författare betraktar henne som den första kvinnan med en reell möjlighet att väljas till den åtråvär-

da posten i Vita huset. Det är en i alla avseenden korrekt beskrivning: aldrig tidigare har en amerikansk kvinnlig politiker haft en sådan maktbas. I detta sammanhang är det däremot en aning nedslående att många av de kvinnor som har gått före Hillary Clinton ofta glöms bort. Få tycks komma ihåg Carol Moseley Braun, som år 2004 ställde upp som presidentkandidat, eller 1984 års vicepresidentkandidat Geraldine Ferraro.

Erik Åsards bok, *Hillary Rodham Clinton – en politisk biografi*, är något så tilltalande som en presentation av politikern Hillary, samtidigt som den erbjuder en närmare beskrivning av personen bakom politikermasken. Det är en biografi om en amerikan, av en svensk författare, skriven för svenskar. För en svensk publik är detta förmodligen en av bokens allra största meriter. Det finns förvisso en mängd intressanta betraktelser av Hillary Clinton, likt de ovan nämnda, men de allra flesta är skrivna av amerikanska journalister och förutsätter att läsaren är väl förtrogen med det amerikanska politiska systemet och den amerikanska kulturen. Åsard går i stället in för att i möjligaste mån ta på sig rollen som pedagogisk lärare. Han förklarar skillnader mellan Sverige och USA, pekar på religionens stora betydelse i den unga Hillarys liv och ger hänvisningar till amerikanska trender som bidrog till att forma hennes politiska uppfattning.

Den bild av Hillary som träder fram är ofta präglad av förståelse, gränsande till djup fascination för hennes vägval i livet. Åsard beskriver henne i formuleringar som visar på stark medkänsla. Även när han behandlar mindre sympatiska drag, som hennes utpräglade känsla för närmast kallsinnigt strategiska tänkande och karriärism, är tonen alltså ver-



En tuff brud i lyxförpackning.

FOTO: UPI/EYEVINE/IBL BILDBYRÅ

serad. Frågan är naturligtvis om detta är en rättvisande bild av henne. Svaret beror väldigt mycket på vem som frågar. Ty om det är något som alltid har omgärdat Hillary Clinton så är det förmågan att väcka starka känslor av vitt skilda slag – alltifrån lyriska vitsord från kolleger och rungande bifall från politiska fränder till den grösta formen av antipatier från politiska motståndare. I detta avseende är hon en spegelbild av såväl sin man, Bill Clinton, som den sittande presidenten, George W. Bush. Amerikansk politik beskrivs sällan i modererade ordalag. Att Föränta Staterna i många avseenden idag är ett splittrat land, blir särskilt tydligt när vi närmar oss diskussioner om amerikansk politik. Och få nutida politiker är så kontroversiella som Hillary Clinton.

En stor del av de första kapitlen ägnas uteslutande åt att förklara motiv och drivkrafter som har kommit att bli viktiga delar av Hillary Clintons personlighet. Gemensamt för de flesta episoder i hennes liv är att de har lett till omfattande uppmärksamhet i olika former. Hennes examenstal på Wellesley Colle-

ge ansågs så pass radikalt att det förvandlades till brskande huvudrubriker i några av landets största tidningar. De akademiska meriterna från Yale-universitetet gjorde att hon åter fick befinna sig i handelsernas mittpunkt – som juridisk assistent i förberedandet av ett riksriktssätal mot Richard Nixon. När hon valde att "följa sitt hjärta" och följa med Bill Clinton till Arkansas, blev hon den första kvinnan att arbeta som jurist på ansedda advokatbyrån Rose Law Firm. All publicitet var säkert inte lika rolig att möta. Valet att behålla sitt flicknamn efter giftermålet med Bill ledde till att hon fick känna av den breda allmänhetens missnöje med en kvinna som inte anpassade sig till de givna sederna i sydstaten Arkansas. Till slut gjorde hon ändå det som förväntades av henne. Hon fogade sig. Gång på gång. Hon lade till efternamnet Clinton och uppförde med den egna karriären för att spela rollen som hustru när hennes man skulle försöka bli återvald som guvernör. Att hon tog en mycket aktiv del i makens tidiga politiska karriär var det däremot få som betvivlade, men hon lärde sig att sköta en stor del av sin på-

verkan bakom kulisserna.

Många biografier som behandlar omstridda politiker har en tendens att bli övertydliga i sina normativa anspråk. Ibland känns det nästan som om de tendentiösa inslagen är ett självändamål. Därför är denna biografi ett välkommet undantag. Den vill inte skriva läsaren på näsan, utan önskar i möjligaste mån ge nycklar till en ökad förståelse. Även de stycken som behandlar Reaganåren eller Bushs tid i Vita huset är genomgående mycket nyanserade. Det är ovanligt, och som läsare känner man ibland att detta leder till en högst udda upplevelse. Alltför ofta färgas rapporter från USA utifrån svenska perspektiv. Här är det tvärtom. Det är de svenska läsarna som bjuds in till att förstå den amerikanska, politiska diskursen.

Stundtals leder denna inställning emellertid till att biografien saknar en del av den nerv som annars brukar finnas i genren. Inte för att man nödvändigtvis behöver rekommendera de biografier som tidigare har försökt att ta heder och ära av Hillary Clinton, men de ger onekligen fler pusselbitar till den mycket komplexa bilden av en modern politiker. Bland dessa kan nämnas Edward Kleins *The Truth About Hillary*, Bay Buchanan's *The Extreme Makeover of Hillary* (Rodham) Clinton samt *Rewriting History* av den före detta Clinton-spinndoktorn Dick Morris. Även Joe Kleins porträttering av Hillary under primärvalsrörelsen 1992, i den delvis skönlitterära *Primary Colors* (en bok som först publicerades utan angiven författare) visar på sidor som inte alltid är särskilt angenäma.

Eftersom Hillary Clintons liv delvis har blivit definierat av de skandaler som hennes make har varit involverad i – antingen tillsammans med henne eller alldeles på

egen hand – är det möjligen främst avsaknaden av en mer djuplodande kritisk granskning i Åsards biografi som drar ner det allmänna intrycket. Vid flera tillfällen stannar beskrivningen vid att enbart vara just deskriptiv, med ett resonemang som stöts av andrahandskällor. De många invecklade turerna kring paret Clintons ekonomiska krumbukter under det markköp som ledde till Whitewater-affären berörs endast mycket kortfattat. Och mitt i alla de omfattande sexskandalerna (alltifrån Gennifer Flowers till Monica Lewinsky) är det osäkert om biografien skänker en djupare förståelse för Hillarys ageranden för att stötta sin make.

Det är snarare de klara kasten i hennes personlighet som får tala för sig själva. Läsaren möter en målmedveten Hillary när hon under Bill Clintons första år i Vita huset försöker driva igenom en omfattande reformering av landets hälso- och sjukvårdssystem. Men när den republikanska oppositionen i kongressen motarbetar Clintonadministrationen, och den ena skandalen avlöser den andra, då verkar Hillary återgå till den gamla rollen, och fogar sig på nytt. När hon år 2000 kandiderar till platsen som senator för New York är det åter i rollen som en kompetent och handlingskraftig politiker. Det är naturligt att en sådan komplex personlighet väcker starka känslor. Det är svårt att förhålla sig neutral till Hillary Clinton.

Samtidigt är detta hennes största tillgång. Hillary Clinton är politikens gåta, både som person och som sakpolitiker. Hon har gått igenom ett politiskt stålbad likt få andra politiker i vår tid. Kanske är detta en av anledningarna till att hennes utstrålning fortfarande fascinerar så många amerikaner, alldeles oavsett om de gillar vad de ser.

✶ JOAKIM NILSSON

Ur förlorarens klarsynta perspektiv

DEN GAMLA REGIMEN OCH REVOLUTIONEN

ALEXIS DE TOCQUEVILLE

ÖVERSÄTTNING: ERVIN

ROSENBERG

Atlantis Engelsbergsklassiker 2007

När Alexis de Tocquevilles *Den gamla regimen och revolutionen* nu utkommer på Atlantis förlag i samarbete med Ax:son Johnson-stiftelsen föreligger författarens båda storverk på svenska i Ervin Rosenbergs utmärkta översättningar. *L'Ancien régime et la révolution* utkom 1856, tjugo år efter författarens *Om demokratin i Amerika*. Den tidigare boken handlade om fängelseväsendet i USA, den senare om 1789 års revolution i Frankrike. Stoffet i de båda böckerna är sålunda helt olika. Men analysens schemat är detsamma och problematiken är i sista hand densamma. Hans böcker handlar om moderniteten som öde, hot och möjlighet.

Tocqueville var aristokrat. Ingen kan påstå att han med entusiasm betraktade den utveckling mot demokrati som enligt hans övertygelse var moderniseringens kärna. Den ingav honom i själva verket estetisk och mänsklig motvilja. Men han såg denna utveckling an med stoisk fattning: Gud ville uppenbarligen ha det på detta sätt och vem kan invända mot Gud? Det gällde bara att den ohejdbara utvecklingen mot demokrati inte skulle leda till en katastrof för friheten. Det var nämligen detta Tocqueville fruktade. Hans fruktan hade någonting att göra med hans samhällsklass och med dess historiska erfarenheter. Hans böcker är om man så vill skrivna ur en förlorares perspektiv, men en förlorare utan bitterhet, en förlorare i besittning av

den främsta av aristokratiska dygder, tapperhet.

Ätminstone i böckerna är det fjärrsynen som utmärker Tocqueville, den kyliga distansen, den opartiska analysen. Läsaren får en känsla av att det kokar någon sorts lava under ytan, men den kommer aldrig till eruption. Ändå var Tocqueville aldrig enbart betraktare. Han var en ärelysten politiker som ingrep i Frankrikes affärer och nådde höga poster. Kombinationen av politisk och litterär ambition var, som Stig Strömholm framhåller i ett synpunktsrikt förord, inte unik för Tocqueville. Frankrikes historia under 1800-talet får en särskild lyster genom de framträdanden på den politiska scenen som görs av stora författare som Chateaubriand, Lamartine och Tocqueville. De skulle för övrigt lämna ett arv efter sig också till det följande seklet. En gestalt som de Gaulle skulle ha förefallit alltför osannolik om han inte framträtt i en roll som intellektuell, aristokrat och handlingsmänniska som redan fanns uppbyggd i repertoaren.

Charles Alexis Henry Maurice Clérel de Tocqueville föddes 1805. Clérel var släktnamnet, Tocqueville en by i närheten. Anders Ehnmark skrev om familjeslottet i sin *Slottet. En essä om Alexis de Tocqueville* som kom ut 1990 och är den enda boken om Tocqueville på svenska. Standardbiografien på franska är annars André Jardins *Alexis de Tocqueville 1805–1859* och kom ut 1984. Familjen hade obehagliga upplevelser av franska revolutionen, fadern räddades kanske från giljotinen bara genom Robespierres fall 1794. Läget förbättrades emellertid successivt för den franska aristokratin. Bourbonernas återkomst väckte förhoppningar. Julirevolutionen och julimonarkin 1830 fick dessa att svalna, om än inte utslockna. Tocqueville lämnade Frankrike för en lång resa till Amerika. I syfte att studera »

reformerna inom USA:s fängelseväsen företog han tillsammans med vännen Gustave de Beaumont den tvååriga resa som skildrades i *Om demokratin i Amerika* (1835–40). Som titeln antyder handlade boken inte bara om fängelserna. I USA hade Tocqueville mött framtiden i form av den amerikanska demokratin. Han hade också mött en form av frihet. Som vi strax ska se var för Tocqueville demokrati och frihet motsatta begrepp. Men i USA hade de förenats. Hur detta var möjligt blev huvudproblemet i Tocquevilles politiska filosofi.

År 1848 rasade julimonarkin. Folket befann sig i uppror. Demokratin stod för dörren. Detta var också Tocquevilles tillfälle att göra en politisk insats. Boken om demokratin i Amerika hade gjort honom känd. Han hade invalts i nationalförsamlingen. Han hade gjort sig känd som liberal. Nu blev han vicepresident i den nya nationalförsamlingen. År 1849 blev han utrikesminister. Den posten lämnade han 1851, det år när Louis Napoleon företog den statskupp som gjorde honom till kejsare som Napoleon III. Utvecklingen hade följt Tocquevilles analys – demokrati leder till despoti. Tocqueville hade egentligen ingen anledning att känna sig besviken. Allt hade gått som man kunnat förmoda. Men han föredrog under de levnadsår som återstod honom – han dog i tuberkulos 1859 – att återgå till rollen som betraktare. Boken om den gamla regimen och revolutionen var en produkt av hans sista period även om förarbetet pågått under lång tid.

Att skriva om franska revolutionen var inte något originellt företag. Tocquevilles politiker- och författarkollega Alphonse de Lamartine hade skrivit sin *Histoire des Girondins*. Adolphe Thiers hade författat *Histoire de la révolution*. Men dessa hade skrivit berättande i många band. Tocque-

ville är framför allt analytiker. Han vill förklara, inte berätta. Och han använder revolutionen för att förstå sin samtid. Frankrike och Europa levde alltså i en revolutionär epok. Därför var det viktigt att förstå revolutionens innebörd.

Tocquevilles viktigaste resultat kan lätt sammanfattas. Revolutionen "förintade eller är i färd med att förintade" (ty den pågår alltså) allt som härrörde från det gamla samhällets aristokratiska och feodala institutioner, allt som på något sätt var förknippat med dem (...). Revolutionen var minst av allt en slumpmässig händelse. Den tog världen med överraskning, det är sant, ändå var den resultatet av ett mycket långvarigt arbete, den plötsliga och våldssamma avslutningen av ett verk som tio generationers människor hade arbetat på. (...) Revolutionen fullbordade plötsligt, i en krampaktig och smärtsam ansträngning, utan övergång, utan vare sig försiktighetsmått eller hänsyn, allt det som skulle ha inträffat undan för undan av sig själv i det långa loppet. Detta var dess verk."

Sålunda, under den gamla regimen hade allt som revolutionen skulle komma att medföra redan förberetts. De gamla aristokratiska och feodala institutionerna hade eroderats. Makten hade koncentrerats till kungen och därmed till huvudstaden. Kungens makt hade blivit sådan att alla undersåtar i jämförelse med den var jämlika. Friheten hade förkvävts. Ludvig den XIV och andra franska monarker hade förberett marken för revolutionen. Staten hade redan under monarkin blivit allt. Det civila samhället hade dränerats på sin motståndskraft allteftersom aristokratin reducerades till undersåtar. Det fanns inte längre något medborgarskap, bara undersåttighet. Jämlikheten jämnade vägen för despotin och maktkoncentrationen. Inte bara revo-

lutionen 1789, också Napoleon III:s plebiscitära diktatur låg i förlängningen av den utveckling som ägt rum redan under den gamla regimen.

Var Tocqueville då bara en adlig gnällspik som beklagade de aristokratiska friheternas försvinnande och demokratins ankomst? Knappast, då hade han inte varit så komplicerad eller så lärorik. Tocqueville var samtidigt en liberal, en man som bejakade moderniteten och demokratin som oundvikliga, ja som led i försynens plan. I USA tyckte han sig ha träffat på en demokrati där friheten inte förkvävts. Där fanns det fortfarande medborgarskap och ett levande civilt samhälle. Tocqueville hade betonat religionens roll för att hålla detta civila samhälle vitalt. Den i många avseenden amerikanska demokratins vulgaritet kunde han inte förneka. Men han kastade ändå blickar över Atlanten där det fanns mera avund än ringaktning.

Hade Tocqueville fel? De hundra femtio år av Europas historia som gått sedan *Den gamla regimen och revolutionen* först kom ut bevitnade aristokratiernas fall och den fullständiga demokratins genombrott, som fullbordades under perioden 1914–19. Det visade sig också hur den gamla regimen som gällt före 1914 ersattes av diktaturer som var långt mera despotiska och förgörande än någonsin Napoleon III:s. Det inträffade att Europa låg hjälplöst uppdelat mellan två av dessa diktaturer (Hitlers och Stalins) till dess kontinentens frihet räddades bara genom USA:s intervention.

Tocqueville såg givetvis inte rätt i allt. Men de krafter och rörelser han iaktog var verkliga. Han representerade en besegrad samhällsklass. Just därför fick han kanske till skänks den dosis pessimism som vanligtvis är en av förutsättningar för klarsyn.

SVANTE NORDIN

Ögonöppnande om myternas ursprung

FÖRSOKRATIKERN SAPFO
OCH ANDRA STUDIER I
ANTIKT TÄNKANDE

JESPER SVENBRO

Glänta produktion 2007

Att berätta något är att upp-
rätta eller blottlägga sam-
band. Något hör ihop med nå-
got annat på ett sätt som åhö-
raren inte tidigare har förstått,
eller något är egentligen sam-
ma sak som något annat. Så bör
man, åtminstone om man får
tro Jesper Svenbro, också för-
stå myten i dess grekiska och
romerska gestalt: myten kopp-
lar i tanken samman olika före-
teelser. Svenbro, i Sverige mest
känd som poet och ledamot av
Svenska Akademien men ock-
så verksam vid Ecole des heu-
tes études en sciences sociales
i Paris och en av våra få interna-
tionellt namnkunniga huma-
nistiska forskare – om nu det
där possessiva "våra" är så vida-
re tillämpligt med tanke på att
han akademiskt trots allt hör
hemma i Paris – har gjort sig ett
namn med djärva, ibland hals-
brytande, kanske någon gång
vildsinta tolkningar av i synner-
het den grekiska traditionen.

Hans nyligen utkomna upp-
sattssamling dokumenterar
en mycket speciell väg till my-
ten. "Myt" är förstås ett myck-
et omstritt ord som på grund
av sin oklara ställning i vardag-
ligt språkbruk har underkastats
förtvivlat mycket forskarjar-
gong. För Svenbro innebär my-
ten emellertid att olika katego-
rier tänks ha ett märkligt släkts-
kap: två företeelser tänks helt
enkelt höra ihop på ett alldeles
särskilt sätt. I en serie läsningar
av olika sorters litteratur för-
söker Svenbro vinna läsaren
för sin mytförståelse. Många av
dem är inte bara uppslagsrika,
utan ögonöppnande, ofta di-
rekt fascinerande.



✶ Orfeus har tappat huvudet. Målning av Gustave Moreau från 1865.

FOTO: PETER WILLI/SUPERSTOCK/NORDICPHOTOS

I ett kapitel om måltiden och staten i Grekland citerar Svenbro exempelvis en inskrift från Kos om hur det vid Zeusfesten offrade djuret skulle delas upp mellan olika personer: bland annat skulle stadens smeder och krukmakare få delar av djurets hjärna, medan flöjtblåsare, härolder och en politiskt framstående familj skulle få delar av ryggraden. Vid första anblicken förefaller uppdelningen godtycklig. Men Svenbro blottlägger steg för steg den innebörd som offrets delar tänks ha. Varför ska krukmakare och smeder ha del av hjärnan? Krukmakarnas gudom är Athena. Smedguden är Hefaistos. Och i myten föds Athena som bekant ur Zeus huvud – hjärna – genom att Hefaistos slår hål på den högste olympiske gudens skal. Så hjärnan på det djur som offras vid Zeusfesten är på det sättet förbunden med krukmakare och smeder, med Athena och Hefaistos: för det mytiska tänkande som Svenbro vill se i offerinstruktionen hör de ihop. På samma sätt ligger det till med ryggraden.

Varför skall flöjtblåsare, härolder och en viss familj få de bättre bitarna av djuret? Filén ligger vid ryggraden. Rygggrad heter *arché* på grekiska. Och *arché* betyder också "ursprung", "början", "princip", "makt", "herravälde" och "ämbete". Flöjtblåsaren har en roll just när offret inleds, vid dess "början" – dess *arché*... På samma sätt har härolderna en uppenbar betydelse för stadens "herravälde", liksom den i sammanhanget särskilt gynnade framstående familjen tänks ha haft det även för dess "ursprung". Köttet visar vägen in i staden och myten. Filé, ryggrad, makt: ur djurkroppen strålar helt plötsligt en mängd betydelser. Och offerdjurets kropp är naturligtvis också bilden av staden som enhet, som politisk samfällighet.

När Svenbro är som bäst är uppsatserna just så här: ögon-

öppnande, övertygande, svåra att lägga ifrån sig. Nu är förstås inte allt övertygande. Ibland förefaller det finnas en del godtycklighet i tillvägagångssättet som får läsningarna att bli långsökta och sökta. I kapitlet om Kérambos, en mytisk herde som blir en ekoxe, genomför Svenbro en strapatsrik metapoetisk tolkning i vilken boskaphjordarna är metaforiska dikter. Här förefaller argumenten vara mycket svagare och sambandet mer en önskan om ett sådant. All poesi måste ju inte handla om poesi.

I bokens kanske mest intressanta text visar emellertid författaren hur fruktbar en sådan läsning kan vara. Han hävdar att mytens Orfeus – som förlorar sin kvinna till dödsriket, stiger ned dit för att hämta upp henne, och vars avslitna huvud sägs ha sjungit långt efter att det hade slitits av och kastats i vattnet – rymmer i sitt namn och dess alla möjliga etymologier. *Orfanos* betyder föräldralöst barn och änkling, *orfné* betyder mörker (Hades), *orfos* betyder havsabborre, som enligt grekerna levde och röde på sig mycket långt efter att den hade styckats, just som Orfeus huvud. Det sistnämnda elementet, havsabborren som möjlig grund till Orfeus namn, tillåter Svenbro att rekonstruera en hel spekulativ urhistoria för Orfeusmyten, ett förstadi-

um om vilket inga skrivna vittnesbörd finns. För havsabborren är i själva verket hermafrodit, och det visste även grekerna – och kanske, menar Svenbro, inbegrep den ursprungliga myten ett könsbyte från Orfeus sida, vilket i sådana fall innebär att den som Orfeus för alltid sörjer inte är den kvinna han har haft, utan den kvinna han har varit...

Det är uppenbart att Svenbro's perspektiv är fruktbar, och att resultatet mycket ofta är fängslande; det är lika uppenbart att gränsen mot det befängda och långsökta kan diskuteras i varje enskilt fall. I alla händelser stöter man sällan på akademisk litteratur som är så här kreativ och spännande utan att vara hafsigt. Och det finns skäl att ställa fler frågor till Svenbro.

En oklarhet som vidlåder detta perspektiv på myter rör mytens egenart, alltså vad som egentligen ska räknas som myt och vad som faktiskt inte ska göra det. Vetenskapen framställer liksom myten samband mellan företeelser som vid första ögonkastet kanske förefaller vara helt olika, och det gör även konsten. Svenbro säger att hans perspektiv har ett begränsat anspråk, då det är ett sätt att förstå den grekiska och romerska antikens myter, inte att föreslå en universalför-

ståelse av myter. Och om vi tar fallet med stadsstaten som kropp – som i Svenbro's exempel från Kos – ser vi förvisso att vi förtjusats av att se en mängd samband blottläggas mellan kroppen och staten. Men statskroppen är en metafor med en lång historia och en oklar framtid, och vi måste fråga oss vad som kännetecknar just mytens förhållande till denna bild. Är det en "myt" när Machiavelli använder bilden? I den grekiska traditionen, från Theognis till Sofokles och Platon, används skeppet ofta som en metafor för staten. Är detta också en "myt", ett fördolt samband? Och hur är det när Longfellow använder bilden på artonhundratalet?

A tminstone i den här boken låter Svenbro inte heller sin mytförståelse konfronteras av några estetiska överväganden. Ändå finns det skäl att fråga sig hur hans förståelse av myter förhåller sig till skönhet. För Aristoteles är en lyckad metafor – alltså en bild där något just förs över till och kopplas samman med något annat – en som varken är långsökt eller för vanlig. Det avgörande är här att metaforen måste rymma något *xenikon*, något främmande: tanken kittlas av att se något föras samman med något helt annat. Det är en alldeles särskild intellektuell njutning.

Man kan rimligen se mytens kraft just i detta; i Svenbro's läsningar upptäcker vi den sortens skönhet i myten. Eller också – frestas man tillägga – kan det förstås röra sig om att skönheten uppstår någon annanstans. Om Svenbro i det enskilda fallet inte har rätt i sin tolkning, om tolkningen alltså inte är *sann*, så är det förstås inte i den grekiska myten som skönheten finns, utan den uppstår när mytmakaren Svenbro skapar sambandet. Och det är förstås inte heller så dåligt, i alla fall inte när det är så stimulerande som i denna bok.

✶ JOHAN TRALAU

I värmen behövs det kyla

**DET ÄR VÅR BESTÄMDA
UPPFATTNING ATT OM
INGENTING GÖRS NU
KOMMER DET ATT VARA
FÖR SENT**

ANDREAS MALM
Atlas 2007

COOL IT!

BJÖRN LOMBORG
ÖVERSÄTTNING: CLAES-GÖRAN
JÖNSSON
SNS förlag 2007

Sverige är ett land där man Sgärna oroar sig för saker och ting. Ett tydligt tecken är den massiva uppmärksamhet som klimatförändringarna fick under 2007. Trots att vi ännu inte har alla fakta i målet över-skuggade rädslan för jordens uppvärmning många andra frågor under förra året. Det påminner om hur fågelinfluensans utbrott i Europa 2005 praktiskt taget tog över den politiska debatten och medie-bevakningen. Några år dess-förinnan fick frågan om sprid-ningen av lunginflammatio-nen sars en lika upphöjd status i Sverige. De båda sjukdomar-na framställdes, likt klimat-förändringarna, som kraftful-la hot mot människor över he-la världen.

Tonen i rapporteringen var minst sagt alarmeran-de. Men forskarvärlden lyckas fastställa smittvägarna för sars och sätta in framgångsri-ka motåtgärder, varför hela sa-ken snart glömdes bort. Den allmänna reaktionen på fågel-viruset var inte mycket bätt-re. Såväl det stora antalet jour-nalister som ledande politiker måste hållas ansvariga för att svenskarna i ett slag blev räd-da för att släppa sina barn nä-ra vilda fåglar, sopa upp fågel-spillning från gräsmattan eller äta färsk majonnäs. Precis som



✶ Andreas Malm är ute på hal is.

med sars drog stormen över och idag ägnas fågelinfluensan knappt en rad i tidningarna.

Nu har i stället klimatför-ändringarna tornat upp som det vi alla bör oro oss för. Faran uppges vara ännu större nu än när det gällde någon tidi-gare potentiell katastrof. Det handlar inte enbart om enskil-da människoliv som kan gå för-lorade, utan om hela planetens framtid. Klimatet är "vår gene-rations ödesfråga", enligt både kungen och statsministern.

Med all säkerhet finns det anledning att bekymra sig över den globala uppvärmningen, men som både sars och fågel-influensan visar finns många goda argument för att nu ha is i magen och inte ryckas med i en ny hysteri. Ändå är intryck-et att himlen allt som oftast är i färd att falla ned över våra hu-vuden.

Ingenstans sammanfattas dessa farhågor så väl som i An-dreas Malms debattbok *Det är vår bestämda uppfattning att om ingenting görs nu kommer det att vara för sent*, som på många sätt påminner om en apo-kalyptisk väckelsepredikan. Författaren anför bland annat att mänskligheten kommer att utsättas för ohyggliga orka-ner, skogsbränder och krafti-ga översvämningar om utsläp-pen av koldioxid inte genast

upphör. Vetenskapen, skriver Malm, har varit förstenad när det kommer till klimatföränd-ringarna, varför de har tillå-tits accelerera. Nu räcker inga konventionella medel för att förhindra miljöförstörelsen. Ett samhälleligt språng, det vill säga någon sorts revolu-tion, är vad som krävs.

Revolutioner är som bekant inga tebjudningar, vilket görs tydligt inte bara i den osmak-liga hyllningen till klimatak-tivister som blockerar flyg-planens landningsbanor, utan också kravet på att med tvång förstatliga nyckelindustri-er och införa ett system som måste förstås som en global planekonomi. Idel förfärliga idéer som vi känner sedan ti-digare, men som återkommer i klimatdebatten.

Inte bara Andreas Malm, ut-an också andra röster, exem-pelvis debattören Göran Grei-der, antyder att lösningen på miljöproblemen handlar om att ovanifrån styra såväl en-skilda människor som hela fö-retag. Det är naturligtvis ing-et nytt under solen, utan sam-ma kompromisslösa socialism som dessa människor alltid har företrätt. Vad som bekym-rar är att de har hittat en ny dräkt att klä budskapen i som tilltalar det stora antalet män-niskor som med oro lyssnar till exempelvis Fredrik Reinfeldts tal om klimatet som en gene-rationsutmaning.

Människor som uppfat-tar att de lever i extre-ma situationer är också mot-tagliga för extrema lösningar. Just därför bör vi se upp med att skruva upp rädslan för kli-matförändringarna ytterliga-re. Och i stället för att höra på till exempel Andreas Malm bör vi hitta andra personer att in-spireras av. Dit hör den Kö-penhamnsbaserade forskaren Björn Lomborg, vars klimatin-lägg *Cool it* (2007) nyligen har översatts till svenska.

Lomborg skriver att risker-na med klimatförändringarna

förtjänar att tas på allvar men påpekar samtidigt, och med stöd av vetenskapen, att de sannolikt är kraftigt överdriv-na. Glaciärerna är inte i färd att försvinna, utan har växel-vis expanderat och smält un-der hundratals år. Havsnivåer-na kommer inte, som det ofta heter i debatten, att stiga med sex meter eller mer – och där-med hota kuststäder som New York och Amsterdam – utan enbart med några få decime-ter. Inte heller går det att knyta orkaner som exempelvis Katri-na till klimatförändringarna.

Dessutom framgår det av *Cool it* att det finns en rad posi-tiva följder av den globala upp-värmningen. Exempelvis har drygt femton miljoner europé-er avlidit av kyla under det se-naste årtiondet och man kan anta att en viss höjning av tem-peraturen kan minska fram-tida dödstal. Vidare kan den ökade tillgången på vatten komma väl till pass i fattiga länder som idag lider brist på denna resurs. Det finns alltså skäl att inte ensidigt fokusera på det negativa, ett helt unikt budskap när det gäller klimat-förändringarna.

Lösningen på miljöproble-men heter inte planeke-nomi, hälsar Björn Lomborg, utan snarare ekonomisk fri-het och fortsatt utveckling av grön teknik. Men egentligen, fortsätter han, finns mer aku-ta utmaningar för mänsklighe-ten att ta itu med, inte minst sjukdomar som malaria, sväl-ten eller den brist på frihandel som cementerar fattigdomen i många delar av världen. Det är en mycket obekväm sanning.

Alarmismen i klimatfrågan riskerar att göra oss blinda för allt detta och när den globala uppvärmningen till slut tving-as inordna sig i raden av nu bortglömda orosmoln kan det vara för sent att åtgärda. Där-för bör vi hålla oss till den lom-borgska devisen och hålla hu-vudet kallt.

✶ JOHAN WENNSTRÖM

Baudelaire – en modernist mest i det förflutna

UTAN POESI ALDRIG!

– BAUDELAIRE I NUET

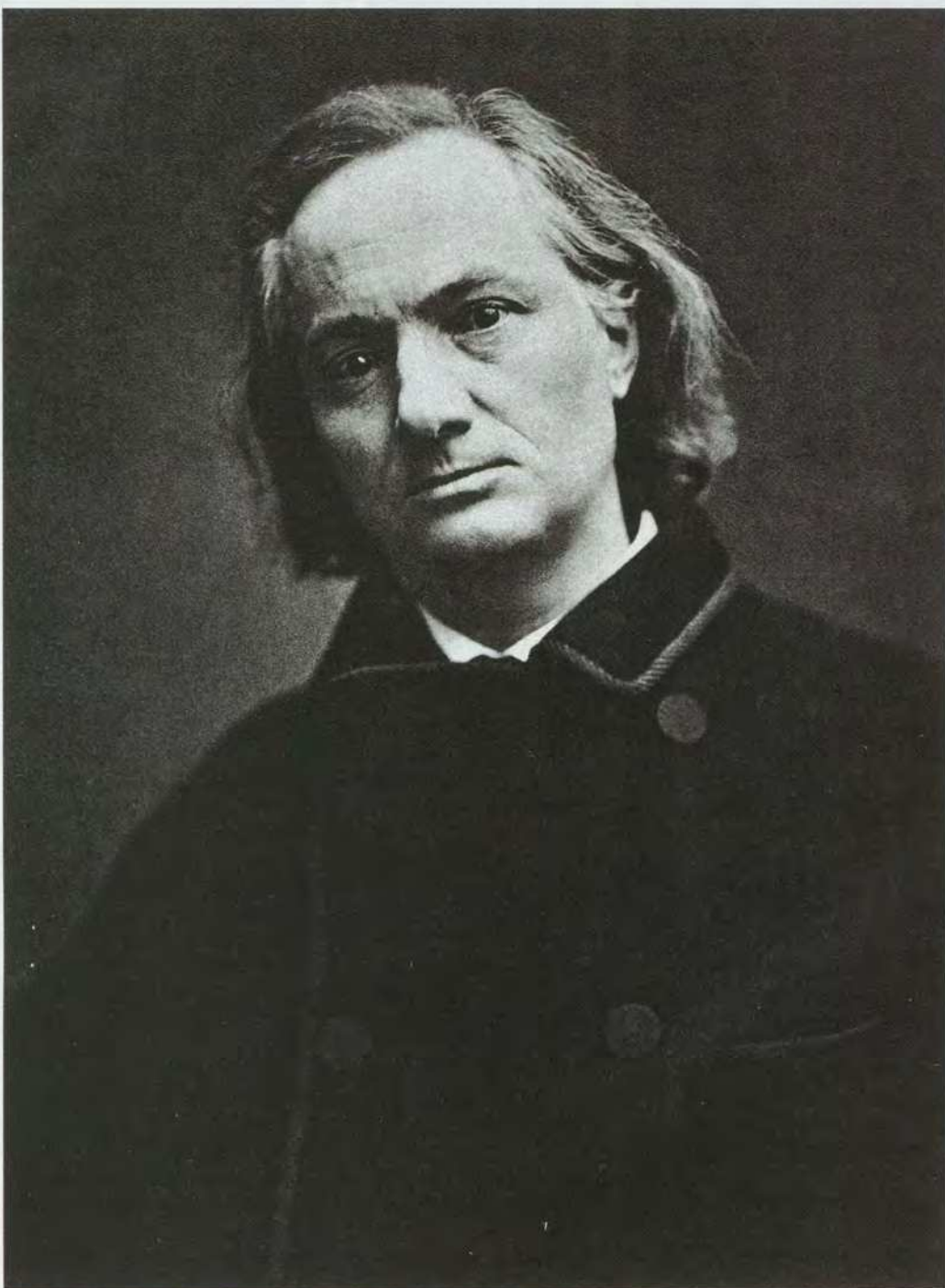
CHRISTINA SJÖBLAD (RED.)

Carlsson Bokförlag 2008

Om man får tro litterära handböcker och uppslagsverk inleddes den moderna poesins tidsålder 1857 när Charles Baudelaire publicerade de första hundra dikterna i *Les Fleurs du mal* (Det ondas blommor). Diktsamlingen kan läsas som berättelsen om författaren som försöker tämja sin plågade själ och kämpa mot sin *spleen*. Han söker lindring i konsten, stadens vimmel och vinet samt i kvinnors sällskap. Han misslyckas i sin upproriskhet och diktar till slut om döden. Baudelaire väjer inte för det anstötliga eller blasfemiska men låter inte den rusiga inspirationen få styra den poetiska konstruktionen, som omfattade hela samlingen.

Baudelaire har karakteriserats som en "totemfigur" för andra poeter att dyrka och som den äldste diktare som vi idag fortfarande kan uppfatta som aktuell. Baudelairens "modernitet" har ofta lyfts fram, inte minst känd är Walter Benjamins analys av urbana inslag i Baudelairens diktning i *Passagearbetet*. Baudelaire är emellertid också ständigt modern i en annan bemärkelse: Henri Peyre skrev i början av 1950-talet att anledningen till att *Les Fleurs du mal* ännu efter 100 år lockade till läsning var dess förmåga att tillfredsställa läsarens behov av analys och klassiska värden i lyrisk form.

Med anledning av 150-årsjubileet av den första utgåvan av *Les Fleurs du mal* har nu en volym med titeln *Utan poesi aldrig! – Baudelaire i nuet* utkommit med tio uppsatser om



✧ Baudelairens *Les Fleurs du mal* känns betydligt yngre än sina 150 år.

FOTO: ÉTIENNE CARJAT/PHOTORESEARCHERS/IBL BILDBYRÅ

Baudelaire skrivna av forskare, kritiker och författare. Redaktör är Christina Sjöblad, emeriterad professor i litteraturvetenskap vid Lunds universitet, som tidigare har skrivit en avhandling om Baudelaire och varit medredaktör för samlingsvolymen *Baudelaire – det moderna livets betraktare*. Inte bara Baudelairens poesi och senare tiders diktares förhållande till honom uppmärksammas, utan även hans konst-

kritik och prosapoem tas upp. Därutöver belyses författarskapet rent allmänt ur ett ekonomiskt och psykologiskt perspektiv. Den religiösa dimensionen berörs dock inte annat än undantagsvis.

Kvaliteten och angelägenhetsgraden hos de olika uppsatserna varierar betydligt. Några av texterna är skrivna för en bredare publik utan djupare kunskap om Baudelai-

res liv och verk, andra är mer specialiserade, utan att för den skull nödvändigtvis bryta ny vetenskaplig mark. Boken blir av dessa skäl därför något brokig till sin karaktär, en brist som blir än mer besvärande då det saknas ett närmare preciserat syfte med bokens upplägg eller en inledande översiktlig presentation. Hopfogandet av bidrag från olika pennor har heller inte gått helt smärtfritt: ibland återges »



Å M E L L S



MINIMAL – EN UTSTÄLLNING OM
DEN INTENSIVA LÅGMÄLDHETEN

23 FEBRUARI – 20 MARS

PER KESSELMAR, KARIN OHLIN, MARIE ANDERSSON
OCH RICHARD G. CARLSSON SAMT VILHELM HAMMERSHØI

BIRGER JARLSGATAN 14, 114 34 STOCKHOLM
T 08 611 41 93, F 08 611 80 05
info@amells.com, www.amells.com

ÖPPETTIDER: M-F 10-18

SS
SJÖÖ SANDSTRÖM
STOCKHOLM

SKIFTNYCKELN SKAPADES 1892

AV JOHAN PETTER JOHANSSON, ENKÖPING.

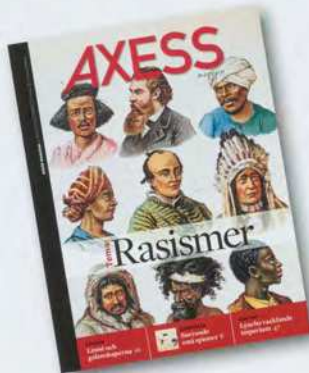
ROYAL STEEL CHRONOGRAPH SKAPADES 2006

AV NICLAS HÖGLUND, SJÖÖ SANDSTRÖM, STOCKHOLM.



”Axess är
landets bästa
idétidskrift”

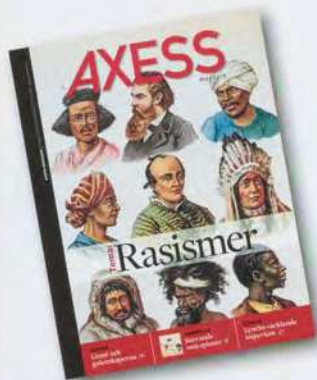
DAGENS NYHETER



AXESS *magasin*
SAMHÄLLE VETENSKAP KULTUR

**PROVA
NU!**

**3 nummer av
Axess magasin
för 59 kronor!**



Prova 3 nummer av Axess magasin för 59 kronor!

MAGASINET SOM GER DIG
ETT FÖRDJUPAT PERSPEKTIV PÅ SAMHÄLLE,
VETENSKAP OCH KULTUR

☐ **Ja! Jag vill prova 3 nr av Axess
magasin för 59 kronor!**

När min beställning är mottagen får jag mitt första
nummer av Axess magasin.

NAMN:

ADRESS:

POSTADRESS:

E-POSTADRESS:

MOTTAGAREN
BETALAR
PORTOT

Axess magasin
Axess Publishing AB
20494453
SVARSPOST
110 07 STOCKHOLM